

VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Ole Berg, Politikk og livsvilkår

Fredrik Lagerroth, Om möjligheten att i Sverige införa republik i grundlagsenlig ordning

Karl Erik Rosengren, Debatt och referat. En metodstudie

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Massmediaforskningen i Finland. Av *Pertti Hemánus*

Regjeringskrise i Norge — bare etter politiske skandaler? Av *Per Vassbotn*

Partipolitisk annonsering inför 1970 års val. Av *Christina Svensson*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Kjell Goldmann, International Norms and War Between States. Anm. av Gunnar Sjöblom

Sverker Gustavsson, Debatten om forskningen och samhället. Anm. av Elias Berg

Kommentar av Sverker Gustavsson. Replik av Elias Berg

Lennart Lundquist, Förvaltningen i det politiska systemet. Anm. av Göran Hydén

3 1971

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1971 är 42 kr exkl. moms. Pris för enstaka häfte
15 kr exkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 11 99 76

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1971

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Ole Berg</i> , Politikk og livsvilkår	219
<i>Fredrik Lagerroth</i> , Om möjligheten att i Sverige införa republik i grundlags- enlig ordning	247
<i>Karl Erik Rosengren</i> , Debatt och referat. En metodstudie	262

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Massmediaforskningen i Finland. Av <i>Pertti Hemánus</i>	280
Regjeringskrise i Norge — bare etter politiske skandaler? Av <i>Per Vassbotn</i> ..	291
Partipolitisk annonsering inför 1970 års val. Av <i>Christina Svensson</i>	295

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Kjell Goldmann</i> , International Norms and War Between States. Anm. av Gunnar Sjöblom	299
<i>Sverker Gustavsson</i> , Debatten om forskningen och samhället. Anm. av Elias Berg. Kommentarer av Sverker Gustavsson. Replik av Elias Berg	326
<i>Lennart Lundquist</i> , Förvaltningen i det politiska systemet. Anm. av Göran Hydén	339

POLITIKK OG LIVSVILKÅR

Et teoretisk essay

AV OLE BERG

1. Innledning

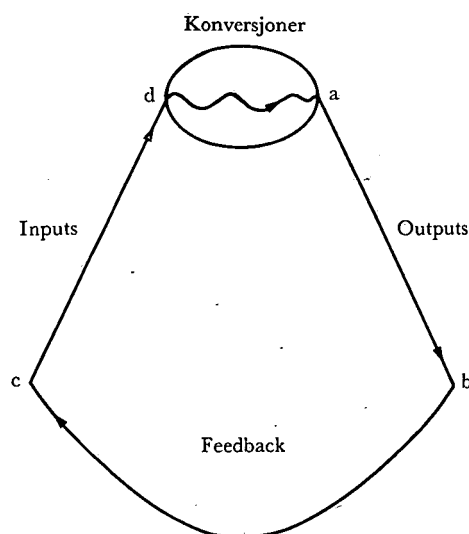
David Easton har definert politikk som adferd knyttet til den autoritative fordeling av verdier for et samfunn (1953:134). Han tenker seg denne aktivitet slik strukturert at den utgjør en slags sirkulær prosess. Prosessen deler han opp i fire, nemlig i input-, i konversjons-, i output- og i feedback-prosessen. Hele verdifordelingsprosessen lar seg da illustrere som i figur 1.

Tradisjonelt kan man si at den politiske vitenskap har vært opptatt av dette spørsmål: Hvor får hovedsakelig verdifordelingsprosessen sin energi fra? — Fra initiativ utgått fra lederne, eller fra initiativ utgått fra under-såttene? Spørsmålet kan også stilles slik: Hvor i den nevnte prosess kan man finne de kausalt viktigste punkter? I praktisk forskning stilles spørsmålet gjerne slik: hvem har makt?, «who governs?» (kfr. Dahl, 1961 og Lasswell, 1936).

Spørsmål av denne type er utvilsomt både viktige og interessante: politiske systemer adskiller seg jo fra hverandre ikke minst i dette henseende. Finner man f.eks. de kausalt viktigste punkter hovedsakelig til høyre i modellen (outputsiden), kan man si prosessen er mindre demokratisk; finner man dem hovedsakelig til venstre (inputsiden), kan man si prosessen er mere demokratisk. For meg fortøner det seg imidlertid slik at svarene på spørsmål av den ovennevnte type (hvem har makt?) er av betydning i den grad den politiske prosess har konsekvenser for folks *livsvilkår* i et samfunn. Noen *egenverdi* kan jeg derfor vanskelig gi den politiske prosess.¹

Min opptatthet av den politiske prosess gjelder altså ikke primært *hvem* som bestemmer og *hvem* som har makt, men *hva* som bestemmes og hvilke samfunnsmessige *konsekvenser* politiske bestemmelser har. Kort sagt: jeg er mere opptatt av innhold og omfang enn av prosess (kfr. Van Dyke, 1966 og Greene, 1966). Dette betyr imidlertid ikke at jeg hadde foretrukket å erstatte den tradisjonelle inputensidighet med en tilsvarende outputensidighet.

¹ Ut fra et slikt synspunkt avhenger den politiske prosess', eller de politiske prosessers, viktighet av hvor meget av verdifordelingen som går via den/dem; altså av hvor sosialisert eller liberalisert et samfunn er.



Figur 1. Modell av verdifordelingsprosessen.

At en del idag tar til orde i den retning, er en annen sak (kfr. Mitchell, 1967). Det *jeg* hadde foretrukket var å se de to prosesser i sammenheng. Bare slik kan man bringe på det rene hvordan *ført* politikk (politiske outputs) påvirker folks *livsvilkår* og hvordan de delvis politisk definerte livsvilkår avgjør folks muligheter til å påvirke (politiske inputs) *fremtidig* politikk og demed *framtidige livsvilkår*. Ved en slik orientert forskning tror jeg både man hadde kunnet få vite litt om politikkenes betydning og om betingelsene for demokratisering, dvs. for en forskyving av den politiske prosess' kausale tyngdepunkter fra høyre (hvor jeg tror de idag stort sett befinner seg, selv i angivelig demokratiske systemer), mot venstre.

Min diskusjon i det følgende vil konsentrere seg om forholdet mellom politikk og det jeg har kalt livsvilkår: Hvordan betinger folks livsvilkår deres mulighet for politisk å influere defineringen av sine fremtidige livsvilkår (b-c-d)? og: hvordan betinger ført politikk folks livsvilkår (a-b-c)?

Første del vil være overveiende analytisk.² Jeg vil her presentere en del begreper for det formål å muliggjøre en politisk relevant beskrivelse av livsvilkår (forklarende). For å kunne si mest mulig relevant om hvordan politikken kan påvirke folks livsvilkår er det viktig først å ha klargjort via hvilke forskjellige prosesser det er livsvilkår formes. Jeg vil derfor innlede annen del med presentasjonen av en modell for verdifordelingsprosessen i et samfunn. I fortsettelsen vil jeg så prøve å peke på den snevert politiske

² I noen grad er det følgende en videreutvikling av idéer jeg har presentert tidligere (Berg, 1970).

prosess' rolle i utformingen av livsvilkårene i et samfunn. For å begrense denne del av drøftelsen skal jeg konsentrere meg om politikkenes betydning for graden av *skjevhet* (ulikhet) i livsvilkårene i et samfunn. Avslutningsvis vil jeg så si noe om betingelsene forat de til enhver tid eksisterende skjevheter i livsvilkår *kan* reduseres ad politisk vei og sannsynligheten forat de vil *bli* redusert i de systemer vi idag kaller liberaldemokratiske.

I

2. Et nøkkelbegrep: verdi

Som det sentrale begrep til en politisk forståelse av livsvilkår ser jeg *verdi*. Noe upresist uttrykt forstår jeg med verdi alt som kan brukes til å lokke eller true med, dvs. til å få et individ til å gjøre en bestemt ting — eller avstå fra å gjøre en bestemt ting. Mere presist uttrykt oppfatter jeg verdi som alt som kan være et element i et individs livssituasjon, eller *livsvilkår*, og som kan plasseres på et «ønskelighets—ikkeønskelighets-kontinuum.»³

Definisjonen har sitt utgangspunkt i to «rasjonalistiske» forutsetninger: 1) Ethvert individ i et samfunn søker å utnytte den livssituasjon det til enhver tid måtte befinne seg i for i størst mulig grad å få oppfylt sine behov, ønsker og forventninger; og 2) det velger å skifte livssituasjon hvis det oppfatter det som mulig og hvis det på den måten i større grad kan få oppfylt sine behov, ønsker og forventninger. Hvis disse forutsetninger holder (i rimelig grad) skulle det være åpenbart at det ved en livssituasjon som (her) er av interesse er de elementer i en slik som, direkte eller indirekte, kan bidra til en individs behovstilfredsstillelse. Disse elementer er det altså jeg har gitt betegnelsen *verdi*. Eksempler er bl.a. de følgende: penger, eieendom, anseelse, posisjon (stilling), utdannelsesstilbud, tilgang på helsetjenester, tilgang på friluftsmuligheter, etc., etc.

Nå vet vi at behov, ønsker og forventninger varierer nokså meget, såvel på et inter- som på et intrapersonlig grunnlag. Dermed må selvsagt også folks verdipreferanser variere. Av erfaring vet vi at disse variasjoner endog kan være så store at noe som for den ene er en verdi ikke er det for den

³ Karl Deutsch definerer verdi på en analog måte: «A value for a political actor is whatever he happens to Desire . . .» (Deutsch, 1971: 15, note 13). Det skal innrømmes at ordet verdi er noe problematisk å bruke i en outputsammenheng: det gir en hel del assosiasjoner i andre retninger enn den som her er intendert. Jeg har imidlertid ikke funnet noe bedre — dessuten har jeg et ønske om å bevare kontakten med inputforskningen. I tillegg til dette skal det nevnes at jeg bruker verdi slik at det alltid refererer til noe universelt: noen setter nok bare pris på de *spesielle* friluftsmuligheter de er vokset opp med, f.eks., mens jeg altså opererer med friluftsmuligheter generelt som en verdi.

annen: Vi kan f.eks. godt tenke oss personer som ikke bryr seg om status og anseelse — samtidig som vi vet at det er nok av dem som bryr seg om disse ting. Dette skaper et teoretisk problem: bør man operere med et relativt verdibegrep eller finnes det noe grunnlag for å innføre et absolutt et?

Alt etter hvilke ontologiske forutsetninger som er lagt til grunn, har politiske tenkere og forskere ned gjennom tidene svart forskjellig på dette spørsmål. Inntil vårt århundre var det vanlige å operere med et absolutt verdibegrep. Platon la f.eks. mest vekt på de situasjonselementer som bestemte menneskets rent intellektuelle utvikling, Hobbes på de som hadde med sannsynligheten for å overleve å gjøre og Marx på de som definerte menneskets arbeidsbetingelser. Selv om det i nyere tid har vært mest vanlig å ta utgangspunkt i et relativt verdibegrep, er det også dem som holder seg til grener av den «absolutistiske» tradisjon: Noen er påvirket av de greske klassikere (kfr. f.eks. Strauss, 1953 og Storing, 1962), noen av de kristne tenkere (Hallowell, 1954 og Williamson, 1964) og en del av Hegel og Marx (Habermas, 1963, 1968 og Marcuse, 1941). Et spesielt interessant «absolutistisk» standpunkt — i relasjon til moderne samfunnsforskning — representerer Christian Bay. Han mener det er mulig å komme frem til et verdikriterium ved å ta utgangspunkt i «basic human needs»: «I am convinced that our profession will never help us to advance from our wasteful, cruel, pluralist pseudopolitics until we replace political systems with concepts of human need and human development as the ultimate value frameworks for our political analysis» (1969:198). I tråd med dette skiller Bay mellom verdier han kaller politiske og verdier han kaller pseudopolitiske (1965). Som det fremgår av sitatet mener han meget av den vestlige politikk dreier og om den siste type verdier.

Jeg velger å arbeide ut fra et *relativt* verdibegrep; dvs. jeg lar undersøkelsesobjektene selv avgjøre hvilke situasjonselementer som skal oppfattes som verdier og hvilke som ikke skal det. I praksis betyr det at når selv svært få oppfatter noe som en verdi, vil den bli å betrakte som det. Fordelene med en slik tilnæringsmåte er at man kommer utenom det uløselige verdibegrunnelsesproblemet og at man ikke løper faren for å bli politisk autoritær. Ulempen er at ens forskning har svært lett for å bli en refleks av det man undersøker: man blir fanget av objektene bedømmelse av hva som er og hva som ikke er verdier.

3. Verdibegrepet som analytisk redskap

I det foregående har jeg forsøkt å vise hvordan livsvilkår, eller livssituasjoner, kan forstås som tilgang på verdier. For det formål å muliggjøre en oversiktlig beskrivelse av livsvilkår er det nødvendig å ordne de ulike typer verdier i større klasser. Det er det jeg skal gjøre i det følgende. Først skal

jeg presentere en verditypologi; dernest skal jeg komme med en del betraktninger om hvordan en mere syntetiserende beskrivelse av livsvilkår kan foretaes (seksjon 4).

Jeg vil sondre mellom tre typer av verdier. Som utgangspunkt for klassifiseringen vil jeg bruke verdienes relevans for et individs adferdsalternativer. For det første har man de verdier som bare *indirekte* har adferdsrelevans. Jeg vil kalle dem *nytelsesverdier*. Eksempler på slike verdier kan være ren luft, fravær av støy (stillhet), vakre omgivelser og personlig sikkerhet. Verdier av denne type er, bortsett fra den sistnevnte, blitt stadig viktigere i vår tid og vil nok fortsette med å bli det i overskuelig fremtid. Det henger sammen med befolkningsøkningen og den industrielle produksjonsforms miljødestruerende virkninger. Tidligere var det nesten ubegrenset av disse verdier; nå begynner det å bli knapphet på dem. Dermed blir det strid, så vel om hvordan de skal «fordeles» som om hvor meget man skal satse på å opprettholde den totale tilgang på dem. Når det gjelder personlig sikkerhet er det en verdi som det alltid har vært knapphet på, men som det kanskje er noe mindre knapphet på i dagens organiserte velferdssamfunn enn det var i tidligere tiders ofte svært uorganiserte «statssvake» samfunn.

De to øvrige typer verdier har direkte adferdsrelevans: de bidrar til å åpne eller lukke adferdsalternativer. Den ene er slik at de verdier den omfatter i større eller mindre grad (u) muliggjør *spesifiserte* former for adferd. Jeg vil kalle disse verdier *tilbudsverdier*. Den annen type er slik at de verdier den omfatter i større eller mindre grad (u) muliggjør *ikke spesifiserte* (en åpen klasse av) former for adferd. Jeg vil kalle disse verdier *bruksverdier*. I det følgende skal jeg knytte noen korte kommentarer til de to typer verdier.

Når det gjelder tilbudsverdiene kan det være fruktbart å sondre mellom slikt som ytringsfrihet, trosfrihet, frihet til å organisere seg og frihet til å velge arbeid på den ene side og utdannelsetilbud, legetilbud og friluftsmuligheter på den annen side. De to typer tilbudsverdier adskiller seg fra en annen bl.a. ved at det er «teoretisk mulig» å «benytte seg» av den første selv om den ikke er tilstede, men at det ikke er det med den annen. Man kan si eller tro noe som er forbudt, men ikke benytte seg av et utdannelses-tilbud som ikke foreligger.

«Frihetsverdiene» står, og har alltid stått svært sentralt i den individorienterte vestlig-kristne kulturkrets, men langt svakere i de fleste (alle?) andre. De øvrige tilbudsverdier har gjennomgående ikke vært tillagt den samme betydning. Det skyldes dels at det har vært overflod av dem (friluftsmuligheter) og dels at de på mange måter er genuint *nye* (skoletilbud, kulturtilbud, legetilbud). Med befolkningsøkningen og politikkenes tiltagende penetrering av samfunnet, har imidlertid verdier av denne type kommet til å bety stadig mer i den politiske debatt og strid.

Bruksverdier er verdier som kan benyttes f.eks. til å skaffe en nytelses- eller tilbudsverdier, flere bruksverdier eller inflytelse over den fortsatte fordeling av verdier i et samfunn. Av den siste grunn er bruksverdier derfor også å betrakte som *politiske ressurser*: de er *både* konsekvenser av politikk og årsak til politikk.⁴ Eksempler på bruksverdier er penger (kapital), eiendom, autoritative posisjoner (jobber) og anseelse (prestisje). Verdier av denne type har stått svært sentralt i vestlig politisk tenkning og debatt — kanskje ikke minst i tiden etter den franske revolusjon. Dette henger trolig sammen med vår kulturs nevnte individorienterthet. Denne type verdier er nemlig spesielt karakterisert ved at det er vanskelig ikke å fordele dem individuelt. Kontrasten til de langt mer kollektivt pregede tilbudsverdier er klar. Det er ikke så vanskelig å la en person få høy lønn og naboen lav; men det er relativt vanskelig å gjøre et kulturtilbud tilgjengelig for én og ikke for en annen. Trolig har Marx rett i at bruksverdiene må avskaffes som bruksverdier — og gjøres til tilbudsverdier: «gratis» mat, klær, kommunikasjoner, etc. — forat et samfunn virkelig skal bli et egalitært *felleskap*.

4. Verdibegrepet brukt for syntetiserende formål

Svært ofte er det behov for å gi en mere syntetiserende beskrivelse av livsvilkår. Det som da må gjøres er å kombinere det man kunne kalle *atomære*, eller førsteordens-, verdier, til *molekylære*, eller annenordens-, tredjeordens-, osv. verdier. Hvordan denne kombinerings av verdier skal foregå avhenger selvsagt av formålet med den. Forsøkene på å sette opp såkalte sosiale regnsskaper er eksempler på hvordan verdikombinering kan foregå (Bauer, 1966).

Å avgjøre hvilke verdier som for et bestemt formål skal kombineres er i og for seg vanskelig nok. Langt vanskeligere er det imidlertid å bestemme den vekt de ulike atomære verdier skal gies ved etableringen av en spesifisert molekylær verdi. Man kan f.eks. tenke seg en molekylær verdi, levestandard, som er sammensatt av verdiene penger, eiendom, legetilbud, kulturtilbud og friluftsmuligheter: Hvor meget skal en gitt bedring i legetilbudet bety i forhold til en inntektsøkning på så og så meget? Hvor meget skal til forat en økning i kulturtilbudet kan oppveie en gitt reduksjon i friluftsmulighetene?

Mye av bakgrunnen forat det er så vanskelig å konstruere molekylære verdier er selvsagt det forhold at det opereres med et *relativt* verdibegrep. Molekylære verdier har man imidlertid, ikke minst for planleggningsfor-

⁴ Jeg sier ikke dermed at ressurser er det *samme* som bruksverdier. Det er f.eks. nokså vanlig å la også slikt som evner, egenskaper og kunnskap kalles ressurser (kfr. f.eks. Dahl, 1963: 15).

mål, meget stor bruk for. Ja, ettersom utviklingen synes å gå i retning av mer og mer integrert planlegging (Eckhoff, 1969:15) vil behovet for omfattende verdikombinasjoner bare vokse seg sterkere og sterkere. Jeg kan ikke forstå annet enn at dette i praksis må innebære at det også vil bygge seg opp et press i retning av å innføre et mere absolutt verdibegrep: Det vil bli vanskelig (skape legitimeringsproblemer) å forestå en omfattende integrering av sektormålsetninger i en nasjonal målsetning uten med utgangspunkt i nokså autoritative verdioppfatninger.

De forsøk på å etablere molekylære verdier, gjerne kalt levestandard, som hittill er gjort, har skapt det inntrykk at det er «materiell trivsel» som settes høyest. I den senere tid er det imidlertid også gjort forsøk på å trekke miljø- og kulturverdier inn i dette overordnede trivselsbegrep. Det tales om et utvidet trivsels- eller levestandardbegrep.

For en statsviter kan det være naturlig å påpeke de tradisjonelle molekylverdiers lite *politisk* pregede karakter. Levestandard og trivsel sier igrunnen bare noe om hvordan en gruppe individer *i øyeblikket* har det. De sier intet direkte om hvordan verditilgangen f.eks. gjør det mulig for et individ politisk, eller for den saks skyld: ikkepolitisk, å påvirke den *videre* verdifordeling og dermed dets egne *fremtidige* livsvilkår. Potensielt autoritær som molekylverdi- og planleggingstankegangen er, er dette ikke et uvesentlig moment.

II

5. To verdifordelingsprosesser

Annen del, den mere forklarende, skal jeg innlede med å presentere en del betraktninger om hvilke *prosesser* det er som kan tenkes å ligge til grunn for formingen av folks livsvilkår.

Jeg har allerede gjort det klart at jeg mener livsvilkår i nokså vesentlig grad er politisk bestemt. Hva dette innebærer er imidlertid knapt nok antydnet. La meg derfor starte slik: livsvilkår er politisk bestemt i den grad de er en konsekvens av (mer eller mindre fortidige) *verdifordelingsbeslutninger* som er fattet i *identifiserbare* organer eller institusjoner og som har gyldighet for et *helt sosialt* system, f.eks. et nasjonalt samfunn.

En slik definisjon holder muligheten åpen for at der kan eksistere *flere* politiske prosesser, dvs. flere enn den som har sitt utgangspunkt i de snevert politiske organer — altså de statlige. For å identifisere disse ikkestatlige prosesser, kan det imidlertid være nyttig å ta utgangspunkt i en vurdering av hva som er karakteristisk for de(n) statlige.

Max Weber mener det som karakteriserer de statlige verdifordelingsbe-

slutninger i første rekke er at de er støttet oppe av truselen om bruk av fysisk tvang (1946:77—78). Svært mange har fulgt Weber på dette punkt. Gabriel Almond og G. Bingham Powell, Jr., sier f.eks.: «We agree with Max Weber that legitimate force is the thread that runs through the action of the political system, giving it its special quality and importance, and its coherence as a system» (1966:17—18).

At såvel Weber som Almond/Powell bare anerkjenner den *statlige* verdifordelingsprosess som politisk, behøver ikke spille noen rolle her. Spørsmålet er bare om deres karakteristikk av prosessen er den mest fruktbare i den sammenheng som er skissert opp i denne artikkel. Det er et visst grunnlag for å tvile på det. Bakgrunnen for tvilen er denne: Til grunn for de nevntes definisjon synes det å ligge en oppfatning om at truselen om fysisk tvang er den mest effektive måte å produsere godtagelse på.

Det er to grunner til at jeg stiller meg tvilende til antagelsens holdbarhet. For det første: er det alltid og alle steder slik at truselen om fysisk tvang har den antatte effektivitet? Fort det annet: er det noe klart og interessant skille mellom den inflytelse (påvirkning) som bygger på truselen om fysisk tvang og den som bygger på andre grunnlag? Jeg tror begge spørsmål må besvares med nei. Overfor den anseelsesorienterte småborger er nok truselen om fysisk tvang særdeles virkningsfull; den er imidlertid åpenbart ikke så effektiv overfor løsgjengeren, overfor den idealistiske systemopposisjonelle, eller — noe ekstremt — overfor martyren. Disse unntak representerer kanskje marginale grupper, de kan dog undertiden bli ganske omfangsrike. Om gruppene er store eller små spiller imidlertid liten rolle for argumentet. Når det gjelder forholdet mellom denne type influering og andre former, kan man bl.a. peke på slikt som hjernevask, mer eller mindre subliminal påvirkning og forskjellige former for manipulering. Dessuten bør det nevnes at det sikkert er svært mange påvirkningsformer som kan konkurrere med truselen om *mild* fysisk tvang i effektivitet.

Jeg finner det av disse grunner derfor mer fruktbart å si at det som karakteriserer den statlige verdifordelingsprosess er at den er relativt *inklusiv* (eller den *mest* inklusive). Via denne fordeles mange, ofte de fleste typer verdier. Man kan derfor også kalle den statlige, eller formelt politiske verdifordelingsprosess, den *inklusive verdifordelingsprosess*. I en viss forstand kan man i og med dette faktisk si at jeg går i motsatt retning av Weber. Mens han karakteriserer statsvirksomheten ved dens minimum: den må i allfall omfatte lov- og ordensfunksjonene, karakteriserer jeg den ved dens «maksimum»: den må i prinsippet omfatte alle typer samfunnsmessige styringsfunksjoner.

La meg gå videre. Hvilke andre organer er det som spiller en viss rolle i fordelingen av verdier i et samfunn? — Det er de organisasjoner og institusjoner som er etablert for å influere fordelingen av *bestemte typer verdier*,

interesseorganisasjoner som de gjerne kalles: mens de statlige organer skal være verdikordinerende (-prioriterende), er disse verdiensidige.

Fordi de statlige organer kan regulere fordelingen av alle typer verdier, betyr det at interesseorganisasjonene selvsagt prøver å koble seg inn på den verdiinklusive prosess — og da på den såkalte inputsiden. I svært mange forskjellige typer systemer har disse organisasjoner imidlertid også autonome funksjoner som verdifordelere, slik at man med god grunn kan tale om *verdieksklusive prosesser*. Underlig nok har statsvitene vært svært lite opptatt av interesseorganisasjonenes autonome fordelingsfunksjoner; man har konsentrert seg om deres direkte aktivitet overfor myndighetene (kfr. f.eks. Almond og Coleman, 1960:33—45 og Rokkan, 1966:106).

Man kan sondre mellom flere typer av slike såkalte eksklusive prosesser. Det vanlige er å la grunnlaget for sontringen være hvilke typer organer eller institusjoner det er som fungerer som verdifordelere. Noen helt god fremgangsmåte er imidlertid ikke dette, fordi det i praksis viser seg at svært mange organer og institusjoner er multifunksjonelle. Organisasjoner knyttet til landbruket, har f.eks. ofte så vel arbeidsgiver- som arbeidstager- og næringsfunksjoner.

Med tanke på den sentrale plass interesseorganisasjonene har i et moderne samfunn er det i grunnen underlig at ikke mere er gjort for å utvikle en tilfredsstillende typologi. Forklaringen kan muligens være den knekk interessegruffeforskningen fikk midt i femtiårene, da forsøket på å videreføre Bentley's (1908) «group approach» slo feil (Truman, 1951; Latham, 1952; Gross, 1953; og for en kritikk, Weinstein, 1962).

Det kan ikke her bli plass til noen drøftelse av grunnlaget for en inndeling av interesseorganisasjoner og dermed verdieksklusive prosesser. Jeg skal i stedet nøye meg med å ramse opp en del typer organisasjoner jeg mener er viktige som verdifordelingsorganer. Det er næringsorganisasjonene (inkludert store konserner og slikt som Landbrukets sentralforbund), det arbeidslivsorganisasjonene (både arbeidsgiver- og arbeidstagersiden, inkludert slikt som Norges Bondelag og Norsk Bonde og Småbrukarlag), det er de profesjonelle yrkesorganisasjoner (slike som Den Norske Lægeforening og Norske Arkitekters Landsforbund), og det er de ideelle organisasjoner (idrett, religion, sosialt arbeid, o.l.).

De fleste av disse organer og organisasjoner er særlig sterkt opptatt av fordelingen av økonomiske verdier. Dét er noe av forklaringen på at de verdieksklusive prosesser ofte er så sterkt infiltrert i hverandre. Når det gjelder yrkesorganisasjonene er disse også i ganske sterk grad involvert i fordelingen av en rekke tilbudsverdier: helsetjenester (leger, tannleger, sosionomer), skoletilbud (lektorer) og miljøverdier (arkitekter, geografer, sivilagronomer), f.eks. De ideelle organisasjoner er minst orientert mot fordelingen av økonomiske verdier. Deres interesse gjelder i første rekke

tilbudsv verdier, som helsetjenester og sosial trygghet, som friluft- og rekreasjonsmuligheter, som kultur og religionstilbud.

Mån vil ha merket at jeg så langt har omtalt de inklusive og eksklusive prosesser på en ukvalifisert måte, dvs. har tatt for gitt at de lett lar seg adskille fra hverandre. Om et slikt inntrykk er blitt skapt, skal jeg nå forsøke å modifisere det noe.

Ingen prosess vil selvsagt i praksis kunne være *virkelig* verdieksklusiv (eller -inkludiv). For eksempel har den fordeling av økonomiske verdier som foretaes av store konserner svært ofte betydlige konsekvenser for fordelingen av andre typer verdier — ikke minst fordi penger er en *bruks*-verdi. Allikevel vil jeg holde fast ved skille inklusiv—eksklusiv som kriterium for klassifisering av prosesser. Begrunnelsen er denne:

I de prosesser hvor organer av den nevnte type er fordelende, er det *hensynet* til én eller svært få verdier som vanligvis er avgjørende: de er verdienidige, som jeg har sagt. Indirekte fordelinger er å betrakte som *uinteresserte konsekvenser* av fordelingen av økonomiske verdier. Dette forhindrer imidlertid ikke at interesseorganisasjonene f.eks. *også* kan begynne å ta i betraktning ikkeøkonomiske verdier i sin fordelingsvirksomhet; dvs. begynne å ta på seg verdiprioriteringsoppgaver («samfunnsmessig ansvar»). I praksis er det faktisk dette som delvis er iferd med å skje: det gjelder særlig de store konserner. Men, og dette er viktig i denne sammenheng, det som da skjer er at disse organer (konserner) begynner å bli *rent* politiske (verdiinkludive) organer. Jeg vil tro at større bedrifter i mindre kommuner/byer allerede idag på mange måter fungerer som slike — kanskje også i større grad enn de formelt politiske organer (som kanskje beveger seg i mer eksklusiv retning!) Norske eksempler kunne være den rolle storforetagender som de følgende spiller i de lokalsamfunn de virker: Norsk Hydro, Sør-Norge Aluminium, Årdal og Sunndal verk, Norsk Jernverk, første og annen bataljon ved brigaden i Nord-Norge og A/S Syd-Varanger.

Skillet mellom de rent politiske prosesser (inkludive) og de man kunne kalle *parapolitiske*⁵ (eksklusive), er altså i praksis ofte svært uklart: Staten kan undertiden være lite «statlig», dvs. styre lite, være nokså verdienidig (nattvekterstaten) mens interessegrupperingene kan være «halvstatlige» i sin virksomhet (Kirken i middelalderen), dvs. styre mer, gripe mer inn, enn det de ut fra sitt interessegrunnlag «skulle» (kfr. Rasmussen, 1970:13—18).

⁵ Betegnelsen er hentet fra Easton (1965:52), men er her brukt i en videre forstand. Easton bruker den om de prosesser som foregår *innen* sosiale subsystemer, som organisasjoner, bedrifter o.l.

6. To former prosessene kan ha

Hittill har jeg omtalt verdifordelingsorganene som om der alltid hersker politisk arbeidsdeling i et politisk system, dvs. som om det er klare skiller mellom de styrende og de styrte. Det kan imidlertid tenkes systemer hvor denne arbeidsdeling ikke er så utpreget eller hvor den i stor grad ikke eksisterer. De eksempler som faller en inn er selvsagt det gamle Athen, New England-statene på et tidlig tidspunkt, Pariser-kommunen (1871) og sovjet-systemet i omveltningstiden i Russland i 1917. Man bør imidlertid i denne forbindelse også nevne de mer kortvarige innslag revolusjonene representerer. Det kan selvsagt diskuteres i hvilken grad skillet styrende/styrte faktisk har vært opphevet i de situasjoner det her er referert til (kfr. Dahl, 1970:43—44). Allikevel: en *tilnærmet* opphevelse eksisterte for kortere perioder. La meg kalle den situasjon man da har for *direkte* styre: ingen *er* ledere *eller* undersåtter, alle er begge deler — riktignok til forskjellige tidspunkter, men aldri slik at noen er ledere *samtidig* som andre er undersåtter.

Den form for styre som eksisterer når der *er* politisk arbeidsdeling, vil jeg kalle *ikke-direkte* styre: majoriteten av de det styres for deltar da ikke direkte i styringen, selv om de godt kan influere på den (representativt demokrati). Under denne form for styre er det selvsagt uproblematisk å identifisere verdifordelingsorganene. Under den direkte form for styre kan det være vanskelig. Det kan være et torvmøte eller en bedriftsforsamling. Av og til, særlig i revolusjoner, kan det være mindre klart avgrensede «arenaer.» Nevnes bør det også at det direkte styre i slike tilfeller kan nærme seg ikke-styre, dvs. anarki og mangel på verdifordeling.

Såvel den politiske som den parapolitiske verdifordeling kan foregå enten som direkte eller som ikke-direkte styre. Den parapolitiske verdifordeling foregår således som direkte styre bl.a. ved en opphevelse av skillet mellom ledere og ledede innen bedrifter og organisasjoner. Praktisert i bedriften kalles gjerne slikt styre syndikalisme. I noen grad er denne styringsform forsøkt praktisert i industrien i Jugoslavia (Clegg, 1960). Deler av de siste års studentaktivisme ved vestlige universiteter kan man også si representerer et press i samme retning (kfr. Habermas 1967; Garson, 1970; og Shaffer, 1970).

7. Politisk og ikkepolitisk verdifordeling

De fleste mennesker er interessert i å øke sin tilgang på verdier (bedre sine livsvilkår) — særlig på de verdier de måtte sette mest pris på. Som vist ovenfor kan én måte å gjøre det på være å engasjere seg politisk og parapolitisk. En annen måte å gjøre det på er ved å *produsere* verdier for egen

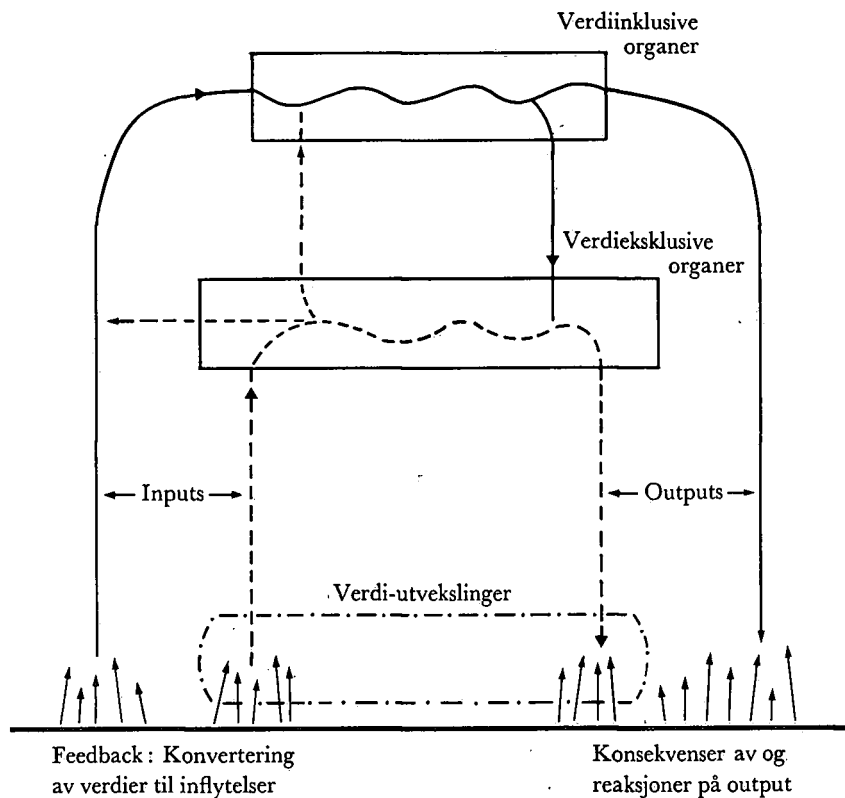
hånd: arbeide hardere, lengre eller bedre. En tredje måte å forbedre (eventuelt forverre) sine kår på er ved å gå inn i bytteforhold med andre, dvs. gå i et slags kjøp-salg forhold (kfr. Eckhoff, 1971:58—63).

I tilknytning til dette siste bør det imidlertid presiseres at det bare er en glidende overgang mellom det jeg har skal kalle *utveksling* og det jeg ovenfor har kalt politisk fordeling. Også *politisk* fordeling kan sees på som en del av en utvekslingsprosess: i den *gir* man støtte til fordelingsorganene (de man har stemt på, f.eks.) og *får* goder i form av verditildelinger (offentlig politikk) (kfr. Downs, 1957 og Coleman, 1970). Skillet mellom politisk og ikkepolitisk utveksling har med utvekslingens karakter å gjøre. Ved politisk utveksling er det et diffust forhold mellom det som gies («selges») og det som fås («kjøpes»): det er ikke engang klart for de «handlende» hva det er som gies og hva det er som fås. Ved ikkepolitisk utveksling er det et *klart* forhold mellom det som gies og det som fås: der foregår en handel der de handlende både er klar over hva det er de gir og hva det er de får igjen for det de gir. Mye av bakgrunnen for dette skillet (som dog ikke er klart) er selvsagt at politiske utvekslinger mer er utvekslinger mellom grupper, mens ikkepolitiske utvekslinger primært er utvekslinger mellom aktører som kan betraktes som individer (personer eller bedrifter, f.eks.).

Hvordan medlemmene i et samfunn skal engasjere seg hvis de ønsker å forbedre sin tilgang på verdier, varierer selvsagt med den måte verdier fordeles på i vedkommende samfunn. I sosialistiske samfunn er som kjent situasjonen den at storparten av verdifordelingsfunksjonene er sosialisert: bragt inn under statlig kontroll. De parapolitiske prosesser er ikke autonome og de ikkepolitiske har begrenset betydning. Dette innebærer at det ikke er så mange veier en person kan gå for å bedre sine kår: det er den politiske vei som peker seg ut. Man kan derfor ikke forbauses over at det i de øst-europeiske land er et ganske sterkt medlemskapspress på de statsbærende partier. For den som ikke kan dele systemets verdiprioriteringer er imidlertid situasjonen vanskelig: når der bare er én vei «oppover» og denne gir samvittighetsnag, er der ikke noe alternativ til å holde seg «nede.»

De systemer man har i Vest karakteriseres ved at verdifordelingsfunksjonene i begrenset, men dog økende (Russet et al., 1964:63; Deusch, 1971: 19—20), grad er sosialisert: både de parapolitiske og de ikkepolitiske prosesser er relativt autonome og derfor nokså viktige.⁹ Her har man kanskje *noe* av grunnen til at viljen til å bruke ens ressurser for å påvirke den politiske prosess er såvidt beskjedne: der gies så mange andre veier til «suk-

⁹ Prosessenes autonomi sees ofte på som garantien for systemets liberalitet: Bare ved spredning av verdifordelingsmyndighet kan man etablere barrierer mot maktbrynde og diktatoriske tendenser. Kfr. Dahls betraktninger om det polyarkiske system (1970: passim og 1971).



Figur 2. Modell for fordelingen av verdier i et unitært samfunn.

sess» at det for de fleste fortøner seg som nokså irrasjonelt å bruke den politiske (kfr. Downs, 1957:245).

For å summere opp drøftelsen av de måter folks livsvilkår formes på, har jeg laget en skisse av verdifordelingsprosessene i et samfunn (figur 2). Skissen er sterkt forenklet og har bare gyldighet for et unitært samfunn: subsystemers brytning av den systemiske verdifordeling er utelatt.

8. Verdimaksimering og verdifordeling

Politisk uenighet dreier seg dels om *prioriteringen* av verdier og dels om den relative *fordeling* av verdier. Det første gjelder den betydning man skal tillegge de ulike verdier: hva er det verdt å ta vare på og helst øke tilgangen på og hva er det det ikke er så farlig med? Det annet gjelder i realiteten spørsmålet om hvilke grupper man skal tillegge størst «betydning:» bør godene fordeles likt eller bør noen få mere enn andre — i så fall, hvor meget? I norsk politikk er det instruktive eksempler på begge former for

uenighet (Converse og Valen, 1971). Mellompartiene, Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, tillegger verdier som angår bygdetradisjonene (kristendom, målsak, avholdssak) stor betydning, mens fløypartiene: Høyre og Arbeiderpartiet (Sosialistisk Folkeparti), *ikke* gjør det. Mye av spenningen innen den borgerlige koalisjonsregjering (1965—1971) kan sees på bakgrunn av divergerende verdiprioriteringer. Når det gjelder *fordelingen* av verdier (prioriteringen av grupper) går hoveduenigheten mellom fløypartiene. Arbeiderpartiet er talerør for en mest mulig utjevne politikk, mens Høyre foretrekker å bruke verdier som belønningsgrunnlag og dermed iallfall indirekte går imot en utjevningpolitikk.

Jeg skal i det følgende være opptatt av bare ett av de to aspekter ved politikken, nemlig det som gjelder verdienes *relative* fordeling: Hvilke trekk ved outputprosessen er det som bidrar til å gjøre verdifordelingen «skjev» og hvilke er det som bidrar til å gjøre den jevn? Hvordan er styrkeforholdet mellom de ulikhetsfremmende og de likhetsfremmende trekk? I hvilken retning synes dette styrkeforhold å utvikle seg i moderne politiske systemer?

Min diskusjon skal knytte seg til den verdiinklusive prosess. Jeg tror imidlertid betraktningene i ikke uvesentlig grad også vil ha gyldighet for den verdieksklusive prosess. De trekk ved måten verdier fordeles på som jeg skal konsentrere meg om er nemlig i nesten like høy grad til stede i begge de to typer prosesser.

9. Politikken og dens regler

Når man taler om politikk skapes det gjerne assosiasjoner i retning av uenighet, strid og konflikt. Moderne politisk adferdsforskning reflekterer dette: det er «decision-making events» og «activity that surrounds 'key political issues,» den i første rekke behandler. Nå er der imidlertid, som Crenson sier, «more to politics than meets the eye.» En «politisk støy» orientert forskning *kan* derfor gi et noe overfladisk bilde av den virkelighet den skal redegjøre for. Flere har påpekt nettopp dette i de siste år.

Bachrach og Baratz har f.eks. i et forsøk på å transcendere «støy-forskningen» innført skillet beslutningsprosess/ikkebeslutningsprosess (1963). I opposisjon til dem som bare konsenterer seg om beslutningsprosessen, spør de: «... can the researcher overlook the chance that some person or association could limit decision-making to relatively non-controversial matters, by influencing community values and political procedures and rituals, notwithstanding that there are in the community serious but latent power conflicts?» (1962:949). Men Bachrach og Baratz var ikke først. I 1960 uttrykte E. E. Schattschneider det samme poeng slik: «All forms of political organization have a bias in favor of the exploitation of some kinds of conflict and the suppression of others because organization is the

mobilization of bias. Some issues are organized into politics while others are organized out» (1960:71).

Det Bachrach, Baratz og andre har gjort, kan man si er å føye en halvt «politisk-freudiansk» dimensjon til det «støy»-orienterte adferdsperspektiv (se forøvrig også Edelman, 1967). De har imidlertid *ikke* transcendert adferdsperspektivets individualisme. Det er fremdeles individer og samlinger av individer som befolker de (åpne og skjulte) politiske arenaer —om de enn er blitt noe sludere og mer sammensvergelsesorienterte. I det følgende skal jeg tillate meg å gå utover også dette noe videre perspektiv.

Spesielt originalt vil det imidlertid ikke bli. Jeg ønsker bare å påpeke hva statsvitere for få årtier siden tok for gitt, men som nå er «glemte» at det politiske *regelverk* har stor betydning for utfallet av outputproduksjonen.

Kort kan regelverkets betydning i den politiske beslutningsprosess beskrives slik: Jo mere de formelt politiske (statlige) organer kommer til å spille en dominerende rolle i formingen og omformingen av folks livsvilkår, jo vanskeligere blir det å gjøre dette på en «sak-for-sak-måte» og på en «sak-for-sak-basis.» Styringen, verdifordelingen, må systematiseres. Dette skjer på to måter. For det første ved at det etableres regler for hvordan beslutninger skal fattes og hvilke prinsipper de skal være forenlige med og for det annet ved at beslutninger gjøres generelle, dvs. får regelkarakter. Den første type tiltak sikrer at ikke så meget tid går med til å diskutere beslutningsreglene, eller de fundamentale verdiprinsipper beslutningene skal være forenlige med, at man ikke får tatt beslutninger i tide; den annen sikrer at antallet beslutninger som skal fattes blir så lavt at alle beslutninger som *må* fattes, *blir* tatt. Innføringen av regler for verdifordelingen kan derfor sees på som en måte å *rasjonalisere*, eller systematisere, den politiske prosess på.

Som det vil ha fremgått har jeg her sondret mellom to typer regler i den politiske beslutningsprosess. Man har for det første de regler som bare *indirekte* har konsekvenser for folks livsvilkår og for det annet de som *direkte* har konsekvenser for folks livsvilkår. Jeg har funnet det hensiktsmessig å gå imot årsaksretningen og kalle den første type *sekundærregler* og den annen type *primærregler*.

Sekundærreglenes funksjon er å regulere politikernes beslutningsadferd. Jo mere omfattende regelverket er, jo sterkere vil selvsagt denne regulering bli. Beslutningstagernes frihet blir altså mindre, jo flere regler der er. *Hvor* utbygget settet av sekundærregler er, varierer selvsagt fra system til system. Det synes imidlertid å være en tendens til at modernisering produserer (men er også en funksjon av) regelriksdom (kfr. Weber, 1946:146 ff).

Av sekundærregler finnes der egentlig to typer og den ene kunne man i og for seg godt kalle tertiærregler. De vanlige sekundærregler korresponderer stort sett med de *foranderlige* konstitusjonelle lover og regler, mens

tertiærreglene stort sett korresponderer med de uforanderlige konstitusjonelle lover og regler. Tertiærreglene er altså regler som definerer hvordan sekundærregler kan endres og eventuelt hvilke prinsipper de må være forenlige med. Å forandre tertiærregler er «umulig:» forändres de forändres selve det politiske system. Det ville være en underlig konstitusjon som inneholdt bestemmelser om hvordan den selv skulle oppheves.

Primærreglene har som funksjon å lette og å gjøre oversiktlig de politiske organers inngrep i samfunnet. De har *direkte* konsekvenser for folks livsvilkår. I en viss forstand har de imidlertid også *indirekte* virkninger. Primærregler utgjør nemlig en del av premissene for den fordeling som foregår via de verdieksklusive prosesser og via den ikkepolitiske verdiutveksling. F.eks. vedtar myndighetene i de fleste ikkesosialistiske land retningslinjer for de private finansinstitusjoners kredittgivning og de griper regulerende inn i konkurransen private firmaer imellom.

10. Verdifordelingsreglenes systembevarende funksjoner

Hvilken relevans har politikkenes tiltagende rasjonalisering for den relative fordeling av verdier i et samfunn? La meg innlede svaret ved å ta utgangspunkt i den følgende påstand: Regellagingen har som formål, i tillegg til det å få beslutningsapparatet til å fungere godt, å få hele samfunnet til å fungere «best» mulig. Med det siste menes: på et så høyt stabilitets- og kapasitetsnivå som mulig.

En slik *samfunnsmessig* rasjonalisering innebærer at det gjennomføres en meget omfattende grad av arbeidsdeling og aktivitetskoordinasjon. For å få dette til å virke bruker samfunnet verdigevinster som belønninger og verditap som straffer. De som best mulig følger de definerte regler belønnes mest, de som i størst grad avviker fra dem, straffes mest. Den som effektivt og fantasifullt arbeider på systemets premisser når toppbelønningene — den som arbeider på tvers av systemets premisser risikerer å havne i fengsel.

Dette prinsipp for verdifordeling kan i og for seg virke rettferdig i teorien: det kan synes som om det, riktig anvendt, gir like muligheter for enhver. Å belønne den mest som gjør mest for samfunnet virker heller ikke urimelig. Problemet er imidlertid at det ikke kan tenkes *nøytrale* regler av det slag vi her taler om. Når det oppmuntres til adferd på systemets premisser så oppmuntres det nettopp *ikke* til noe alle i samme grad er istand til. Ved idrettskonkurranser lokkes det med belønninger for prestasjoner langt fra alle kan utføre. Ved skjønnhetskonkurranser fristes det med belønninger for attributter bare de færreste har. I forretningslivet stilles det generøse belønninger i utsikt for en innsats flertallet langt fra har muligheter for å utvise. Osv., osv. Hvorfor er det slik og hvorfor må det være slik? — Fordi belønninger foretaes på bakgrunn av *faktiske* forskjeller i

«egenskaper» og «ytelser.» Man belønnes f.eks. enten på grunnlag av skjønnhet, familietilhørighet, «forbindelser,» oppfatninger — eller på grunnlag av idrettsinnsats, taleførhet, samarbeidsevne eller eksamensprestasjoner.

Politisk definerte regler — for så vidt også andre — er altså ikke nøytrale. Rasjonaliseringen av verdifordelingsprosessen har *selv* verdifunksjoner: den favoriserer noen mennesker og diskriminerer andre. Hvem som favoriseres og hvem som diskrimineres avhenger selvsagt av systemets karakter. I Vest-Europa var det f.eks. inntil langt inn i dette århundre vanlig å favorisere på grunnlag av sosial bakgrunn (egenskapsbasert favorisering). Idag er det langt vanligere å favorisere på grunnlag av forskjellige typer prestasjoner.

Hvis vi forutsetter at et sett politiske regler (lover) fikk fungere over noe lengre tid uten å bli endret — hvordan ville de da virke? Ettersom de favoriserer noen og diskriminerer andre må vi tro at de ville føre til en stadig skjevare fordeling av godene i vedkommende samfunn; et spill som er slik at den ene part hele tiden må vinne gir selvsagt større gevinstopp-hopning hos vedkommende jo lengre spillet blir spilt. Verdifordelingsregler har altså *ulikhetsfremmende* funksjoner. Det forhindrer imidlertid selvsagt ikke at nye regler kan innføres for å redusere de ulikheter de gamle skapte. Når virkningene av de gamle regler begynner å bli opphevet trer så de nye reglers ulikhetsfremmende funksjoner frem. For eksempel: innføringen av regler som i realiteten brøt en sosial elites privilegerte stilling ved overgangen fra føydalisme til kapitalisme hadde i første omgang utjevne funksjoner. Nå ser vi at de etterhvert begynner å skape en ny lagdeling; denne gang på meritokratisk grunnlag.

Ved at reglene for fordeling av verdier har ulikhetsfremmende funksjoner, har de også selvperpetuerende funksjoner. Dét henger slik sammen:

Når politiske beslutninger er slik at de premierer noen i forhold til andre, betyr det at de leder til produksjonen av «vinnere.» Fordi vinnere er personer som er gjort til vinnere av systemet, har de også interesse av å bevare systemet som det er. Dette har de en spesiell forutsetning for å klare. De er gjort til vinnere ved å få til disposisjon mere verdier enn andre og de er derved også gitt til disposisjon et bedre grunnlag enn andre for å påvirke den *videre* verdifordeling. At det er en glidende overgang mellom «vinnere» og «tapere,» og derfor mellom personer som har stor og liten interesse av å bevare systemet er av underordnet betydning for mitt poeng her.⁷

Innledningsvis har jeg sagt at jeg skulle peke på trekk ved selve den politiske prosess som hadde betydning for graden av skjevhet i livsvilkår i

⁷ Denne drøftelsen er i noen grad inspirert av Ralf Dahrendorfs arbeid om likhetsprinsippet (1969). Det skal tilføyes at en (empirisk) forutsetning forat disse betraktninger skal ha gyldighet er at det er relativt høy konsensus om hva det er som er verdier. I seksjon 13 nedenfor antyder jeg skissemessig en av de muligheter som åpner seg hvis denne forutsetning skulle falle bort.

et samfunn. Jeg har i det foregående trukket frem prosessens rasjonalisert-het som noe som er av spesiell relevans i denne sammenheng. Hittil har jeg imidlertid i det vesentlige holdt meg til rasjonaliseringens ulikhetsfrem-mende og systembevarende funksjoner. For å utfylle bildet skal jeg nå komme med noen betraktninger om de systemnedbrytende funksjoner rasjonaliseringen har. Disse er ikke nødvendigvis likhetsfremmende i sin ytterste konsekvens, men de har likhetsrelevans fordi de innebærer et press mot de til enhver tid eksisterende ulikheter i verdifordeling.

11. Verdifordelingsregler og systemomforming

En av de (dys)funksjoner rasjonaliseringen av verdifordelingen har er selvsagt å gjøre systemet rigid: I et samfunn i hurtig forandring oppstår det stadig nye typer problemer og det gjør seg i takt med dette verdiovmurde-ringer gjeldende. I forhold til disse nye problemer og prioriteringer kan et regelsett tilpasset andre forhold komme til å virke mer hemmende enn rasjonaliserende, både politisk og samfunnsmessig. Det er imidlertid ikke dette jeg her skal ta opp. Min opptatthet gjelder den *relative* verdifordeling.

Ovenfor har jeg påstått at et system, p.g.a. dets verdifordelingsregler, produserer «vinnere.» Selvsagt produserer det da også «tapere;» dvs. per-soner som har interesse av å omstyrte eller forandre det bestående. Hva som etterhvert vil skje med et etablert system avhenger av hvor store henholdsvis «vinner-» og «tapergruppene» blir. Alt synes imidlertid å tyde på at jo lengre et sett spilleregler får bestå uendret, jo større vil tapergruppen bli: kfr. Marx teorier! Dette er viktig her. Det betyr nemlig at man kan konstatere som følger: om den enkelte taper har få og små ressurser, vil imidlertid taperne som gruppe etterhvert komme til å representere betyde-lige ressurser og et meget sterkt systemomformingspress.

Kanskje enda viktigere er det dog å konstatere dette: å være underprivi-ligert, å være ressursfattig — betyr ikke *bare* at man har lite å investere i politisk aktivitet, det betyr også at man har lite å tape: bare sine lenker, som det heter. At en person har lite å tape betyr at han tillike er vanskelig å avskrekke eller skremme: man kan ikke true ham med verditap, for han har lite eller intet å tape. Annerledes uttrykt: det kan bli vanskelig å få en slik person til å godta og følge de regler og retningslinjer som måtte eksistere. Ja, man kan føye til: det kan være rasjonelt for en taper *bevisst* å engasjere seg i regelbrytning. Grunnen er denne:

Som et svært rasjonalisert samfunn er det moderne samfunn også blitt svært sårbart: «sand i maskineriet» ett sted forplanter seg, p.g.a. alle aktivi-teters koordinerthet, svært hurtig til hele systemet og kan skape store skader. En form for «sand i maskineriet» kan være bryting av spesielle regler. Fordi slike regelbrudd er så effektive, er truselen om dem også et

effektivt pressmiddel: Regelbruddene rammer jo selve systemet og er derfor primært til skade for dem som har størst fordel av systemet.

Det er selvsagt liten tvil om at «vinnernes» bevissthet om at «taperne» alltid har denne regelbrytingsveien å gå hvis ulikhetene blir for utåklige, forklarer mye av de førstnevntes trinnvise konsesjonsgivning i mange samfunn. Systemets tilhengere foretrekker rimelig nok reduserte privilegier og høy sikkerhet (for å få være privilegert) enn store privilegier og redusert sikkerhet.

For å balansere bildet noe, la meg imidlertid føye til et moment: «vinnernes» tilbakeholdenhet med å gi konsesjoner forklares ikke bare ut fra havepsyke; ulikhetene har også en mere positiv funksjon. Det forholder seg slik: For å få et system til å fungere best mulig *må* der belønnes ulikt; dvs. der må oppmuntres til det som virker til systemets beste. Går man for langt i utjevneende retning *fratar* man seg muligheten for å utnytte det som finnes av ressurser (samfunnet kan tape sin dynamikk).

Offentlig politikk i moderne vestlige velferdssamfunn er åpenbart et forsøk på å finne et balansepunkt mellom disse to hensyn, hensynet til de tapere som synes det er urettferdig at de er blitt tapere og til de vinnere som vil vinne mer for å anstrenge seg ytterligere. Forsøket arter seg slik:

På den ene side lar man ytelses- og prestasjonsprinsippene få gjennomsyre systemet — endog i ekstrem grad: ikke bare er det slik at de aller «dyktigste» lokkes til innsats — der lokkes og fristes hele veien nedover; belønningssystemet er differensiert. På den annen side har man bygget ut et sinnrikt nett av verdioverføringsmekanismer for i noen grad å få moderert «kynismen» som dog er tilstede i ytelsessystemet: progressiv beskatning, restriktive arvelover, omfattende eksproprieringsregler og en ekspanderende sosialpolitikk. Denne dualisme har virket relativt bra, dvs. den har produsert politisk stabilitet. Konkurransencitamentene har vært mer enn sterke nok til å stimulere til innsats samtidig som verdioverføringene åpenbart har vært store nok til å gi selv svært underprivilegerte en følelse av at også de har fordel av systemet — sett i relasjon til tidligere situasjon og til underprivilegerte ellers i verden.

Men hva så med fremtiden? Har man i de nordvestlige land funnet frem til en rimelig balanse mellom belønnings- og utjevningshensynene — eller vil presset «nedenfra» igjen komme til å tilta? Jeg skal avslutningsvis spekulere litt omkring akkurat dette spørsmål. For å kunne gjøre det vil det imidlertid være nyttig først å klargjøre litt omkring betingelsene forat de underprivilegerte skal *utnytte* sine ressurser politisk.

12. Politisk kunnskap og politisk innflytelse

La meg ta utgangspunkt i dette spørsmål: Hvordan er forholdet mellom

verditilgang og politisk inflytelse i samfunn som de som har «grodd» frem i vårt land og i andre nordvestlige land? Er det f.eks. slik at inflytelsesfordelingen samsvarer bra med verdifordelingen, eller er det ikke? — Jeg tror det varierer. Det essensielle her er imidlertid å understreke at det *kan* være diskrepans mellom verdi- og inflytelsesfordeling. Kan det det, betyr det nemlig at faktorer utover de nevnte må spille med. Konverteringsfaktorer skal jeg, av åpenbare grunner, kalle dem. Men først: hvordan lar den nevnte diskrepans seg empirisk fastslå?

Det skal innrømmes at det ikke uten videre er enkelt — av den selvfølgelige grunn at man mangler sikker viten om de ulike verdiers relative «politisk kausale» vekt: Hvor meget betyr f.eks. penger i forhold til posisjoner eller anseelse? Hvis ikke ulikhetene i et samfunn er kumulative — og det er de knapt i de samfunn som her er referanse (Dahl, 1961) — må mangel på en politisk målingsenhet gjøre det problematisk å uttale seg om forholdet verditilgang—inflytelse.

Der finnes imidlertid en utvei. Selv om systemet ikke er konsistent pyramidalt, lar det seg nemlig gjøre å finne nok av eksempler på at *personer* som med hensyn til alle, eller de fleste, verdier, er rikere enn visse andre — *uten* at de dermed har større politisk inflytelse enn disse. Dette er *tilstrekkelig* til å fastslå at der kan være diskrepans mellom verditilgang og inflytelse.

Dermed er vi tilbake til det jeg har kalt konverteringsfaktorene. Hvilke er de? Der er selvsagt mange. Jeg vil imidlertid her bare nevne to og i fortsettelsen bare konsentrere meg om et aspekt ved den ene av dem. De to er politisk *holdning* og politisk *dyktighet*. Det er det første aspekt ved den første faktor jeg i det følgende skal oppholde meg ved. Aspektene er: politisk kunnskap, evaluative holdninger overfor politiske objekter og affektive holdninger overfor politiske objekter (kfr. Almond og Verba, 1965:13).

Politisk kunnskap, eller innsikt, kan klassifiseres på mange måter. Jeg skal her gjøre det med utgangspunkt i innsiktens *omfang* og dens *korrekthet*. Med det første tenker jeg på hvor mange verdifordelingsnivåer innsikten omfatter, eller: hvor mange av verdifordelingens *årsaksledd* den omfatter. Med innsiktens korrekthet, tenker jeg på dens samsvar med realitetene på de ulike nivåer. For den videre drøftelse skal jeg nøye meg med å dichotomisere de to variabler: når det gjelder omfang vil jeg sondre mellom innsikt som omfatter sekundær- og tertiærreglene og innsikt som omfatter primærreglene og den direkte verdifordeling; når det gjelder korrekthet vil jeg noe upresist sondre mellom høy og lav sådan. Ved å kombinere de to variabler får man fire innsiktstyper, god, middels, middels og dårlig, som det fremgår av figur 3 (de to omfangsnivåer er kalt henholdsvis konstitusjonell og subkonstitusjonell politikk).

Ekstremtypene illustreres ved kolonnene (I—III og II—IV) i tabellen,

		Korrektthetsgrad	
		Høy	Lav
Omfang	Konstitusj. politikk	I	II
	Subkonstit. politikk	III	IV

Figur 3. Klassifisering av politisk innsikt.

mellomtypene ved diagonalene (I—IV og II—III).

Jeg vil forutsette at innsikten blant de privilegerte i «vanlige» tider er av typen II—III, i «spesielle» tider av typen I—III; og at den blant de underprivilegerte er av henholdsvis typene II—IV og I—IV. Grunnen til at jeg gir de privilegerte et permanent overtak i korrektthetsgrad når det gjelder såkalt subkonstitusjonell politikk, er at denne politikk er såvidt teknisk at maktutøvelseserfaring betyr meget; og maktutøvelseserfaring av *denne* type er det altså bare de privilegerte som får. Under disse forutsetninger — la meg se på konsekvensene når de *underprivilegerte* har en innsikt, først av typen II—IV og så av typen I—IV.

I det første tilfelle tror jeg resultatet blir dette: Politisk lydighet og underdanighet, og forsøk på å tilpasse seg så godt som mulig. Det gjelder de underprivilegerte. De privilegerte vil dette gi arbeidsfred, vidt spillerom og høy statussikkerhet.

Hvorfor vil det gå slik? — Mangel på kunnskap, mangel på forståelse, mangel på erfaring — alt skaper det en følelse av maktesløshet. Kanskje kan man si det slik at den politisk innsiktsløse, eller innsiktsfattige, vil føle seg overfor verdifordelingsprosessene omtrent som urmennesket overfor naturen: *liten*. Det man ikke forstår, det prøver man best mulig å tilpasse seg. Man griper ikke inn overfor det uforståelige — annet enn i panikk.

Nå kan det selvsagt innvendes mot dette at det *liten* relevans har for moderne samfunn. Jeg er imidlertid ikke så sikker på det. For det første er det i alle fall av betydning om de underprivilegerte *relativt* sett har en dårlig innsikt. For det annet synes nyere adferdsforskning å indikere at det er så som så med det absolutte innsiktsnivå i mange moderne samfunn også (Lane og Sears, 1964: 72—82). Hvorom alt er: de som lever innenfor en politisk helt eller halvt mytifisert tankeverden vil ikke på noen adekvat måte få øye på politikkenes faktiske konsekvenser for deres livsvilkår — for ikke å tale om dens *mulige* konsekvenser. De vil se på politikken som noe upåvirkelig og verdifordelingsprosessene som noe man får mere utav jo

flinkere man er til å tilpasse seg dem. I tråd med dette vil de underpriviligerte ikke engang i særlig grad se det som problematisk at noen får mere enn dem selv, og blir privilegert: de har jo vært flinkere til å tilpasse seg. Man kan derfor med en viss rett si at de privilegertes privilegier har som en av sine forutsetninger de underpriviligertes kunnskapsmessige underlegenhet. Parantetisk kan det her skytes inn at det synes å være slik at systemisk stabilitet og innsiktsfattigdom blant de underpriviligerte gjensidig styrker hverandre (politisk stabilitet fører til at oppmerksomheten fjernes fra de politiske prosesser samtidig som lavt innsiktsnivå hindrer at politikken kommer i fokus og strid oppstår) og bidrar til å opprettholde eller endog forøke eksisterende verdifordelingskjevheter. En henvisning til situasjonen i Vesten i femtiårene er (muligens) relevant her.

I det annet tilfelle, dvs. ved høyt innsiktsnivå blant de underpriviligerte, tror jeg resultatet blir dette: Lav politisk underdanighet og lydighet og forsøk på å endre verdifordelingsstrukturen til egen fordel snarere enn å tilpasse seg den (kfr. at det særlig er innsikten i konstitusjonell, altså lite teknisk, politikk som er øket). Dette vil gi de privilegerte liten arbeidsfred, begrenset spillerom og lav statustrygghet.

Hvorfor vil det gå slik?

Høy politisk innsikt vil skape en følelse av at verdifordelingsprosessene er konvensjonelt bestemt: at de er en funksjon av menneskers mer eller mindre fortidige beslutninger og at de kan endres ved nye menneskers nye beslutninger. Det er klart at slik innsikt vil produsere en annen type adferd enn den innsikt vil gjøre som går ut fra at ulikhetene er naturbestemte og naturlige. Hva slags adferd god innsikt vil produsere er imidlertid noe usikkert. Et press i retning av endring i utjevning vil nok oppstå, men hvor radikalt dette blir kan variere meget fra det ene tilfelle til det annet. Meget avhenger imidlertid etter alt å dømme av hvordan de privilegerte reagerer på det press de utsettes for. Svarer de med stahet og kompromissløshet kan de i siste instans fremkalle et meget radikalt svar. Svarer de derimot med fleksibilitet og imøtekommenhet, kan de kanskje hurtig moderere de misfornøyde: de kan gi dem en følelse av at også *de* har fordel av systemet og at det får fungere mest mulig stabilt. Etterhvert vil så kanskje de underpriviligerte igjen depolitiseres noe, dvs. svekkes innsiktsmessig.

Som ovenfor kan også her skytes inn en parentes om forholdet stabilitet— innsikt. Det synes å være slik at systemisk ustabilitet og relativt høyt innsiktsnivå blant de underpriviligerte gjensidig styrker hverandre og bidrar til å forsterke endrings- og utjevningsspresset: ustabilitet gjør politikken mer synlig samtidig, som høyt innsiktsnivå på «bunnen» har en tendens til å skape politisk formulert misnøye.

Kanskje kan man på det grunnlag som ovenfor er presentert slutte at en nødvendig (men ikke tilstrekkelig) betingelse for å opprettholde et høyt

utjevningspress er at innsiktsnivået blant de underpriviligerte holdes høyt. Sartori synes å være inne på det samme når han sier at «... if we are to achieve equality we can never afford to relax» (1965:326). Likhet i et samfunn er nemlig en *høyst* unaturlig tilstand, legger han forklarende til.

Hvordan er det så med situasjonen i våre vestlige «nesten-demokratier»? Er det ting som tyder på økende politisk forståelse og innsikt blant de minst privilegerte — på bevisstgjøring, som marxisten ville si — eller er det snarere slik at det synes å gå i motsatt retning. Siste seksjon dreier seg om disse spørsmål.

13. Innsiktsnivå og utjevningspress — noen muligheter

Sosialistiske tenkere er naturlig nok de som har vært mest opptatt av spørsmål som de nettopp refererte: de er jo spesielt på leting etter betingelsene for utjevning. Kan *de* på noen måte hjelpe oss til å besvare de stilte spørsmål?

Ifølge den mest kjente av dem, Karl Marx, er de underpriviligerte i et kapitalistisk samfunn, dvs. arbeiderne, lenket til det «trege,» til materien. Ettersom det er slik at mennesket utvikler seg i et «dialogisk» (dialektisk) samspill med sin materielle situasjon, betyr dette at mennesket også blir åndelig lenket: dets situasjon er snever, ja umenneskelig (fremmedgjørende), dets perspektiv blir derfor også det. Etterhvert vil imidlertid, ifølge en bestemt tolkning av teorien (Elster, 1969:33—45), motsetningene i produksjonsforholdene generere stadig flere og stadig mer alvorlige systemkriser. Resultatet for de underpriviligerte er at de stadig kastes ut av den ene jobben og inn i den annen — pluss at de hele tiden har arbeidsløshetsspøkelsen hengende over seg. Marx mente dette ville produsere politisk bevisstgjøring: jobbskiftene ville føre til at arbeideren ville få se samfunnet fra stadig flere synsvinkler og usikkerheten ville føre til at han etterhvert ville begynne å spørre seg selv etter årsakene til sin elendighet. I siste instans ville sammenhengen gå opp for ham — han ville bli bevisstgjort — og han ville velte det spill han bare kunne tape på.

Senere sosialistiske tenkere har forlatt mye av denne «spontane» teori for innsiktsøkning. Det gjelder faktisk både sosialdemokratene og Lenin og hans etterfølgere. Alle gir de uttrykk for at arbeideren neppe vil bringes til politisk bevissthet alene ved hjelp av materien — arbeideren må bibringes bevisstheten «utenfra» og «ovenfra.» Kort sagt: han må *skoleres, oppdraes*. Illustrerende i denne sammenheng er det å peke på den rolle intellektuelle, endog betydelige filosofer, og representanter for overklassen, har spilt ved dannelsen av sosialistiske partier.

Jeg tror, når alt kommer til alt, disse mer elitistiske teorier har større holdbarhet enn de rent materialistiske. *Kollektiver* får sjelden gode og origi-

nale idéer, det er det *individer* (noen få) som får. Kollektivene må *bibringes* idéene. Det er imidlertid ikke under alle omstendigheter like lett å gjøre dette. Meget avhenger av mottagernes *evne* til å ta imot — og denne igjen er avhengig av den almenskoloring de har. Jo bedre almenskoloringen er, jo flere og mer kompliserte idéer og teorier kan en gruppe mennesker godta. La oss derfor først se på akkurat dette, almenskoloringen.

I de samfunn som her er av interesse, dvs. de nordvestlige, har det foregått en betydelig utvidelse og forbedring av opplæringssystemet i løpet av dette århundre. Utvidelses- og forbedringstempoet synes *ikke* å ha avtatt i de siste tiår, snarere er det tilfelle at man kan tale om et raskt økende tempo. Fremdeles er det nok slik at de privilegertes barn også i noen grad privilegeres utdanningsmessig, men de allerede nevnte tendenser er raskt iferd med å eliminere dette forhold. Dermed reduseres også det generelle grunnlag for de privilegertes klare politisk-kulturelle overtak. Mere viktig er det imidlertid å konstatere dette: utviklingen innen utdannelsessystemet er slik at det raskt går i retning av en situasjon hvor store deler av de underprivilegerte grupper gjøres mottagelige for ganske meget politisk idépåvirkning. Det neste spørsmål er da: selv om mottageligheten øker, er det sannsynlig at det blir noe særlig å ta imot?

Man behøver neppe å kvalifisere det bekreftende svar på et slikt spørsmål. To forhold medvirker til dette. For det første: aldri tidligere har så mange vært sysselsatt med idéproduksjon som tilfellet er idag — og utviklingen synes bare å forsterke seg. Daniel Bell finner således allerede nå å kunne fastslå: «... culture has clearly become supreme; what is played out in the imagination of the artist foreshadows, however dimly, the social reality of tomorrow» (1970:16). For det annet: aldri har mulighetene for en hurtig og omfattende spredning av idéer vært så gode som idag — og utviklingen synes også i dette tilfelle bare å skulle forsterke seg.

Alt synes altså å tyde på at man vil få en stadig mer markert politisk-kulturell mobilisering blant de lavestrangerende i samfunnet. I hvilken retning denne mobilisering vil gå, er det imidlertid vesentlig vanskeligere å si: når mottageligheten for nye idéer øker, øker også antallet *forskjellige* idéer som kan mottaes. Og at idépåvirkningen ikke vil bli svært «pluralistisk» er det neppe noen grunn til å tro.

Som jeg har vært inne på tidligere avhenger meget av om den samfunnsforståelse de underprivilegerte tilegner seg er slik at de gies grunn til å tro på forbedrede livsvilkår for seg og sine ved systemomforming i en eller annen retning. Det er slett ikke *gitt* at en slik radikal samfunnsforståelse vil slå særlig dype røtter: den politisering og ustabilitet som følger med konstitusjonelt-politiske fremstøt, fører som regel svært hurtig til skadevirkninger for de økonomiske funksjoner (kfr. Sartori, 1965:254). Mere sannsynlig er det kanskje at de underprivilegerte, i det vesentlige, vil holde fast

ved et reformistisk perspektiv og nøye seg med å opprettholde et moderat utjevningspress. De har jo bevislig hatt suksess med det til idag. I praksis vil det måtte bety en videre moderering av det dualistiske verdifordelingssystemet: Stadig mere av verdifordelingsfunksjonene må sosialiseres, direkte eller indirekte.

En annen, og mere interessant, utviklingsmulighet — den leder imidlertid ikke nødvendigvis til mindre utjevningspress — er denne:

Tidligere har jeg nevnt at der er to typer verdikonflikter. Den ene angår fordelingen av verdier, den annen prioriteringen av verdier. Jeg har i dette arbeide vært opptatt av den første og altså av spørsmålet likhet—ulikhet. De kan være nyttig avslutningsvis å peke på den mulighet at den annen type verdikonflikt etterhvert kan komme til å bli viktigere enn den første, ikke minst for de underprivilegerte. Mere konkret: man kan vente en skarpere konflikt mellom dem som vil prioritere økonomiske verdier og dem som vil prioritere verdier knyttet til en mer tradisjonell livsform (kulturelle og religiøse verdier, samt naturverdier). De siste vil ikke ofre naturherligheter for et oljeraffineri, spredt bosetning for høyere produktionsnivå, osv. — men de kan godt tenke seg å la temmelig store deler av våre økonomiske verdier komme dem til gode som ikke har tilstrekkelig til å kunne leve et menneskeverdig liv. Hvilken likhetsrelevans har slike perspektiver? For det første er det det å si at de «oppvurderte» verdier ikke så lett lar seg fordele skjævt (de er mindre delelige) som de «nedvurderte»; for det annet er det det å si at en effektiv nedprioritering av de økonomiske verdier, antagelig forutsetter at disse bare i beskjedne grad kan bli tillatt brukt som belønningsmiddel. Likhetspresset kan derfor også ved disse utviklingsmuligheter vise seg å bli betydelig — om enn premisene for det ikke er så tradisjonelt klassebetonet som i en fordelingskonflikt.

14. Oppsummering

Tradisjonelt har statsvitene sett på den politiske prosess med en viss «spillinteresse»: Man har spurt om hvor makten ligger eller som jeg har uttrykt det innledningsvis — hvor de kausalt viktigste punkter i den totale politiske prosess er å finne. I dette arbeidet er det valgt et noe annet utgangspunkt. Jeg har spurt: hva er politikkenes konsekvenser for folks livsvilkår? og: hvordan påvirker folks aktuelle livsvilkår deres mulighet for politisk å trygge eller forbedre sine fremtidige livsvilkår? I løpet av drøftelsen — som har startet med en presentasjon av visse begreper (verdi som det sentrale) og en modell for fordelingen av verdier i et samfunn (det sondres mellom en politisk og en parapolitisk prosess samt fordeling via utveksling) — har jeg søkt å påvise at de ulikheter i livsvilkår som man overalt finner i stor grad er politisk betinget og at disse ulikheter slår markert ut også for den

videre politikk; altså at den politiske prosess inneholder visse *ulikhetsskonserverende* mekanismer. Spesielt har jeg trukket frem verdifordelingsreglenes funksjon i denne sammenheng: de er ikke og kan ikke være «nøytrale.» Jeg har på den annen side understreket sårbarheten til et moderne system — et forhold som gjør at de underpriviligerte kan utøve et ikke uvesentlig utjevningspress, selv om de er fattige på ressurser. Om de vil utnytte denne mulighet og i hvilken grad, har jeg prøvd å vise avhenger av det politisk-kulturelle nivå blant dem. Avslutningsvis har jeg så gjort visse betraktninger om de konsekvenser en antatt fortsatt innsiktsheving blant de forfordelte vil kunne få for det utjevningspress de vil komme til å utøve i våre vestlige «nesten-demokratier» i tiden som kommer. Det konkluderes med at nettopp den nevnte nivåheving (kulturelt) gjør utviklingen lite predikerbar, men at det kanskje er mest sannsynlig at presset i retning av ytterligere utjevning — via videre sosialisering av verdifordelingsfunksjonene — vil holde seg på et merkbart, men neppe revolusjonært nivå.

Dette essay ble opprinnelig fremlagt som «paper» ved den tredje nordiske konferanse i statsvitenskap, Göteborg 18—21 august, 1971. En del av de synspunkter som fremkommer er tidligere presentert i instituttseminarier ved Institutt for statsvitenskap i Oslo og ved Institutt for sosiologi i Bergen. De følgende har kommet med kommentarer jeg har dradd nytte av under utarbeidelsen av den foreliggende versjon: Ulf Torgersen, Knut Midgaard, Gunnar Teigland, Johan P. Olsen, Gudmund Hernes, Willy Marthinussen og Anton Fr. Andresen.

Referanser

- Almond, Gabriel A. og Coleman, James S., "A Functional Approach to Comparative Politics," i Almond og Coleman, eds., *The Politics of the Developing Areas* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1960), s. 3—64.
- Almond, G. A. og Powell, Jr., G. Bingham, *Comparative Politics: A Developmental Approach* (Boston, Mass.: Little, Brown & Co., 1966).
- Almond, G. A. og Verba, Sidney S., *The Civic Culture* (Boston, Mass.: Little, Brown & Co., 1965).
- Bachrach, Peter og Baratz, Morton, "Decisions and Non-decisions: An Analytical Framework," *American Political Science Review*, vol. 57 (nr. 3, 1963), s. 632—642.
- Bachrach, P., og Baratz, M., "Two Faces of Power," *American Political Science Review*, vol. 56 (nr. 4, 1962), s. 947—952.
- Bauer, Raymond A., ed., *Social Indicators* (Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1966).
- Bay, Christian, "Politics and Pseudopolitics," *American Political Science Review*, vol. 59 (nr. 2, 1965), s. 39—51.

- Bay, Chr., "The Cheerful Science of Dismal Politics," i Theodore Roszak, ed., *The Dissenting Academy* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, Ltd., 1969), s. 187—206.
- Bell, Daniel, "The Cultural Contradictions of Capitalism," *The Public Interest*, nr. 21 (høsten, 1970).
- Bentley, Arthur F., *The Process of Government* (Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1908).
- Berg, Ole, "Verdier, ressurser og makt," *Politico*, nr. 2 (Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitet i Oslo, 1970), mimeo.
- Clegg, H. A., *A New Approach to Industrial Democracy* (Oxford: Basil Blackwell, 1960).
- Coleman, James S., "Political Money," *American Political Science Review*, vol. 64 (nr. 4, 1970), s. 1074—1087.
- Converse, Philip E., og Valen, Henry, "Cleavages in Norwegian Politics and the Voters Perceptions of Party Distances," *Scandinavian Political Studies*, vol. 6 (1971).
- Dahl, Robert A., *After the Revolution* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1970).
- Dahl, R. A., *Modern Political Analysis* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1963).
- Dahl, R. A., *Polyarchy: Participation and Opposition* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1971).
- Dahl, R. A., *Who Governs?* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1961).
- Dahrendorf, Ralf, "On the Origin of Social Inequality," i Peter Lasslett og W. G. Runciman, eds., *Philosophy, Politics and Society* (Oxford: Basil Blackwell, 1969), s. 88—109.
- Deutsch, Karl W., "On Political Theory and Political Action," *American Political Science Review*, vol. 65 (nr. 1, 1971), s. 11—27.
- Downs, Anthony, *An Economic Theory of Democracy*, (New York, N. Y.: Harper & Row, 1957).
- Easton, David, *A Framework for Political Analysis* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1965).
- Easton, D., *The Political System* (New York, N. Y.: Alfred Knopf, 1953).
- Eckhoff, Jan Christian, *Byplan* (Oslo: Pax forlag, 1969).
- Eckhoff, Torstein, *Rettferdighet ved utveksling og fordeling av verdier* (Oslo: Universitetsforlaget, 1971).
- Edelman, Murray, *The Symbolic Uses of Politics* (Urbana, Ill.: University of Illinois Press, 1967).
- Elster, Jon, *Essays om Hegel og Marx* (Oslo: Pax forlag, 1969).
- Garson, G. David, "The Ideology of the New Student Left," i Julian Foster og Durward Long, eds., *Protest! Student Activism in America* (New York, N. Y.: William Morrow & Co., Inc., 1970), s. 184—201.
- Greene, Lee S., "Comments on Professor Van Dyke's Paper," i James C. Charlesworth, ed., *A Design for Political Science: Scope, Objectives and Methods* (Philadelphia, Penn.: The American Academy of Political and Social Science, 1966), s. 18—23.
- Gross, Bertram M., *The Legislative Struggle* (New York: McGraw-Hill Book Co., Inc., 1953).
- Habermas, Jürgen, *Technik und Wissenschaft als „Ideologie“* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1968).

- Habermas, J., *Theorie und Praxis* (Neuwied am Rhein: Luchterhand Verlag, 1963).
- Habermas, J., "Universität in der Demokratie — Demokratisierung der Universität," *Merkur* (mai, 1967), s. 416—433.
- Hallowell, John H., *The Moral Foundation of Democracy* (Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1954).
- Lane, Robert og Sears, David, *Public Opinion* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1964).
- Lasswell, Harold D., *Politics: Who Gets What, When, How?* (New York, N. Y.: McGraw-Hill Book Co., Inc., 1936).
- Latham, Earl, *The Group Basis of Politics* (Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1952).
- Marcuse, Herbert, *Reason and Revolution* (New York, N. Y.: Oxford University Press, 1941).
- Mitchell, William C., "The Shape of Political Theory to Come: From Political Sociology to Political Economy," *American Behavioral Scientist*, vol. 11 (nr. 2, 1967), s. 8—37.
- Rasmussen, Erik, "Some Comments on the Concept of the Political System," *Scandinavian Political Studies*, vol. 5 (1970), s. 11—20.
- Rokkan, Stein, "Numerical Democracy and Corporate Pluralism," i R. A. Dahl, ed., *Oppositions in Western Democracies* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1966), s. 70—115.
- Sartori, Giovanni, *Democratic Theory* (New York, N. Y.: Fr. A. Praeger, 1965).
- Schattschneider, E. E., *The Semi-Sovereign People* (New York, N. Y.: Holt, Rinehart & Winston, 1960).
- Schaffer, Robert H., "Student Government: Sandbox or Soapbox?," i J. Foster og D. Long, eds., *Protest! Student Activism in America* (New York, N. Y.: William Morrow & Co., Inc., 1970), s. 497—505.
- Storing, Herbert J., ed., *Essays on the Scientific Study of Politics* (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1962).
- Strauss, Leo, *Natural Right and History* (Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1953).
- Truman, David B., *The Governmental Process* (New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1951).
- Van Dyke, Vernon, "The Optimum Scope of Political Science," i J. C. Charlesworth, ed., *A Design for Political Science: Scope, Objectives and Methods* (Philadelphia, Penn.: The American Academy of Political and Social Science, 1966), s. 1—17.
- Weber, Max, "Bureaucracy," i Hans Gerth og C. Wright Mills, eds., *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York, N. Y.: Oxford University Press, 1946), s. 196—244.
- Weber, M., "Politics as a Vocation," i H. Gerth og C. Wright Mills, eds., *op. cit.*, s. 77—128.
- Weinstein, Leo, "The Group Approach," i H. J. Storing, 1962, s. 153—224.
- Williamson, Rene de Yisme, *Independence and Involvement* (Baton Rouge, La.: Louisiana State University Press, 1964).

OM MÖJLIGHETEN ATT I SVERIGE INFÖRA REPUBLIK I GRUNDLAGS- ENLIG ORDNING

AV FREDRIK LAGERROTH

Till en början vill jag understryka vad redan får sägas ligga i rubriken, nämligen att vad jag här avhandlar är en metod- och icke en sakfråga. I den senare har jag ännu ej fattat ståndpunkt. Jag är icke okänslig för republikanernas argument, att vad redan Karl XI betecknade som rikets högsta ämbete ej ensamt bland alla ämbeten bör besättas genom arv, men jag förstår alltför väl Herlitz' indignation över att 1954 års författningsutredning vill ge kungen hans speciella kompetenssfär till art och grad ej åtskild från de andra statsorganens. Huru maktlös konungen än var enligt frihetstida ordning — och det är ju i frihetstiden jag skulle ha mitt rotfäste — skulle alla bud och befallningar utgå i hans namn. Konungadömet var en omistlig beståndsdel i ett statsskick, som redan i regeringsformens ingress karakteriserades av konungens höghet, rådets myndighet och ständernas rätt och frihet. Min tveksamhet anser jag ursäktad med att republikfrågan ej är en stor fråga. Hela vår författningshistoria från början till slut får anses handla om det personliga konungadömet omgestaltning till ett konstitutionellt. När nu detta program helt genomförts, anser jag det närmast vara en etikettsfråga om själva kungavärdigheten skall bringas ur världen. Däremot anser jag det vara en viktig angelägenhet att härvid allt går grundlagsenligt till.

I ty fall menar jag, att dynastien Bernadotte gått före med gott exempel från begynnelsen och intill nu. När Jean Baptiste Bernadotte kom till Sverige, stack man i hans hand det av Sigfrid Andgren nyupptäckta dokument, som av denne kallas 1812 års RF och gav konungen en helt annan maktställning än han fått sig tillerkänd 1809. Men Karl Johan ville icke inleda sin verksamhet i sitt nya fädernesland med att våldföra sig på dess författning, ty att man skulle för dess förändring använda sig av den omständliga väg, som RF § 81 givit anvisning på, var det ingen som tänkte. Under den holstein-gottorpska dynastien var däremot revolutionen den enda tänkbara formen för grundlagsstiftning. Den hade totalt misslyckats 1756. Då man resignerat inför Gustaf III:s kupp 1772, hade det varit i

förvissningen att det skulle stanna därvid. Revolutioner finge icke, sades det, »multipliceras». Tjusarkungen tillät sig dock 1789 att multiplicera med två och stod, när han hädankallades, beredd multiplicera med tre. Därförutan har han i detalj kränkt gällande regeringsform vid hart när varje politiskt steg han tagit. Efterträdaren gav honom i ty fall icke mycket efter. Det var då ej så underligt, att den fertila delen av dynastien 1809 störtades genom revolution eller rättare två revolutioner, Adlersparres och Adlercreutz', som icke riktigt gängade sig med varandra. Sådant läder skall sådan smörja ha. Förut hade i Sverige de största författningsändringar företagits med full respekt för rättskontinuiteten. Både när man 1680 och 1682 införde det kungliga enväldet och när man 1719 införde ständerväldet, hade man hållit sig inom landslagens ram. Den rubrik, som satts å den sista stora avhandlingen om den sistnämnda förändringen, Revolutionen i Sverige 1719, är totalt missvisande.

Efter dessa inledande men icke oväsentliga ord övergår jag till min huvuduppgift.

Jag måste då konstatera, att våra dagars republikaner utgå från ärftligheten såsom något för monarkien väsentligt. Så gjorde redan den man, som får anses såsom deras förelöpare, borgmästare Carl Lindhagen. I motion av den 3 maj 1912 yrkar han, att riksdagen ville beträffande regeringsmakten principiellt uttala sig för avskaffandet av den ärftliga regeringsmakten samt införandet av en statsstyrelse, byggd på folkets val (republik), samt hos konungen begära förslag till sådana ändringar i grundlagarna, som erfordras för förverkligandet av en sådan tanke. Det är, som om man ej visste, att Sverige varit valmonarki liksom Danmark och flera andra stater medeltiden igenom. I Magnus Erikssons landslag hävdades valriket i protest om icke mot tidigare arvrike så mot Folkungarnas åtrå därefter sådan den manifesteras i den som en sorts lärobok för uppväxande släktled inom nämnda dynasti författade Konungastyrelsen. Konungabalken kap. VII, som handlar om huru det skall gå till vid kungaval, inledes däremot med orden: nu är till konungariket i Sverige konunger väljande oc ey ärfvande. Om man nu vill överge arvriket, vare det ju enklast att helt enkelt upprepa dessa ord.

Arvriket anses ha införts i Sverige 1544 genom Gustaf Vasas arvförening. En konservativ man drar sig gärna för att rubba ett institut, som icke blott är i lag grundat utan också nu har för sig en mer än fyrahundraårig hävd. Granskar man dokumentet närmare, finner man dock, att det icke är så helt med arvriket. En förening ingås — vilket är något annat än att en lag stiftas — mellan konung och folk, genom vilken det senare i stället för att låta en valnämnd träda i funktion var gång »the» dvs. folket »konung mist hava», på förhand välja till konung efter kung Gösta dennes äldste son och sedan dennes son och övriga manliga ättlingar i samma agnatiska

ordning, vari prinsar träda på tronen enligt 1810 års successionsordning. Ordalagen i föreningsakten äro konsekvent valda i enlighet med vad denna konstruktion av arvriket såsom ett val på förhand av en hel ätt fordrar. Om ätten utslocknar på manliga linjen, inträder ständernas obetingade valrätt igen. De kunna då välja konung en i sänder alldeles som landslagen stadgar. Någon arvsrätt för eller genom kvinna ville Gustaf Vasa icke veta av, då riket genom sådan lätteligen såsom t.ex. Norges exempel 1319 visade, komme under främmande herrskap.

Senare arvföreningar, den sista av 1604, medgävo arvsrätt för kvinnlig agnat men under förutsättning att hon var ogift eller också gift med furste, som icke blott hon utan även ständerna accepterat. På grund av denna generositet blev den sexåriga Kristina Sveriges (regerande) drottning och i allo respekterad som konung, »eftersom man icke kunde ändra könet». Rimligen borde tronen, när hon abdikerade, blivit ledig för nytt val, men hon sörjde i tid genom s.k. designation, dvs. val av tronföljare under konungs livstid, för att Sverige fick en ny dynasti, som passade henne. Dess krona, tyckte hon, kunde för hennes försmädde friare, greve Karl Gustaf av Pfalz-Zweibrücken, vara så god som en vacker flicka. När den pfalziska ätten med Karl XII utslocknade på manliga linjen, blev Sverige äntligen igen ett fritt valrike, vad ständerna också med glädje begagnade sig av för att ge riket en ny konstitution. Då man valde Ulrika Eleonora att med agnatisk arvsrätt för hennes eventuella avkomlingar inneha en tron, till vilken hon själv genom ett giftermål utan ständernas samtycke förverkat all arvsrätt enligt den 1682 återupplivade arvföreningen av 1604, var det i glatt medvetande om att folket nu genom sin representation kunde på egen hand skapa den konstitution det lyste, men ock i glad förvisning att ett sådant tillfälle skulle snart återkomma, då alla visste, att hon var hopplöst ofruktbar. Då hon redan efter ett år abdikerade, valde de hennes gemål till konung, också med en ny regeringsform, men utan arvsrätt för den avkomma den erotiskt alltid lika vitale mannen kunde erhålla i ett eventuellt nytt äktenskap. När Gustaf IV Adolf den 13 mars 1809 berövades sin frihet, ville de gustavianer, för vilkas räkning Adlercreutz handlat, att den lille kronprinsen enligt stadgad agnatisk arvsrätt skulle efterträda honom på tronen liksom om regler kunde finnas för en revolution. Ständerna ville dock ej höra talas därom och än mindre ta hänsyn till den kunglige fångens abdikationsakt. I stället svarade de på rikssalen ett dundrande ja på det yrkande, som en av dess främste ledamöter, friherre L. A. Mannerheim, efter att ha uppräknat den avgångna konungens alla försyndelser ställde på ovillkorlig uppsägelse av tro och lydnad. Och i sin ingress till regeringsformen förklara de icke blott att de ge sin stadfästelse åt den nyligen timade regementsförändringen, dvs. närmast vad som hände den 13 mars, utan också att de därigenom inträtt i rättigheten att själva genom upprättandet

av en förändrad statsförfattning förbättra fäderneslandets belägenhet. Av allt detta förstår man väl vad betydelse det haft för det svenska folket, att Sverige i sista hand intill 1809 alltid förblev ett valrike eller — för att använda Lindhagens ord — haft, och således ej behövde införa, »en statsstyrelse byggd på folkets val». Både 1719 och 1809 var det därför att Sverige då blivit ett valrike som Sveriges folk själv utan annans tillåtelse eller medverkan kunnat skapa sig en konstitution. Därtill kommer, att kärnan i den författning, som ända till 1809 gällde subsidiärt, dvs. landslagens, går tillbaka på den kungaed, som för den spåde Magnus Erikssons del avlades vid hans val till konung 1719. Och förutsättningen för att Kristoffer av Bayern skulle bli Sveriges konung var att han accepterade den version av landslagen, som bär hans namn.

Vilken förändring — man må ha lov att säga till det sämre — har ej inträtt just genom 1809 års RF. Den första § lyder: Sveriges rike skall styres av en konung och vara ett arfrike med den successionsordning för en avliden konungs manliga efterkommande, som af riksens ständer fastställd varder. Medan Sverige tidigare varit arfrike endast från fall till fall, dvs. dynasti för dynasti, så skall det nu vara så i regel. Man har kommit långt bort från den tid, då arvriket åtminstone av det konstitutionellt ledande samhällsskiktet, adeln, betraktades med hemlig skräck såsom inkörsporten för enväldet och man skapade det expressiva ordet »arvträlar». Och en ätts utslöcknande ger icke länge det svenska folket möjlighet att på egen hand genom sin representation uppträda som konstituerande. Det heter nämligen i RF § 94: Skulle den olycklige händelse inträffa att den konungaätt — tydligen vilken ätt som helst — vilken arvsrätten till riket uppdragen vore, på manliga sidan utginge — — — skola riksens ständer en ny konungaätt utkora med bibehållande av denna regeringsform. En rest av ett äldre betraktelsesätt lever dock kvar på så sätt att 1810 års successionsordning gäller endast för huset Bernadotte och upphör — i trots av vad i RF § 81 säges om grundlags upphävande — i och med att dess siste manlige agnat drar sitt sista andedrag. Den kognatiska successionsordning, som i samband med en total författningsordning infördes i Danmark 1660, gäller däremot icke blott för det nuvarande konungahusets ättlingar utan för alla regenter i evärdlig tid.

I andra stycken har dock rättsläget för republikens förkämpar väsentligt förbättrats i 1809 års RF. Frihetstidens regeringsformer, ja landslagen själv, förutsatte kungadöme såsom något som existerade oberoende av skriven lag. Det var därför omöjligt att komma åt genom grundlagsändring. Enligt den nyss citerade RF § 1 däremot är kungamakten helt funtad på denna §. Det bör därför kunna avskaffas i den ordning, som fastställts för grundlagsändring i RF § 81. Man gjorde 1912 framför allt från akademiskt håll i riksdagen gällande, att regeringsformen hade sina orubbliga principer,

som angivits redan i dess ingress utan avvaktan på de särskilda §:r, som skulle närmare utveckla dem, och till de principerna hörde konungamakten, vars »helgd och verkningförmåga» riksfädren enligt regeringsformens ingress, vetat förena med »svenska folkets lagbundna frihet». De två professorer, Clason och Kjellén, som så resonerade, voro dock s.a.s. efter sin tid. Den motsägelse, som 1720 års män kunna sägas ha gjort sig skyldiga till då de i ingressen till regeringsformen först stämpla den som förrädare; som företager sig något i syfte att upphäva sagda verk, och sedan förbehålla sig att, om framdeles någon uttydning och förbättring behöves, företaga sådan på allmän riksdag, kommer man bäst ifrån genom att låta orubblighetskravet blott gälla principerna. De särskilda former för grundlagsstiftning, som stipuleras 1766 i förordningen om lagarnas verkställighet, få också anses allenast avse principernas utformning i detalj och icke dessa själva. 1809 års män äro på ett sätt, som var främmande för frihetstidens sangviniker, skeptiska inför sitt eget verk och förklara resignerat i konstitutionsutskottets memorial av 7 juni: utskottet, som föreser att den grundlag, riksens ständer nu komma att fastställa, icke kan bliva fullkomlig, har velat öppna en möjlighet att förbättra den, när ett mer än tillfälligt allmänt tankesätt därom hunnit stadgas. Verbet »förbättra» som ju också förekom i frihetstidens regeringsformer förlodde Clason att påstå, att också 1809 års grundlagsstiftare krävde ovillkorlig respekt för författningens principer. Vad man reagerat mot 1809 har enligt nämnda herrars mening varit Förenings- och säkerhetsaktens krav på att vara orubblig »sådan den, i bokstaven lyder». I RF § 81 talas dock fördomsfritt nog om grundlagarnas både ändring och upphävande. Det är sant, att enligt denna §, som i väsentliga stycken går tillbaka på 1766 års förordning, avviker från mönstret därutinnan att även konungens samtycke fordras för en grundlagsändring. Detta samtycke avger han dock även om det gäller ändring av §§ 1 och 94, endast i statsrådet. Om en grundlag lägger hinder i vägen för införande av republik, är det Norges: »Kongeriget Norges grundlov» av 1814 förutsätter ett kungadöme och stadgar det icke. Den första § börjar: Kongeriget Norge er et frit, uafhængigt og udeligt Rige.

Om Lindhagen bekvämat sig att slå upp i landslagen för att finna ett prejudikat för en vald överhet, skulle han säkerligen stötts tillbaka av att kungavalet enligt denna dock icke är helt fritt. Kungasöner böra först och främst komma i åtanke, om sådana finnas till. Att det kan heta så ännu i början av 1300-talet sammanhänger med det intima samband, som enligt germansk åskådning från början existerade mellan de för oss helt motsatta principerna börd och val. Karl Gustaf Hildebrand, som i Historisk Tidskrift 1934 gjort en lärd och skarpsinnig utredning om förutsättningarna för Gustav Vasas arvförening, säger härom: det germanska kungadömet var icke ett valrike i den meningen att folket utsåg sin ledare efter godtycke.

Valet hade domsförhandlingens ansvar och former. Den som vid folkets lagmässiga prövning befunnits fallen till kronan, inte den, som händelsevis för att använda ett modernt uttryck åtnjöt väljarnas förtroende, dömdes till konung. Och domen utgick inte endast från hans personliga duglighet, hans idoneitet, utan också och i lika hög grad från hans börd: urvalet begränsades i verkligheten till en trång krets av den senaste konungens nära fränder, hans söner eller möjligen hans bröder. Hildebrand tillägger, att häri låg utan tvivel en motsats, som är svår att acceptera för modern logik. Han går dock den primitiva uppfattningen till mötes genom att i fortsättningen tala om »ärfeligt valrike», som för oss ter sig som en lika påtaglig *contradictio in adjecto* som låt oss säga »kantig cirkelform» och »månens heta strålar».

Förhållandet får bäst sin belysning genom en sidoblick på de två andra nordiska staterna, Danmark och Norge.

Danmark var ju ett valrike i samma grad som Sverige, men faktiskt höll man sig först vid sitt val till avkomlingar på svärdssidan till Sven Estrids-son, som var systerson till Knut den store, och senare till Kristian av Oldenburg, som på spinnsidan härstammade från sistnämnde konung. Åtminstone i början hade man ändock mycket att välja på, ty Sven efterlämnade många söner, alla frillosöner, av vilka fem efter varandra blevo kungar av Danmark. Man nonchalerade vid valet, som för undvikande av *paria vota* ej förrättades av de fyra landstingen, såsom lagen fordrade, utan av ledungsflottan, eventuella söner till den sist avlidne kungen, men följde icke heller anciennitetsprincipen utan utsåg den av bröderna till kung, som ägde väljarnas politiska förtroende. Det låter anakronistiskt men förhöll sig verkligen så. I Danmark kämpade vid denna tid, den äldre medeltiden, två politiska system om herraväldet. Det ena gick ut på ett fullföljande av vikingatågen, som nyss under Knut den store lett till så lysande resultat, medan det andra präglades av resignation i fråga om krigiska företag, som ej mera voro tidsenliga, till förmån för inre konsolidering under fredlig id. Den, vars tankar till vardags dväljes bland hattar och mössor, tänker gärna på denna partimotsättning. Om någon parlamentarism kan man dock ej tala, då ett kollektiv av marinofficerare ej förtjänar benämningen parlament, men väl fanns vad vi i vårt moderna Sverige under årtionden saknat, en rytmisk växling av maktinnehavet. Någon ministeransvarighet kunde det icke bli tal om; då kungen personligen utövade sin makt, men i stället grep man till kungamordet, när Knut Svensson, som beundrade sin namne Knut den store intensivare än hattarna Karl XII, för finansiering av sitt planerade vikingatåg pålade för dryga skatter. Då under hans efterträdare Olof Hønger Danmark hemsöktes av en missväxt, som gav fog för öknamnet, trodde man sig förstå, att Gud själv ogillade den ogärning, som bragt honom på tronen och gav den avlidne kungen helgonglorian samt utsåg, när tiden var inne, till konung den av hans bröder, som gillade hans system,

Erik Ejegod. Något krig blev det dock ej heller nu av.

I Norge härskade bördsprincipen obetingat. Varje kungason ansågs »odelsbaaren til rige og thegner (undersåtar)». Att han skulle vara vad Shakespeare kallar avlad mellan kyska lakan var alls icke nödvändigt. Den kyrkliga vigseln betydde intet inom statsrätten. Det var kromosomerna man intresserade sig för. Att han erkänts av sin fader var icke heller nödvändigt. Det var nog att gudsdomen utföll till hans förmån. »Den handling, hvorved enhver ny Konges Adkomst til Thronen prøvedes, gik aldrig til noget valg», säger den från unionstiden välkände juristprofessorn T. H. Aschehoug. Konsekvensen av denna princip drog Harald Haarfager på så sätt, att han förordnade alla sina sexton söner — han hade haft många gemåler och frillor i sina dagar — att ta kungadöme efter honom med älsklingssonen Erik som överkonung. Senare får principen den mera moderata utformningen, att den avlidne kungens söner etablera en samregering, som dock icke gick ut över rikets integritet, alldenstund bröderna — de voro ett slag tre — skiftesvis styrde var sitt regeringsdistrikt. De borgarkrig, som dock i längden icke kunde undgås, väckte hos episkopat och ländermän, såsom de ledande världsliga stormännen kallades, tanken på en tronföljdsordning, som verkligen utan motsägelser förenade börd- och valprincip.

I 1163 års lag accepteras samma primogeniturprincip, som nu gäller i Sverige, men ej obetingat. Om »ondskab og ovet» behärskar äldste sonen till den avlidne kungen, går man honom förbi till nästa son, på vilken samma krav ställes i fråga om moral och intellekt, och så vidare, så länge släktingar till den avlidne kungen stå att uppleta. Idoneitetsprincipen uppmjukar hela vägen bördsprincipen och gäller ensam, när man nödgas gå utanför ätten. Det är till dess sorgfälliga iakttagande de världsliga medlemmarna av valkollegiet genom ed förbinda sig. Den eftersökta skickligheten avser särskilt, betonas det i textens fortsättning, upprätthållandet av lag och rätt. 1163 års lag blev dock ej så länge giltig att den kom att tillämpas. »Enekongedömet» blev visserligen bestående men också den obetingade arvsrätten. Vederbörande kom i åtnjutande av den alltefter graden av släktskap med den sist avlidne konungen.

I Sverige vann valprincipen däremot under medeltidens gång allt starkare rotfäste. Den mot arvsprincipen riktade polemiska udden i ouvertyren till kap. III av kungabalken kan icke sägas ha blivit avslipad genom den modesta (»helst»)-rekommendationen i dess final av kungasöner. Uteslutande i kraft av idoneitetsprincipen utsågs först Karl Knutsson Bonde och sedan Gustaf Eriksson Vasa till kung av Sverige. Båda tillhörde förnämliga ätter, men ingen av dem hade något kungligt blod i ådrorna. Då sedan valrätten inskränkts till val av dynasti har man däremot sneglat åt vederbörandes härstamning från svenska kungar. Så både 1650 och 1743. Man satte sig därvid också över kravet i den då ännu gällande landslagen att

vederbörande tronkandidat skulle vara inrikes född. När denna lag slutgiltigt bragts ur världen — i ingressen till 1809 års RF — kunde man med gott samvete 1810 utse en fransman till tronföljare. Att han därtill var ofrälse född visar, att svenskarna vid utkorandet av rikets högsta ämbetsman frigjort sig från alla bördsfördomar. Såsom en son av den franska revolutionen måste han icke minst för nutida radikaler te sig som särskilt »idoneus». I deras ögon måste valriksdagens i Örebro fel bestå däri, att man icke stannade vid att till konung utkora Karl Johan, som på mångfaldiga sätt meriterat sig för den värdighet han erhöi, utan också hans tioårige son, som ännu var ett oskrivet blad, och därtill dennes son och sonson o.s.v. i en lång rad, som ännu ej skådat dagens ljus.

Av vad som sagts framgår, att det ej stöter på några konstitutionella svårigheter att i Sverige återinföra valmonarkien. Jag tror emellertid, att ingen nutida svensk politiker, huru ärelysten han än må vara, skulle känna sig trakterad av att bli utsedd till Sveriges konung på livstid. Kungavärdigheten är ännu omgiven av sådan glans, att den bländar en undersåte. Det är väl därför, som normmännen 1905 och finnarna 1917 till konung valde resp. en dansk och en tysk prins och icke en av de politiker, som gått i spetsen för självständighetssträvandena. Jag kan icke tänka mig, att en Hjalmarsson, en Erlander, en Ohlin skulle vilja kallas majestät av dem, med vilka han är du och bror sedan studentåren. Redan excellenstiteln lär kännas besvärande. Lord Protector var enligt Englands författning av 1653 namnet på en på livstid utsedd statschef. Hellre rekommenderar jag titeln riksföreståndare, för vars användning i Sveriges historia Erik Lönnroth lyckats ge uttömmande besked i en artikel i Svensk uppslagsbok. Att den hittills alltid haft en provisorisk karaktär, i det att den använts i avvaktan på att tronen kan bli besatt, bör ej hindra oss att ge den definitiv betydelse. Om vi såsom en gång atenarna motivera republiken därmed, att ingen är värdig att efterträda den sista konungen, visa vi ju denne eller hans minne blott en artighet. Man må väl akta sig att som Heidenstam gör i sin berömda essay om svenskarnas lynne tro, att Sverige var en republik under Sturarnas femtioåriga riksföreståndarskap. Riksföreståndaren betraktades som en »vice rex» och avgav i samband med sitt val till denna värdighet en försäkran alldeles som en kung, fast ej till ombud från alla Sveriges landskap utan till rådet, som nu var elektor. En viss tendens till ärftlighet gjorde sig dock gällande även beträffande riksföreståndarskapet, och Sten Sture d.y. har uppenbart åtrått kungavärdighet.

Om Sverige ändock under slutet av medeltiden är att betrakta som en republik är det därför att dess högsta myndighet icke är en fysisk utan en juridisk person, nämligen just riksrådet. Rådsherrarna, inklusive riksföreståndaren, avlägga, vad S. U. Palme kallat en republikansk ed, i det den

avser trohet icke mot konungen utan mot riket, som i viss anknytning till den feodala tankevärlden betraktas som den rätte länsherren. Att det är riksrådet, som företräder riket, och icke konungen markeras därigenom, att den s.k. slottsloven (förfoganderätten över rikets slott) är ställd på ett fyrmannautskott, som svarar för kontinuiteten under de tider då riket, såsom immerbald måste bli fallet i ett valrike, saknar konung.

Märkligt är att rådssuveräniteten lever upp igen under storhetstiden, då riket två gånger om till följd av konungs minderårighet styres av rådet eller rättare ett utskott därav. Att riket och icke konungen vore den rätta suveränen ligger innelyckt i Axel Oxenstiernas ord i hans brev till rådet omedelbart efter Gustaf Adolfs död. Man borde, heter det, väl betänka *regum personae non minus quam caeterorum hominum esse mortales: rempublicam immortalem esse debere*. Och längre fram yttrar han i rådet, att senatorernas plikt vore att tala ej blott på *jus regium* utan också, även om det vore odiöst hos monarken, på *jus regni*, vad en adlig publicist in concreto tillämpar så, att den i 1634 års RF i detalj utformade riksrätten har att döma även konungen; orden »försåge sig någon av så hög kondition i riket — — — att det konungen och kronans majestät anginge» och »ingen, ehuru hög han är, have vitsord att undandraga sig denna rätt» måste avse även kungen. I överensstämmelse därmed förklaras riksdrotsen vara rikets högste funktionär och icke, såsom Karl Gustaf ville, riksmarsken.

Det kan icke skada att nutida radikaler erinras om att Sverige under senmedeltiden varit republik i verkligheten och under 1600-talet i representativa mäns ögon och att därvid rättsstatens idé segrat i kamp mot militärmonarkien. Då republiken var uppenbart aristokratisk, lära de dock anse, att den inte är någonting att anknyta till. Demokratien är dem kärare än republiken. Ingen lär dock undgå observera, att det svenska riket av Oxenstierna kallas republik. Att detta lät sig göra utan intrång på kungadömet framgår av ett uppsalakompendium, som Nils Runeby plockat fram och presenterar i sin avhandling *Monarchia mixta*. "Res publica" betecknar till skillnad från *societas* och *civitas* den slutgiltiga staten och framträder i tre skilda former: monarki, aristokrati och demokrati. Bekant är ju också, att den polska valmonarkien allmänt och även *ex officio* kallades republik.

1954 års författningsutredning vill avskaffa kunglig majestät såsom benämning på regeringen då den är en reminiscens av den absoluta furstemakten. Är dess syfte lovligt och är dess motivering riktig? Det kan vara skäl undersöka saken närmare.

Mitt latinsk-danska lexikon, utgivet med »kongelig understöttelse» 1848 av Paul Arnesen, översätter »majestas» omedelbart med Höihed. Med hänsyn till staten betyder »majestas» den högste Statsmagt el. Souveräni-

teten, navnl. ogsaa denne Magts Ukrænkelighed. I den romerska fristaten, upplyses det vidare, tillägges denne »majestas» udelukkende det romerska Folk (ligesom auctoritas tilhör senaten). Och från republiken gick majestas genom jus tribuniciam över på kejsaren, vilket under Sveriges historiska tid betydde den tyske kejsaren. Andra furstars oavhängighet skulle då ha sin grund i ett av kejsaren utfärdat immunitetsprivilegium. Gustaf II Adolf har dock för Sveriges del sin egen mening i saken. »Svea rike är av hedna värld sammankommet, som lag säger. Må fördenskull intet konungarike vika för ålders skull; ty alla konungariken, därom man tala kan, hava sedan kristendomen i ljustet kom ju någon gång varit tvingade till landskaper lagda eller ju åtminstone deras majestät av romerska eller tyska kejsaren undfångit och vederkänts, vilket Sverige aldrig gjort haver, för vad skull det ock billigt företräde och preeminens för andra konungariken hava bör.» Gång på gång talar han om Sveriges majestät, som för honom är den majestas realis, som i tidens statsrättsliga spekulation till sitt ursprung sammanfaller med staten och äger bestånd även under interregna. Från den deriveras vad man kallar majestas personalis, dvs. kungamakten in concreto. I det mest citerade av alla Gustaf Adolf-ord tillerkännes både konung och ständer kunglig värdighet. Konung och ständer föreställa tillhoppa i Guds stad, heter det, det konungsliga höga majestät. Man erinras om den norska konungen, som enligt 1163 års ordning mottog sitt rike som län av den helige Olov, Norges rex perpetuus eller evige konung, men också med hänsyn till att Gustaf Adolf även räknar med ständerna, om Ungerns Jus repartitum från 1600-talet, enligt vilken den heliga Stefanskronan, som påven år 1000 översände till Ungerns förste kristne konung, av den helige fadern hedrad såsom apostoliskt majestät, gav en mystisk helgd åt både konungamakt och folkmakt.

Vad vi i detta sammanhang särskilt böra taga fasta på är att Gustaf Adolf särskilt betonar Sveriges rang och värdighet gentemot andra nationer, Sveriges rikes frihet försvarades fördomdags av svenska riddersmän, säger han väl närmast med tanke på de många danska angreppen, så att vi icke behöva det konungsliga höga majestät hos andra nationer att söka som andra landskap i världen med ok och trälldom göra måste. Och med tanke på Sigismunds försök att styra Sverige ifrån Polen erinrar han om huru hertig och råd beslöt, att man riksens majestät och konungsliga höghet ej skulle erkänna av en konung, som vid ett främmande regemente satt. Sveriges stora konung kan i sin nitälskan om Sveriges rang och värdighet sägas ha haft kännning med den svenska landslagen, som i § 5 av konungaleden nitälskade ej blott för rikets territoriella integritet utan också för dess rangplats bland rikena. Om dess landamären icke försvaras, riskerar det att från konungadöme nedsjunka till grevedöme eller mindre. Kanske har lagstiftaren därvid tänkt på grevskapet Holstein vid det danska grann-

landets södra utkant, som dock utvecklades i en riktning alldeles motsatt den, för vilken svenskarna varnades. Dess grevar härskade under ett tioårigt Kongeløse över hela Danmark men upphöjdes först, sedan det tillsammans med hertigdömet Slesvig 1460 trätt i personalunion med Danmark, av kejsaren till hertigdöme. Från tiden närmast efter Gustaf Adolfs känner jag ej några uttalanden om rikets rang. I en mot slutet av frihetstiden av Isak Faggot utgiven lärobok i Svensk statskunskap framträder dock tanken därpå tydligt nog. Konungadömet, som i Karl XI:s anda rubriceras som ett ämbete, bibehölls 1719, heter det, därför att rikets ålder, heder och rang och vördning emot andra riken fordrade ett sådant.

Så långt talar allt mot den rättsliga möjligheten att avskaffa konungadömet, inklusive kungl. maj:t såsom benämning på regeringen. Vem vill ej i alla väder hålla på Sveriges ära och värdighet? En fortsatt utredning skall dock bringa oss på andra tankar.

Ordet suveränitet, som av nämnda latinska lexikon anges såsom synonymt med majestas, kan jag ej erinra mig ha i aktstycken från Gustaf Adolfs och Axel Oxenstiernas tid sett användas i annan betydelse än den, som vi nu till dags inlägga däri, då vi säga, att Gustaf VI Adolf är en suverän konung. Vi mena då, att han är chef för en stat, som är oavhängig av varje annan stat. Majestas, som omedelbart översattes med Højhed, användes däremot också för att beteckna den potestas, som Bodin förklarade vara »legibus soluta». Så framför allt när det gäller att avvärja, att den planerade regeringsformen blir bindande på så sätt som en grundlag binder varje konstitutionell monark. »Är konungens majestät närvarande, vila alla andra officier», heter det i ett av Axel Oxenstierna författat fragmentariskt utkast till regeringsform, och i den definitiva texten heter det strax efter det att i § 5 träffats bestämmelser om de fem rikskollegierna; dock konungens höghet oförkränt. Rimligt är då också, att när i ständernas ingress talas om konungens höghet, rådets myndighet och ständernas skäliga rätt och frihet med det första uttrycket avses en potestas och med det sista immuniteter. Myndighet är ju en fullgod översättning av den auctoritas, som tillkom den romerska senaten. Rimligt är också att trilogien har haft samma innebörd för dem, som införde den i ständernas ingress till frihetstidens regeringsformer. De befogenheter, som i dess särskilda paragrafer tillerkännas ständerna te sig, såsom jag ofta framhållit, alltjämt som immuniteter. Det är först i kungaförsäkringarna, som ständerna presentera sig såsom maktägande och kräva, att kungen skall viljelöst instämma i vad de besluta.

Först när det frihetstida statskicket under 1750-talet blev föremål för en livlig diskussion, blir nämnda trilogi föremål för en ny uttydning. Det parlamentariska systemet har brutit igenom 1739 och gjort den ursprungliga uttydningen därav omöjlig. De »maktägande» ständerna utnyttja nu

för sin del suveränitetsbegreppet, om också ej i form av en *legibus soluta potestas*. Ständernas rätt och frihet återges därför med *jura populi* eller, som det sker i en för kronprins Gustaf avsedd lärobok, med *imperium*. Rikets ständer, som nu göra anspråk på samma ofelbarhet som förut den enväldige konungen, »utstaka vägen för rikets styrelse», medan konungen i vars namn, som vi redan nämnt, all verkställighet måste ske, ger lagarna liv genom sin höghet. I begreppet höghet ingår ej ett uns av makt. Att balansera eller opponera kungliga högheten och ständernas frihet röjde okunnighet i statskunskapen, ty högheten tillkommer i sig själv regenten och hela nationen tillika och består, så vitt det rör konungens egen person, endast i dess inviolabilitet och ostrafflighet. Den bör noga skiljas från kungliga makten. Det vore orimligt och mot riket injuriöst att draga den slutsatsen, att rådet skulle få en höghet, som trädde den kungliga högheten för när, om det finge jämlikt RF § 15 votera med kungen i ännu fler ärenden än hittills. Man borde ej konfundera höghet och ämbetsmyndighet, ty de vore vitt åtskilda. Föga rimligare vore det att påstå, att rådets myndighet i sådant fall bleve vanhederlig för nationen i anseende till pariteten med främmande makter och potentater. Det borde icke vara obekant att, emellan alla självständiga riken vore paritet samt att icke allena regenten utan ock hela samhället ägde del i den höghet, som verkade sådant, samt att åtskillnaden uti regeringssättet i det målet inte gjorde till saken. Därtill må läggas uttalanden i samma anda av både tidigare och senare datum under frihetstiden. Alla konungar ha enahanda majestät men icke därför lika välde och likväl äro de medelst den kungliga högheten stadda i det s.k. naturliga tillståndet, det är att vara ingen människa undergiven, emedan de hava iklätt sig hela menighetens person och rätt, säger den bekante rättshistorikern Jacob Wilde, och vid 1769 års riksdag förklarar Pechlin: »En konungs höghet består icke i dess mer eller mindre inskränkta makt och välde, ty då ägde despoter företräde framför alla (andra) regenter. En konungs höghet består däri att han föreställer ett självständigt, mäktigt och välmående folk.»

De uttalanden, som här citerats, ha en gång gjorts närmast för att försvara ständernas rätt att inskränka den lilla makt, som kungen ännu fått behålla i frihetstidens grundlag. Vad som i detta sammanhang mest intresserar är dock förklaringen, att mellan självständiga stater ingen rangordning existerar. Kungadömet självt kan således avskaffas utan att rikets anseende utåt äventyras. Vår tid har intet sinne för den feodala rangordning, som kom till uttryck i serien: kejsare, kung, hertig, greve. Bättre förstå vi Gustaf Adolfs anciennitetsprincip, ty han räknar med den tid vederbörande stat varit självständig. Sverige skulle gå före Danmark, ty det senare landet har under medeltiden trätt i länsförhållande till kejsaren. I en internationell sammanslutning sådan som Nordiska rådet har man

stannat inför bokstavsordningen. Danmark kommer således först bland de fem nordiska staterna, Sverige sist. I det personliga umgänget mellan statscheferna imponerar icke längre en monark med »royautetens imposanta emblem». Med honom jämgod är den republikanska statschef, som själv en »hyddans son» kommit till sin ställning »utan höga anors lån» och »från obemärkta trakter». Frihetstiden själv hade dock ingen anledning att draga denna konsekvens. För den utgjorde »konungens höghet» en av författningens orubbliga principer.

Till dem hörde också friheten. Representativ är därvid följande mening i Faggots lärobok: Om friheten de facto skulle riket avhändas, så kan den i alla tider och vid alla tillfällen med rätta återtagas; här gäller ingen usurpation, ingen hävd och ingen preskription, emedan ingen dödlig gives, som kan med rätta förvärva sig någon åtkomst eller laga fång av ett lands och rikets frihet. I det sammanhang orden fällt avse de närmast den konstitutionella eller om man så vill den inre friheten, men de äro också tillämpliga på den yttre friheten, den internationella. Riket är ett rättssubjekt, vars autonomi det gäller att till det sista försvara vare sig en inrikes usurpator eller en utländsk erövrare vill komma det till livs. Och dock föreslår 1954 års författningsutredning följande paragraf i sin regeringsform: Med riksdagens godkännande må avslutas överenskommelse med främmande stat eller mellanfolklig organisation, varigenom på mellanfolklig organisation överlåtes befogenhet, som enligt denna regeringsform tillkommer regeringen eller annan myndighet, eller befogenhet att i visst ämne stifta lag, dock icke grundlag, eller visst ämne på rikets vägnar avsluta överenskommelse med främmande stat. Sådant godkännande må ej givas i annan ordning än som gäller för stiftande av grundlag eller genom ett beslut, om vilket minst fem sjättedelar av riksdagens ledamöter vid omröstning förenat sig. Man bör observera, att förslagsställaren gör undantag för grundlagsstiftning. Rätten till sådan får icke överlåtas. Den frågvis kan dock ej underlåta att spörja, om icke även sådan kan överlåtas; ehuru vad som här tänkes möjligt är lika med ett statligt självmord. Jellinek menar, att sådan självuppgivelse är rättsligt möjlig, och hänvisar till beslut av ett par tyska miniatyrfurstendömen, som företogo en dylig aktion dagarna innan de införlivades i det nordtyska förbund, som inom kort växt ut till ett nytt tyskt kejsarrike. En dylig procedur ter sig för en svensk mindre motbjudande, om den avser Sveriges uppgående i en skandinavisk förbundsstat.

Om till äventyrs någon invänder, att jag genom vad jag sist sagt överskridit de gränser, som jag genom rubriken satt för denna uppsats, ber jag få hänvisa honom till den rubrik, som jag satte å den uppsats i Statsvetenskaplig Tidskrift, i vilken jag 1923 behandlade Lindhagens republikmotion: Om f ö r m e n t a gränser för de svenska statsmakternas grundlagsstiftningsrätt. Om för denna rätt ej ens den gräns är satt, som gäller sta-

tens tillvaro, så är det icke så märkvärdigt, om det ligger inom dessa makters kompetensfär att helt avskaffa kungadömet.

Till sist tillåter jag mig verkligen »eine metodische Entgleisung», i det att jag riktar ett memento till den generation av svenska folket, som — genom denna uppsats befriad från alla samvetsskrupler i fråga om rätten att bringa konungadömet ur världen — verkligen vill begagna sig därav och införa republik. Kom ihåg, säger jag, att parlamentarismen, som vi nu alla accepterat i alla stycken, har utbildats ej blott såsom i Sverige utan även i det konstitutionella mönsterlandet England i kamp mot monarkin. Segern markerades ej genom kungadömet avskaffande utan genom dess reducering till representativa uppgifter. Männe då icke parlamentarismen bäst hör samman med en på detta sätt inskränkt monarki. I republikerna USA och Schweiz har parlamentarismen ej vunnit fotfäste, och dock äro de lika goda demokratier som Sverige och England. Det första land, som sökte förena republik och parlamentarism, var Frankrike 1875 och där har den senare ej fungerat väl. Man bör icke begära att få både i säck och i påse.

Som redan nämnades i början av denna uppsats, är det avgörande felet med monarkien för de flesta av våra republikaner kronans ärftlighet. Märkligt nog har jag dock ej funnit detta fel påpekats i den statsrättsliga diskussionen förrän av Ärlig Svensk, en frihetstida officiös tidskrift i statskunskap under 1750-talet. Denne skröder dock icke ord. »Kunde en människa begå en dåraktigare handling än att giva bort sin frihet för evärdliga tider och det åt ofödda, dem hon ej känner eller om vilka hon ej vet, huruvida de bliva visa eller dårar.» Med dessa ord propagerar han dock ej för valrike eller republik utan allenast för den uttolkning av »konungens höghet» som vi nyss gjort bekantskap med. Det fanns emellertid ett annat kungligt attribut, som Ärlig Svensk också berör såsom ett skäl för kungamaktens begränsning, nämligen konungens oansvarighet. Vilken människa kan väl pretendera att slippa stå till ansvar för sina handlingar? Först 1680 är det också, som Sveriges konung förklaras vara allena inför Gud resonsabel för sina aktioner. I frihetstidens regeringsform drogs därav den slutsatsen att konungen måste följa sina rådgivares råd, ty de och icke han voro ansvariga inför ständerna. Av ansvaret följer makten såsom en ofrånkomlig konsekvens. När Ärlig Svensk tar upp problemet, är det också för att hänvisa till rådsansvaret, såsom det rätta korrektivet enligt en sats, som en annan hatt utformade så: konungen kan icke fela emot riket, när han styr det med råds råde.

Jag menar nu, att man, om man ej nöjer sig med att en tronföljare icke är behäftad med »ondskab» och »ovett» utan vill, att man fritt får välja den till statschef, som man tycker bäst passa för uppgiften, man icke låter valet taga sådana former att folk får för sig, att ett verkligen riksviktigt av-

görande träffas. Ett direkt folkval av president skulle skaffa den egentliga folkrepresentationen en för det parlamentariska systemets bestånd farlig medtävlare. Överhuvud bör man akta sig att betrakta en eventuell övergång till republik såsom en av de stora författningsändringarna i vår historia.

P.S. Först när denna uppsats förelåg i korrektur lät grundlagsberedningen allmänheten veta, att den enats om att fränkänna konungen alla maktbefogenheter och reducera hans uppgifter till de rent representativa. Läsaren medger ovillkorligen, att denna inställning till det monarkiska problemet överensstämmer med frihetstidens. Till yttermera visso citerar jag Ärlig Svensks ord: ett konungens regale kan helt och hållet återtagas eller ock till en del inskränkas allt som rikets frihet, trygg- och säkerhet det nödvändigt fordrar. Ständerna har blott lovat, att konungens höghet må så bli oförkränkt men ej att de konungen uppdragna rättigheterna måtte bli. De speciella maktbefogenheter, som regeringsformen här och var tillerkänner konungen — såsom exempel må nämnas konungens två röster i riksrådet — voro snarast till förfång för hans höghet, då han genom dem ställdes i paritet med sina undersåtar och voro att betrakta såsom anomalier, lämpliga att avlägsnas genom utövning av den rätt att förbättra regeringsformen, som ständerna förbehållit sig i dess ingress. Frihetstidens respekt för konungens höghet kan sägas gå igen i beredningens villighet att bibehålla konungadömet såsom ett representantskap för riket och detta trots att motiven äro så olika. För frihetstiden var konungadömet en av författningens orubbliga principer. Beredningen har träffat sitt val av hänsyn till uråldrig hävd lika väl som till dagens opinion.

DEBATT OCH REFERAT EN METODSTUDIE

AV KARL ERIK ROSENGREN

I

I en tidigare uppsats¹ har jag hävdad, att studiet av nyhetsförmedlingen i många fall lämpligen betraktas som ett studium av relationerna mellan två mängder av data: å ena sidan data om händelser, skeenden eller förhållanden, å den andra data om nyhetsmediernas rapportering av dessa händelser, skeenden eller förhållanden. Denna i och för sig enkla tes har konsekvenser för uppläggningsen av en empirisk undersökning av nyhetsförmedlingen. Vid Sociologiska institutionen i Lund har under de senaste åren ett antal undersökningar ägnats hithörande frågor, och en del av detta arbete redovisas i föreliggande uppsats.

Utgångspunkten är alltså två mängder av data: händelsedata och rapportdata. Idealiter borde de bägge datamängderna vara oberoende av varandra, dvs. inte stamma från samma källa. Data om händelser etc. borde därför utgöras av s.k. *extra media data*, dvs. data hämtade från någon av nyhetsmedierna oberoende källa, medan data om rapporter av händelser borde utgöras av s.k. *intra media data*, data hämtade från nyhetsmediernas rapporter om händelserna, skeendena, förhållandena.

Distinktionen mellan intra och extra media data är tillämplig på såväl nationell som internationell nyhetsförmedling. En svårighet kan vara att finna relevanta extra media data. I vissa fall kan det rentav vara omöjligt. I sådana fall är man givetvis även för data om händelser, skeenden eller förhållanden hänvisad till intra media data, vilket kan medföra risk för snedvridning och omöjliggör annat än relativa jämförelser. Men ofta erbjuder tillgängliga officiella och halvofficiella register, protokoll, längder etc. tillfredsställande extra media data. En jämförelse mellan extra och intra media data är i regel att föredra framför en jämförelse mellan endast olika slag av intra media data.

¹ K. E. Rosengren, International News: Intra and Extra Media Data, *Acta Sociologica*, 13, 1970, sid. 96—109.

Extra media data kan ses som en *standard*,² med vars hjälp ett eller flera nyhetsmediers eller enskilda nyhetsorgans prestationer i allmänhet eller i ett givet fall kan värderas. De kan emellertid även användas för att etablera och testa mera generella *hypoteser* om nyhetsförmedling, t.ex. hypoteser av det slag som presenterades i Galtung och Holmboe Ruges banbrytande uppsats *The Structure of Foreign News*.³

Vid Sociologiska institutionen i Lund har sex studerande på trebetygs- respektive C-nivån med hjälp av kvantitativ innehållsanalys undersökt relationerna mellan den svenska riksdagens remissdebatter under 1960-talet och ett antal ledande morgontidningars referat av samma debatter.⁴ En naturlig källa till extra media data om händelserna har varit de tryckta protokollen från debatterna, medan tidningsreferaten levererat intra media data om rapporterna om händelserna. Inom den begränsade ramen för sina uppsatser har författarna av naturliga skäl knappast kunnat göra full rättvisa åt det rika material de samlat in; inte heller har utrymmet eller tiden medgett dem en mera övergripande framställning. Föreliggande arbete är ett försök att sammanfatta och i någon mån vidareutveckla de resultat som de sex studerande redovisat i sina uppsatser. Syftet är främst metodologiskt, men en del empiriska resultat kommer också att presenteras och tentativt relateras till den (ganska bristfälliga) teoribildningen på området.

Det metodologiska syftet är att undersöka möjligheten av att relatera extra och intra media data till varandra. Den empiriska och teoretiska frågeställningen gäller huruvida en given massmediaideologi (den s.k. socialt-ansvars-teorin) i förening med en given ekonomisk situation (tidningsdöden) påverkar nyhetsförmedlingen (i vårt fall rapporteringen av riksdagens remissdebatter). I samband härmed kommer vi även in på frågor rörande en eventuell förändring av storstadspressens politiska hållning.

Primärmaterialet utgöres alltså dels av extra, dels av intra media data. Extra media data hämtas från de tryckta protokollen från riksdagens

² Jfr t.ex. J. L. Martin & H. L. Nelson, *The Historical Standard in Analyzing Press Performance*, *Journalism Quarterly*, 33, 1956, sid. 456—466; O. R. Holsti, *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Reading, Mass: Addison Wesley, 1969, sid. 53.

³ J. Galtung & M. Holmboe Ruge, *The Structure of Foreign News*, *Journal of Peace Research*, 2, 1965, sid 64—91.

⁴ I. Sonesson, *Remissdebatt och pressreferat*, ht 1970; L. Häll & M. Lindstén, *Svenska morgontidningars referat av riksdagens remissdebatter*, ht 1970; R. Gustavsson, M. O. Landin, R. Sjö Dahl, *Riksdagens remissdebatt i några svenska morgontidningar*, vt 1971. Samtliga: stencil vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

remissdebatter under åren 1961—1970.⁵ Hela remissdebatten undersöktes, dvs. både 1:a och 2:a kammaren, under de 2 eller 3 dagar som debatten pågick. Intra media data erhålles från referaten av samma debatter i tidningarna DN, SvD, GP, GHT, SDS, Arbt, SkD.⁶

Såväl protokoll som referat ägnades en kvantitativ innehållsanalys. Dels mättes *omfånget* av debatt och referat, fördelat på representanter för de olika politiska partierna. Dels mättes i debatt och referat *inställningen* till de olika partierna sådan den kom till synes i yttranden av representanter för de olika partierna.

Vid omfångsmätningarna användes som måtenhet dels spaltmillimeter, dels utgång, dels mening. Överensstämmelsen mellan de olika mätmetoderna visade sig vara hög, liksom interkodarreliabiliteten.⁷ De resultat som redovisas i denna uppsats bygger på måtenheten mening. I tidningarna är det själva referaten som har mätts, alltså inte t.ex. ledare eller kåserier. Ingress, rubriker, bilder och bildtext har inte mätts. I riksdagsprotokollen mättes ett slumpmässigt, systematiskt draget stickprov, bestående av var tionde utgång, medan tidningsreferaten däremot mättes i sin helhet. Jag bortser från vissa smärre skiljaktigheter i mättekniken mellan de olika uppsatsförfattarna; de kan knappast på något väsentligt sätt ha påverkat de resultat som redovisas i denna uppsats.⁸

Vid mätningen av inställningen till de olika partierna, sådan denna redovisas i protokoll och tidningsreferat, användes Janis och Fadners *Coefficient*

⁵ Riksdagens protokoll, 1961—1970. R. Gustavsson et al., *op. cit.*, undersökte även åren 1959—1960. Eftersom möjlighet till jämförelse över hela fältet inte föreligger, bortses i denna framställning från dessa två år.

⁶ Även Stockholms-Tidningen och Ny Tid undersöktes, men eftersom de endast utkom under en del av undersökningsperioden, medtas de inte i föreliggande framställning. Den intresserade läsaren hänvisas till de tre seminarieuppsatserna, samt till K. E. Rosengren och I. Sonesson, *Vilka partier når ut i pressen?*, DN 27.11.70.

⁷ Korrelationen mellan resultaten från de olika mätmetoderna mättes vid upprepade tillfällen och visade sig vara hög: i regel över 0,95. (Liknande överensstämmelser vid olika måtenhet har påvisats i flera fall; se t.ex. L. Furhoff och L. Nilsson, *Utländskt nyhetsmaterial i svenska och utländska prestigetidningar, Statsvetenskaplig tidskrift*, 71, 1968, sid. 103.) Även interkodarreliabiliteten, som likaledes mättes upprepade gånger, visade sig vara tillfredsställande: lägsta värdet var 0,89. Jfr Sonesson, *op. cit.*, sid. 19; Häll & Lindstén, *op. cit.*, sid. 15, 17; Gustavsson et al., *op. cit.*, sid. 21. Det är att märka att en hög korrelation givetvis inte utesluter enstaka fall av ganska stora avvikelser.

⁸ I vissa fall medtogs vid mätning av referaten ej s.k. indirekta citat, t.ex. »Herr Nilsson, cp, talade om lokaliseringpolitiken och menade att den borde vitaliseras», utan endast s.k. direkta citat, t.ex. »Herr Nilsson, cp, yttrade: '...'». Jfr Gustavsson et al., *op. cit.*, sid. 17. Enstaka skriv- och räknefel, som vid den förnyade genomgången upptäcktes i de olika seminarieuppsatserna, har rättats till.

Tabell 1. De olika partiernas procentuella andel av remissdebatterna under åren 1961—70.¹

	k/vpk	s	cp	fp	h/m	S:a	N
1961	8,8	23,3	18,0	26,2	23,8	100,1	969
1962	6,8	35,4	14,9	19,6	23,3	100,0	1080
1963	3,9	27,6	18,4	25,3	24,7	99,9	941
1964	5,7	34,3	16,5	22,4	21,0	99,9	1274
1965	2,6	33,4	14,5	33,7	15,9	100,1	1278
1966	5,1	34,9	19,5	17,7	22,8	100,0	1222
1967	3,2	35,0	17,0	24,6	20,2	100,0	1424
1968	6,5	35,2	20,6	18,8	18,9	100,0	1513
1969	3,5	29,1	19,6	25,2	22,6	100,0	1238
1970	3,5	31,6	19,3	24,6	21,1	100,1	1372
Aritm. medelv.	5,0	32,0	17,8	23,8	21,4	100,0	

¹ Jfr Häll & Lindstén, *op. cit.*, tabell 1, sid. 18 ff. N i tabellen anger antalet meningar i ett 10 % stickprov ur remissdebatterna enligt riksdagsprotokollet.

of *Imbalance*, som ger ett numeriskt uttryck för graden av negativ eller positiv inställning till ett givet objekt i en text.⁹ Mera härom i ett senare avsnitt.¹⁰

II

Den första uppgiften blir att lämna en kort redovisning av den andel av själva debatten, som tagits i anspråk av de olika partierna, samt hur dessa andelar återspeglas i tidningarnas referat av debatterna.

Tabell 1 visar de olika partiernas andel av remissdebatterna under åren 1961—70. Man finner att den borgerliga oppositionen utrymmesmässigt dominerar debatten med i medeltal sammanlagt inemot 2/3 av det totala utrymmet. Socialdemokraterna tar en knapp tredjedel av debatten; kommunisterna 5 %. Spridningen kring medelvärdena är inte särskilt stor, även om givetvis enstaka topp- respektive bottenvärden kan noteras. Till dessa variationer kring medelvärdena återkommer jag längre fram i uppsatsen.¹¹ Jag avstår däremot helt från den i och för sig möjligen intressanta uppgiften att relatera variationerna i partiernas andelar av debatten till det politiska läget under de olika åren av den undersökta tidsrymden.

⁹ Jfr L. Janis & R. Fadner, *The Coefficient of Imbalance*, i H. D. Lasswell et al., *Language of Politics*, New York: G. W. Stewart, 1949, sid. 153—169.

¹⁰ Jfr nedan sid. 270 ff.

¹¹ Jfr nedan sid. 268 ff.

Tabell 2. Partiernas andel under åren 1961—70 av några morgontidningars referat av remissdebatterna, uttryckt som procent av respektive partis andel av själva remissdebatten («relativ uppmärksamhet»)¹.

		1961	62	63	64	65	66	67	68	69	70
DN	k/vpk	0	40	85	65	89	92	38	197	186	71
	s	198	115	126	128	123	119	153	158	177	210
	cp	51	48	41	100	126	52	45	39	44	38
	fp	82	158	112	103	63	155	100	86	84	40
	h/m	97	80	106	61	109	71	64	39	53	66
N		65	113	92	109	132	236	330	149	184	122
SvD	k/vpk	5	15	0	0	57	86	9	51	0	109
	s	193	114	122	88	126	96	126	117	133	136
	cp	39	56	34	59	79	62	41	106	80	42
	fp	71	129	59	130	42	104	77	85	87	71
	h/m	121	107	183	147	193	140	146	95	106	130
N		226	297	268	165	392	317	315	308	197	160
GP	k/vpk	14	29	31	100	73	37	66	97	151	206
	s	139	118	127	81	145	130	141	148	136	114
	cp	108	103	84	93	80	78	66	57	69	58
	fp	126	110	127	128	66	109	83	69	119	110
	h/m	59	83	65	107	98	80	83	91	51	87
N		164	306	168	298	103	269	239	240	207	125
GHT	k/vpk	0	65	82	72	50	67	66	138	80	286
	s	185	63	151	107	87	116	124	139	158	147
	cp	66	86	35	41	100	112	41	46	89	63
	fp	95	175	137	162	95	138	101	108	73	64
	h/m	84	112	57	77	145	45	112	66	67	74
N		160	180	156	193	235	178	233	201	211	140
SDS	k/vpk	22	16	23	19	131	31	178	134	106	108
	s	121	84	130	76	116	87	114	119	119	116
	cp	85	81	53	84	101	116	64	77	88	81
	fp	68	114	68	104	47	99	81	89	93	107
	h/m	154	150	144	171	172	122	117	88	92	84
N		262	274	217	189	293	194	211	345	219	186
Arbt	k/vpk	27	0	92	0	181	188	72	218	71	71
	s	170	200	229	122	147	130	167	170	183	218
	cp	101	46	35	121	134	103	80	27	32	35
	fp	86	64	47	66	42	67	48	71	70	41
	h/m	74	42	61	111	79	58	67	29	90	56
N		210	103	220	150	128	229	176	127	79	119
SkD	k/vpk	0	43	59	91	0	137	97	114	120	280
	s	130	77	125	92	98	70	74	83	41	70
	cp	176	244	129	187	284	157	287	187	240	163
	fp	76	85	73	75	45	106	37	89	74	67
	h/m	76	73	84	75	67	84	65	43	80	96
N		300	412	260	444	289	330	350	485	382	316

Hur stor andel tilldelades då de olika partierna i de referat, som de undersökta tidningarna ägnade remissdebatterna? Gav vissa tidningar i sina referat vissa partier proportionellt större eller mindre utrymme än vad respektive parti hade i själva debatten?

Den förra frågan är av betydelse om man ur någon aspekt vill studera relationerna mellan tidningens innehåll och dess läsekrets, t.ex. den effekt som innehållet eventuellt kan ha på läsekretsens åsikter och attityder. Den senare frågan är av betydelse om man vill studera relationerna mellan partierna och tidningarna. Bägge frågorna är givetvis fullt legitima och kan upplevas som i och för sig lika intressanta. Men det är främst den senare frågan vi skall ägna oss åt i denna uppsats. Vi skall alltså undersöka om vissa tidningar i sina remissreferat över- eller underrepresenterar vissa partier jämfört med förhållandena i själva remissdebatterna.

Ett enkelt mått på en sådan över- eller underrepresentation för de olika partierna får man genom att för varje tidning och parti uttrycka det relativa utrymme partiet erhållit i tidningen i procent av det relativa utrymme partiet hade i själva debatten. Ett värde under 100 anger då att partiet utrymmesmässigt underrepresenterats i tidningen, ett värde över 100 att det överrepresenterats, medan värdet 100 anger att partiet i fråga i tidningens referat fått proportionellt lika stort utrymme som det hade i själva debatten. Man kan säga att dessa värden anger den *relativa uppmärksamhet* en viss tidning ett visst år ägnat ett visst parti. Tabell 2 redovisar den relativa uppmärksamheten för de olika tidningarna, partierna och åren.

Ett värde över 100 för ett visst parti i en viss tidning ses rimligen som en indikator på att tidningen i fråga önskar gynna partiet i fråga, och/eller att partiet lyckats »få fram sitt budskap» väl. Analogt härmed antyder rimligen värden under 100, att tidningen inte önskat gynna partiet och/eller att partiet inte lyckats få fram sitt budskap särskilt väl. Endast i undantagsfall torde det gälla, att en tidning som önskar gynna ett parti ägnar detta parti förhållandevis ringa uppmärksamhet. Vanligare torde det i så fall vara att en huvudmotståndare ägnas förhållandevis stor uppmärksamhet, trots att man i och för sig givetvis inte önskar gynna sin huvudmotståndare på något sätt.

Liksom när det gäller själva remissdebatten (tabell 1) avstår jag i fråga om tidningarnas relativa uppmärksamhet (tabell 2) från en tolkning av enskilda värden, även om en sådan i och för sig kanske kunde ha sitt

¹ Partiernas faktiska andel av tidningsreferaten erhålles genom att multiplicera värdena i tabell 2 med motsvarande värden i tabell 1. De absoluta talen (=antalet meningar i referatet ägnade citat av respektive partis talare) erhålles genom att multiplicera det så erhållna värdet med motsvarande N i tabell 2; detta N anger det totala antalet citatmeningar i tidningens referat ett givet år. — Jfr Häll & Lindstén, *op. cit.*, tabell 1 och 2, sid. 18 ff; Gustavsson et al., *op. cit.*, tabell 1 och 2, sid. 22 ff.

intresse t.ex. för en statsvetare eller nutidsorienterad historiker inriktad på samspelet mellan press och politik. Innan analysen föres vidare, gör jag i stället två mera generella påpekanden, som kanske kan synas triviala men som det dock kan vara värdefullt att få klara belägg för. Tidningarna tenderar att i sina referat av remissdebatterna överrepresentera det parti de är lierade med. Dessutom tenderar de att överrepresentera socialdemokraterna.

Det senare påståendet gäller dock inte för SkD, som i 8 fall av 10 i stället tvärtom underrepresenterar socialdemokraterna, vissa år ganska kraftigt. De fem övriga borgerliga tidningarna överrepresenterar socialdemokraterna i 42 fall av 50, dvs. i 84 % av fallen. Det förhållandet att Arbetet regelbundet överrepresenterar socialdemokraterna, vissa år kraftigt, kan ju föras in även under påståendet om överrepresentation av det egna partiet. De undersökta tidningarna har ansett representera följande partier: DN — fp, SvD — h/m, GP — fp, GHT — fp, SDS — h/m, Arbt — s, SkD — cp. Accepterar man denna partiattributivitet, finner man att de 7 undersökta tidningarna överrepresenterar det egna partiet i 53 fall av 70, dvs. i 76 % av fallen.

Att tidningarna ägnar förhållandevis större utrymme åt det egna partiet är knappast något att förvåna sig över. Snarare kunde man lägga märke till undantagen, t.ex. Dagens Nyheters ibland något svala intresse för folkpartiet. Att tidningarna dessutom tenderar att överrepresentera socialdemokraterna var kanske något mindre väntat, men stämmer väl med en iakttagelse som bl.a. Torbjörn Vallinder gjort, nämligen att regeringspartiet redan i egenskap av regeringsparti tenderar att ha ett betydande nyhetsmässigt övertag.¹²

III

Den bild som i föregående avsnitt erbjöds av den relativa uppmärksamhet de olika tidningarna ägnat partierna har varit i stort sett statisk. Efter en statisk deskription vill man emellertid gärna ha en mera dynamisk sådan. Vilka förändringar — om några — har ägt rum i relationerna mellan debatt och referat, är den fråga man följaktligen härnäst vill ställa. Men låt oss först se på eventuella förändringar i själva debatten.

Ett enkelt sätt att uttrycka den förändring, som kan ha ägt rum i respektive partis andel av remissdebatterna under 1960-talet, är att ange rangkorrelationen mellan å ena sidan partiets andel av debatten under de olika åren, å den andra åren i ordningsföljd, 1961—70. Ger man rang 1 åt den lägsta andelen och åt det första året, kommer en positiv korrelation att uttrycka en över tid ökad andel av debatten; en negativ korrelation anger

¹² T. Vallinder, *Press och politik*, Lund: Gleerups, 2 uppl., 1971, sid. 66.

Tabell 3. Utvecklingen av partiernas andel av remissdebatterna under åren 1961—1970, uttryckt i Spearmans rangkorrelationer.

k/vpk	s	cp	fp	h/m
—0,55	0,13	0,59	—0,23	—0,53

Tabell 4. Utvecklingen hos de olika tidningarna av den relativa uppmärksamheten ägnad de olika partierna, uttryckt i Spearmans rangkorrelationer (kritiskt värde på 5 % nivån, dubbelsidigt test: 0,65).

	DN	SvD	GP	GHT	SDS	Arbt	SkD	Medel- värde
k/vpk	0,56	0,38	0,84	0,67	0,71	0,39	0,83	0,63
s	0,45	0,20	0,14	0,16	0,01	0,06	—0,75	0,04
cp	—0,53	0,49	—0,93	0,09	0,01	—0,46	0,08	—0,18
fp	—0,43	—0,01	—0,39	—0,55	0,26	—0,19	—0,24	—0,22
h/m	—0,62	—0,27	0,12	—0,28	—0,79	—0,14	—0,10	—0,30

en minskad andel. Tabell 3 presenterar dessa korrelationskoefficienter för de olika partierna.

Eftersom på 5 % nivån 0,65 är kritiskt värde (dubbelsidigt test, $n=10$), finner vi att ingen signifikant förändring tycks ha ägt rum i detta avseende i debatten. Man bör dock lägga märke till att det är linjär förändring som mätes. Även en mycket kraftig, u-förmad utveckling av ett partis andel av debatten resulterar i ett lågt eller obefintligt samband. Vidare kan det naturligtvis ha sitt intresse att försöka tolka även icke signifikanta samband, t.ex. mot bakgrunden av utvecklingen av styrkeförhållandena i riksdagen. Jag avstår dock från detta och går i stället över till tidningarnas referat av debatterna.

Tillämpas samma teknik som den just använda på värdena i tabell 2, får man ett antal koefficienter, som för varje tidning anger graden av linjär förändring i den relativa uppmärksamhet tidningen i fråga ägnat de olika partierna. Tabell 4 redovisar dessa koefficienter. Den bild tabellen erbjuder av utvecklingen i den relativa uppmärksamhet tidningarna ägnat de olika partierna kan sammanfattas på olika sätt, som dock pekar i samma riktning.

Räknar man endast med värden, signifikanta på 5 % nivån, finner man att k/vpk under 60-talet fått ökad relativ uppmärksamhet i GP, GHT, SDS och SkD, medan minskad relativ uppmärksamhet tillkommit s i SkD, cp i GP, h/m i SDS.

Tar man med samtliga koefficienter och indelar partierna i borgerliga och icke-borgerliga, finner man att de borgerliga i 14 av 21 fall (67 %) i högre eller lägre grad fått *minskad* relativ uppmärksamhet, medan de icke-borgerliga i 13 fall av 14 (93 %) fått *ökad* relativ uppmärksamhet.

Partiernas medelvärden sjunker från 0,63 till -0,30 när man rör sig från vänster till höger i partispektrum, dvs. uppifrån och ner i den sista kolumnen i tabellen. Tendensen snarast förstärks om man utelämnar socialdemokratiska Arbetet: från 0,67 till -0,32.

Slutsatsen blir att de undersökta tidningarnas relativa uppmärksamhet i remissdebattreferaten åren 1961—1970 försköts något åt vänster i partispektrum. Detta resultat kan tolkas på olika sätt, men innan vi går in på något tolkningsförsök, skall vi se på resultaten av undersökningarna av inställningen i debatt och referat.

IV

Den kvantitativa innehållsanalysen har som bekant till allra största delen varit inriktad på att mäta helt enkelt frekvenser eller omfång. Endast mera sällan har man ägnat sig åt att försöka mäta inställning eller attityd i en text. Men redan för mer än 20 år sedan utarbetades en koefficient avsedd just för sådana mätningar, nämligen Janis' och Fadners »Coefficient of Imbalance». Flera andra tekniker för sådana mätningar har presenterats.¹³ Imbalanskoefficienten är emellertid relativt enkel att applicera och relativt klar till sin konstruktion, skäl som bidragit till att den använts i de undersökningar som här redovisas.

För att kunna applicera koefficienten i fråga indelar man det analyserade textmaterialet i totalt material och relevant material. Det senare innehåller någon form av värdeomdöme om det objekt som undersökningen gäller. Det indelas i positivt, negativt och neutralt material. Koefficienten har två alternativa utseenden:

$$C_r = \frac{f^2 - fu}{rt}, \text{ då } f > u;$$

$$C_u = \frac{fu - u^2}{rt}, \text{ då } u < f,$$

varvid f = positivt material
 u = negativt material
 r = relevant material
 t = totalt material.

¹³ För olika innehållsanalytiska tekniker, se t.ex. O. R. Holsti, *op. cit.*, samt G. Gerbner et al. (eds.), *The Analysis of Communications Content*, New York: Wiley and Sons, 1969.

De olika slagen av material (f, u, r, t) mätes i lämpliga enheter, i vårt fall meningar. (Som synes ingår det neutrala materialet inte ensamt i formeln; jämte f och u inrymmer det i r.) Koefficienten kan variera mellan -1 och $+1$, varvid -1 anger fullständigt negativ inställning i den undersökta texten till det aktuella attitydobjektet, $+1$ fullständigt positiv inställning. (Dessa värden torde vara sällsynta, eftersom de innebär en text bestående av enbart negativa respektive positiva enheter. De flesta texter innehåller såväl positiva och negativa som neutrala och icke-värderande enheter.)

Eftersom det visade sig att vårt material inte medgav analys av varje partis inställning till varje annat parti, indelas det i två enheter som analyserades var för sig: oppositionen och socialdemokraterna.¹⁴ Antalet meningar i oppositionens yttranden i debatt eller referat betraktades således i det förra fallet som t i formeln för koefficienten, antalet meningar som uttryckte en positiv attityd till regeringspartiet, regeringen eller dess agerande som f , negativ: u . Samma förfarande applicerades på socialdemokraternas yttranden, fast det då givetvis var attityden till oppositionen eller något oppositionsparti som fällde utslaget.

Som exempel på en positiv mening i ett yttrande från oppositionen kan man anföra följande: »Finansministern har i stort sett lyckats med sin budget.» Eller följande: »Att i detta läge höja momsens är fullt försvarligt.» Exempel på en negativ mening: »Man får ett intryck av att hr Palme inte vet vad han talar om.» Eller: »Hela finanspolitiken framstår som något dubiös.»

Neutralt relevant material (= meningar innehållande neutrala värdeomdömen) visade sig vara relativt lågfrekvent. Hit fördes dock även sådana meningar som innehöll såväl positiva som negativa omdömen om motståndarsidan.

Icke relevant material är meningar som inte innehåller värdeomdömen om motståndarsidan, utan enbart en empirisk utsaga eller ett värdeomdöme om något annat fenomen än motståndarsidan, t.ex. det egna partiet. För vidare detaljer i samband med applicerandet av imbalanskoefficienten hänvisas till Janis' och Fadners arbete samt till respektive uppsatser.¹⁵

Resultatet av applicerandet av imbalanskoefficienten på samma stickprov ur remissdebatterna som använts vid omfångsmätningarna redovisas i tabell 5. Ganska självfallet är samtliga värden negativa; det vore förvånande och snarast ett tecken på bristande validitet hos vårt mått om det förhållit sig annorlunda. Samtliga värden är små — absolut sett — men

¹⁴ Tyvärr förfor författarna här något olika. Kommunisterna räknades ibland med i oppositionen, ibland inte. Jfr noter till tabellerna 5 och 6.

¹⁵ Janis & Fadner, *op. cit.*; Häll & Lindstén, *op. cit.*, sid. 10 ff; Gustavsson et al., *op. cit.*, sid. 12 ff.

Tabell 5. Inställningen till motparten i riksdagens remissdebatter 1961—1970, uttryckt i Imbalanskoefficienten.¹

	Oppositionens inställning till regeringspartiet	Socialdemokraternas inställning till oppositionspartierna
1961	— 0,04	— 0,03
1962	— 0,07	— 0,03
1963	— 0,05	— 0,03
1964	— 0,09	— 0,07
1965	— 0,08	— 0,07
1966	— 0,12	— 0,04
1967	— 0,10	— 0,04
1968	— 0,18	— 0,10
1969	— 0,10	— 0,11
1970	— 0,10	— 0,07

¹ Jfr Häll & Lindstén, *op. cit.*, tabell 4, sid. 25. Debattinlägg från k/vpk har av Häll & Lindstén varken förts till opposition eller socialdemokrater (jfr not till tabell 6).

de uppvisar dock en viss spridning: det lägsta värdet är sex gånger så lågt som det högsta. Förmodligen uppvisar imbalanskoefficienten i regel ganska låga värden. Söker man efter andra förklaringar till de här erhållna låga värdena, kan man peka t.ex. på det förhållandet, att den svenska riksdagen jämfört med en del andra parlament väl i regel anses hålla en ganska hovsam ton i sina debatter. En speciell orsak kan vidare vara att *hela* remissdebatten undersökts. Hade debattens olika dagar redovisats separat, hade förmodligen första dagen uppvisat mera negativa värden än den eller de därpå följande debattdagarna.

Oppositionens yttranden tycks vara något mera negativa än socialdemokraternas: för 9 av de 10 åren har oppositionen mera negativa värden än socialdemokraterna; medelvärdena ligger dock varandra så nära som — 0,09 respektive — 0,06.

Fäster man något avseende vid denna skillnad mellan opposition och regeringsparti, kan den förklaras med institutionella förhållanden: oppositionen yttrar sig negativt om regeringspartiet, som försvarar sig, kanske främst genom att yttra sig positivt om sig självt. Yttranden av den senare typen betraktas i vår koefficient som icke relevant material, vilket sänker det absoluta värdet på koefficienten.

Ett tecken på att koefficienten har en viss validitet är att de bägge tidsserierna korrelerar (0,69 mätt med Spearmans rangkorrelation; kritiskt värde 0,65, 5 % nivån, $n = 10$). Opposition och regering skulle alltså tendera att höja eller sänka sin negativitet mot respektive motpart i ungefär samma takt — ett rimligt resultat.

Tabell 6. Graden av negativitet i tidningarnas remissreferat, uttryckt i procent av motsvarande värden för själva debatten («relativ negativitet»)¹.

A. Oppositionen gentemot socialdemokraterna

	1961	62	63	64	65	66	67	68	69	70
DN	575	386	500	233	325	225	200	128	220	370
SvD	350	171	200	278	238	167	330	233	140	80
GP	400	243	780	44	475	33	450	67	210	440
GHT	375	470	180	633	163	408	80	267	170	310
SDS	525	129	340	144	550	250	120	239	130	410
Arbt	250	386	320	267	263	192	170	94	200	150
SkD	300	86	300	311	75	280	340	33	300	170

B. Socialdemokraterna gentemot oppositionen

	1961	62	63	64	65	66	67	68	69	70
DN	— 67	433	100	100	129	275	150	90	136	100
SvD	33	167	167	257	143	375	200	130	145	14
GP	200	33	300	29	86	25	275	50	118	128
GHT	0	600	67	286	29	325	25	70	64	153
SDS	133	33	20	172	43	225	50	180	154	86
Arbt	0	333	133	200	115	375	325	150	145	43
SkD	3	13	100	57	14	150	175	50	18	86

¹ Analogt med vad som var fallet beträffande »relativ uppmärksamhet» (tabell 2) erhålles de faktiska värdena genom att multiplicera värdena i denna tabell med motsvarande värden i tabell 5. Det negativa värdet i tabell 6 B för DN år 1961 anger således att det faktiska värdet på tidningens koefficient detta år var positivt (medan koefficienten för själva debatten var negativ, se tabell 5). Värdet 0 anger att respektive tidning i sitt referat var neutral i det aktuella fallet, dvs. imbalanskoefficienten antog värdet 0. Jfr Häll & Lindstén, *op. cit.*, tabell 5, sid. 28; Gustavsson et al., *op. cit.*, tabell 7, 8 sid. 37, 41. — Tyvärr har uppsatsförfattarna här förfarit något olika. Gustavsson et al. har inbegripit k/vpk i oppositionen (*op. cit.*, sid. 35), vilket däremot inte Häll & Lindstén gjort (*op. cit.*, sid. 24). På grund av k/vpk:s lilla andel av debatten kan detta knappast ha påverkat resultaten särskilt mycket.

En stor del av denna korrelation beror dock på att bägge parterna i remissdebatterna under 60-talet tycks ha blivit mera negativa mot motståndarsidan i sina yttranden. Liksom tidigare kan vi använda en rangkorrelation mellan tidsserien och åren i ordningsföljd för att uttrycka en sådan förändring. Uttryckt i Spearmans rangkorrelation får oppositionen värdet 0,82, socialdemokraterna värdet 0,79. Resultatet stämmer med ett möjligen allmänt intryck av att det politiska debattklimatet hårdnat något under 1960-talet.

Låt oss nu övergå från debatt till referat. Inställningen i referaten har mätts med hjälp av imbalanskoefficienten. Analogt med tidigare förfaringsätt har därefter dessa intra media data satts i relation till debattprotokolens extra media data genom att uttryckas i procent av dessa. Motsvarigheten till begreppet relativ uppmärksamhet, som redovisades i tabell 2, kan man då — eftersom den mätta inställningen hela tiden är negativ — kalla relativ negativitet. Den relativa negativiteten i de olika tidningarnas remissreferat under 60-talet redovisas i tabell 6 A och B.

Variationen i relativ negativitet verkar vara större än den i relativ uppmärksamhet (från — 67 till 780), vilket förmodligen till stor del beror på de absolut sett låga talen för negativiteten i själva debatterna. Liksom i tabell 2 anger värden över 100 en ökning i förhållande till själva debatterna: negativiteten har i sådana fall skärpts.

Man finner att tidningarna i regel skärper negativiteten, närmare bestämt i 98 fall av 140 (70 %). Medelvärdet för samtliga observationer är 203, dvs. tidningarna tenderar att i genomsnitt fördubbla negativiteten. (En bidragande orsak till detta förhållande kan vara att större delen av referaten hänför sig till första dagens debatt, då tonen i regel är något fränare än under den eller de följande dagarna. Detta i sin tur bidrar naturligtvis till att första dagens debatt refereras i större utsträckning, en följd av gängse nyhetsvärdering.)

Man diskuterar i samband med nyhetsvärdering och nyhetsförmedling ibland begreppet sensationalism. Enstaka försök att mäta detta begrepp har också företagits.¹⁹ Ett viktigt inslag i sensationalismen anses i regel vara graden av negativitet i tidningens rapporter om händelsen, skeendet eller tillståndet i fråga. Genom jämförelsen mellan extra och intra media data har vi erhållit ett mått, inte på sensationalismen i tidningarnas remissreferat utan på graden av »sensationalisering». Den relativa negativiteten måste nämligen anses vara en viktig komponent i en sådan sensationalisering. I det aktuella fallet kan sensationaliseringen i varje fall delvis ha företagits i ett politiskt syfte. Liksom variationerna i den relativa uppmärksamheten blir därför variationerna i den relativa negativiteten intressanta inte bara för ett studium av nyhetsförmedlingen i allmänhet, utan som inslag i den politiska opinionsbildningen.

Den första skillnad man lägger märke till är skillnaden mellan den relativa negativiteten i referaten av opposition respektive regeringsparti. Den relativa negativiteten är betydligt högre för oppositionens del. Vi såg i tabell 5 att oppositionen i själva debatterna verkade vara något mer negativ än

¹⁹ P. H. Tannenbaum & M. D. Lynch, Sensationalism: Some Objective Message Correlates, *Journalism Quarterly*, 39, 1962, sid. 317—323. Jfr också R. W. Budd, Attention Score: A Device for Measuring News »Play», *Journalism Quarterly*, 41, 1964, sid. 259—262.

Tabell 7. Utvecklingen av den relativa negativiteten i de undersökta tidningarnas remissreferat under 1960-talet, uttryckt i Spearmans rangkorrelationer.¹

	Opposition gentemot socialdemokrater	Socialdemokrater gentemot opposition
DN	— 0,68	— 0,08
SvD	— 0,55	— 0,20
GP	— 0,14	— 0,01
GHT	— 0,41	0,03
SDS	— 0,15	0,37
Arbt	— 0,78	— 0,01
SkD	— 0,13	0,43

¹ Kritiskt värde på 5 % nivå, dubbelsidigt test, $n = 10$: 0,65.

socialdemokraterna. I referaten förstärks denna svaga tendens kraftigt. Medelvärde för oppositionen (tabell 6 A) är 270, för socialdemokraterna (tabell 6 B) 136. Den relativa negativiteten är alltså i genomsnitt ungefär dubbelt så stor för oppositionen som för socialdemokraterna, dvs. man skärper oppositionens kritik av motparten mycket mer än vad man skärper regeringens kritik av dess motpart. Detta förhållande måste rimligtvis anses vara gynnsamt för oppositionen, och orsaken är väl främst att söka i det faktum att de undersökta tidningarna med ett undantag är borgerliga. För Arbetet är skillnaden betydligt mindre: 229 mot 182 i medelvärde. Men även här finns den, låt vara reducerad. Tendensen att oavsett partitillhörighet utrymmesmässigt gynna regeringspartiet (jfr ovan sid. 266) skulle alltså inte ha någon motsvarighet när vi går från utrymme till inställning; den verkar snarast vara förbytt i sin motsats. Oavsett partitillhörighet förefaller tidningarna att gynna regeringspartiet mindre än vad man gynnar oppositionen. En bidragande orsak till detta kan vara en gemensam norm för nyhetsvärdering.

Oppositionens negativitet i remissdebatterna är definitionsmässigt aktiv, medan regeringspartiets är reaktiv, vilket möjligen kan bidra till att göra det senares negativitet mindre nyhetsmässig. En sådan antagen gemensam norm för nyhetsvärdering kan givetvis — trots att den i och för sig är opolitisk — ha politiska konsekvenser.

Hur ser det då ut om man går från en statisk till en mera dynamisk deskription av den relativa negativiteten? Liksom för den relativa uppmärksamheten kan man för den relativa negativiteten uttrycka varje tidnings förändring under 60-talet med hjälp av en rangkorrelationskoefficient mellan värdena för de olika åren och årens ordningsnummer. En negativ korrelation anger då en tendens till minskad relativ negativitet, en positiv en ökad. Dessa värden redovisas i tabell 7.

I två fall finner vi signifikanta förändringar. Dagens Nyheter och Arbetet har minskat sin tendens att i sina referat skärpa negativiteten i oppositionens yttranden. Även Svenska Dagbladet och GHT visar relativt höga negativa värden, som dock inte är signifikanta på 5 % nivån. Beräknar man medelvärden för »oppositionskolumnen», finner man att det är $-0,41$, medan det för »regeringskolumnen» är $0,08$. Det verkar som om de undersökta tidningarna överlag tenderat att under 60-talet tona ner sin tendens att skärpa oppositionens negativitet gentemot regeringspartiet. Socialdemokraternas relativa negativitet verkar däremot vara i stort sett oförändrad under 60-talet.

Tendensen att minska oppositionens relativa negativitet gentemot regeringspartiet passar väl in med den tidigare iakttagna tendensen att förskjuta den relativa uppmärksamheten något åt vänster i partispektrum. Är det den mångomtalade vänstervridningen av massmedierna som har kunnat kvantitativt beläggas?

V

Riktigt så enkelt är det naturligtvis inte. Accepterar man de presenterade resultaten som valida, står man inför flera tolkningsmöjligheter, dels politiska, dels journalistiska.

För att ta de senare först, kan det mycket väl vara så att de två icke-borgerliga partierna, i synnerhet kanske vpk, under 60-talet blivit mera tilltalande ur nyhetsvärderingssynpunkt. När vpk:s tidigare dogmatiskt ganska låsta position efterhand mjukades upp, kan detta ha medfört att rent journalistiska bedömningar lett till att partiet fått ökad uppmärksamhet. Det framstod inte längre som lika självklart vad partiets ståndpunkt skulle bli. Därför måste den rapporteras något utförligare. Att en sådan nyhetsvärdering kan ha politiska implikationer behöver kanske inte särskilt påpekas.

De rent politiska tolkningsmöjligheterna kan förenklat presenteras i följande schema:

		Tidningarna har		
		Glidit åt vänster	Legat still	Glidit åt höger
Partierna har	Glidit åt vänster	1	2	3
	Legat still	4	5	6
	Glidit åt höger	7	8	9

Ettdera av alternativen 4, 7 eller 8 erbjuder en möjlig förklaring till de gjorda iakttagelserna, liksom ettdera av alternativen 1 och 9 (om nämligen i det förra fallet tidningarna, i det senare partierna, glidit mer eller hastigare). Alternativen 2, 3, 5, 6 representerar däremot knappast tänkbara förklaringsmöjligheter.

Att försöka definitivt avgöra vilken av dessa tänkbara förklaringsmodeller som är den rätta, är förmodligen en omöjlig uppgift. Ett rimligare forskningsprogram vore att undersöka tidningarnas politiska hållning i andra sammanhang än remissdebatterna, som när allt kommer omkring kanske inte är särskilt representativa för den politiska utvecklingen, vare sig för partier eller tidningar. Politiska händelser med vissa möjligheter att få fram både extra och intra media data torde i så fall erbjudas av t.ex. de olika partiernas kongresser, stämmor, sammanträden och valmöten, samt radio- och TV-program under valkampanjerna.

Lika viktigt som att utsträcka studierna till andra typer av händelser än remissdebatterna är det att utsträcka dem i tiden. Vad som här tett sig som en relativ förskjutning åt vänster kan kanske visa sig vara endast en mindre, cyklisk variation på en trend som i och för sig lika bra kan gå åt höger som åt vänster.

Men antag att vi skulle finna en tendens i de borgerliga storstadstidningarna att under 60-talet i flera olika sammanhang utrymmesmässigt och inställningsmässigt i högre grad än tidigare gynna socialdemokrater och vpk (eller i lägre grad missgynna dem) — hur skulle man då lämpligen fortsätta sina forskningar? Det verkar rimligt att knyta an till flera olika typer av data.

Hur har utvecklingen varit i riksdagen partierna emellan? Data av den typ som Nils Stjernquist och Bo Bjurulf lade fram häromåret kan erbjuda en utgångspunkt.¹⁷ Hur har väljarna ändrat sina perceptioner av avståndet mellan partierna? Här verkar det praktiskt taget omöjligt att i efterhand skaffa fram data, men enstaka stödjepunkter finns dock.¹⁸ Hur har de ekonomiska grundvalarna för nyhetsförmedlingen förändrats under 60-talet? Här är det givetvis främst den omdiskuterade tidningsdöden som kommer in.

¹⁷ N. Stjernquist & B. Bjurulf, Partisammanhållning och partisamarbete, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 71, 1968, sid. 335—405. (Kortare version, på engelska, i *Scandinavian Political Studies*, V, 1970.)

¹⁸ Jfr t.ex. B. Särilvik, Voting Behavior in Shifting Election Winds: An Overview of the Swedish Elections 1964—1968, *Scandinavian Political Studies*, V, 1970, sid. 241—283; H. Swedner, *Analys av skillnader i den partipolitiska strukturen i Sverige år 1957 och år 1965 med hjälp av partirangordningar baserade på parvisa jämförelser mellan partierna*, stencil, Lund 1965.

VI

I själva verket var det en önskan att undersöka just samspelet mellan ekonomiska och ideologiska faktorer och deras inverkan på den politiska nyhetsförmedlingen som låg bakom insamlandet av de data som har använts i föreliggande uppsats. Enligt den s.k. socialt-ansvars-ideologin, som i regel anses råda i Västeuropa,¹⁹ borde i en situation av tidningsnedläggelser de kvarvarande tidningarna för att motverka den hotande ensidigheten bli mera opartiska och mångsidiga i sin nyhetsförmedling. Detta var också vad de kvarvarande tidningarna utfäste sig att sträva efter t.ex. när Stockholms-Tidningen lades ner. När det blev debatt i ämnet rörde debatten inte denna ideologi, som aldrig ifrågasattes, utan den rörde frågan huruvida tidningarnas faktiska beteende stod i överensstämmelse med ideologin.²⁰

Nerläggningarna av Ny Tid 1963 och Stockholms-Tidningen 1966 tycktes erbjuda möjligheter att — i syfte att undersöka förhållandet mellan tidningsdöd, massmediaideologi och faktiskt massmediabeteende — sätta in det metodologiska greppet med extra och intra media data i ett kvasi-experimentellt design av följande utseende (»före—efter med kontrollgrupp»):

	M ₁ (medelvärdet av mätningar före nerläggningen)	ST nerlägges 1966	M ₂ (medelvärdet av mätningar efter nerläggningen)
Stockholm (DN, SvD)	_____	_____	_____
	M ₁ (medelvärdet av mätningar före nerläggningen)	NT nerlägges 1963	M ₂ (medelvärdet av mätningar efter nerläggningen)
Göteborg (GP, GHT)	_____	_____	_____
	M ₁ (medelvärdet av mätningar före 1963 resp. 1966)		M ₂ (medelvärdet av mätningar efter 1963 resp. 1966)
Malmö (SDS, Arbt, SkD)	_____		_____

¹⁹ Jfr t.ex. T. Vallinder, *op. cit.*, sid. 15, samt S. C. Merrill, *The Press and Social Responsibility*, i H. D. Fischer & S. C. Merrill (eds.), *International Communication*, New York: Hastings House, 1970, sid. 15—20. Se också H. Mowlana, *Toward a Theory of Communication Systems: A Developmental Approach*, *Gazette*, 17, 1971, sid. 17—28, som gör en jämförelse mellan å ena sidan de fyra ideologier varav socialt-ansvars-ideologin är en, och å den andra R. Williams fyra typer av kommunikationssystem, framlagda i R. Williams, *Communications*, rev. ed., London: Pelican Books, 1968. Samma jämförelse görs f.ö. i korthet av Häll & Lindstén, *op. cit.*, sid. 5.

²⁰ Jfr O. Palme, *Politiska reportage och partiska*, DN 31.1.67, samt tidningens replik i samma nummer.

Tidningarna i Malmö, där under 1960-talet ingen nerläggning skett, skulle alltså tjäna som kontrollgrupp. Eventuella förändringar i denna grupp skulle erbjuda ett mått på den förändring som kunde antas ha ägt rum i de bägge experimentgrupperna stockholms- respektive göteborgstidningarna, även om inte heller för deras del experimentvariabeln hade förändrats, dvs. även om inte någon nerläggning hade ägt rum. (I själva verket är naturligtvis förhållandena i Malmö å ena sidan och Göteborg eller Stockholm å den andra inte utan vidare substituerbara. Vidare är ju antalet element i experiment- och kontrollgrupper alldeles för litet. Men det kvasiexperimentella designet kan ändå tjäna som en viss hjälp för tanken.)

Har då nerläggelserna av ST och NT gjort de kvarvarande tidningarna mera opartiska i sin politiska nyhetsförmedling? Dvs. kompenserade de kvarvarande tidningarna i Stockholm och Göteborg bortfallet av de socialdemokratiska Stockholms-Tidningen och Ny Tid genom att i sina debattreferat ägna större utrymme åt socialdemokraterna? Data som redan presenterats här och ytterligare data som återfinnes i de tre seminarieuppsatserna antyder att svaret lämpligen formuleras med en viss försiktighet. Det har i varje fall inte kunnat visas att de kvarvarande tidningarna blivit *mindre* opartiska i sin nyhetsförmedling. Tvärtom har snarare en tendens till förändring i riktning mot en *större* opartiskhet kunnat iakttas. Men som en del av Malmö-resultaten antyder kan en sådan förändring mycket väl vara resultatet av en mera allmän, kort- eller långsiktig, förändring i tidningarnas rapportering och/eller i partiernas faktiska agerande. Som redan framhållits begränsas dock möjligheten till tolkning av de erhållna resultaten av den korta tidsrymden och det begränsade ämnesvalet. Vidare har vi sett att utvecklingen inom kontrollgruppen långt ifrån varit homogen, vilket begränsar dess värde som kontrollgrupp.

Mera forskning behövs alltså: en utvidgning i tid och en utvidgning i ämnessfär. Även antalet tidningar, antalet tidningstyper (även TT!) och antalet utgivningsorter borde utvidgas. Efterhand skulle man så med hjälp av ett utvidgat studium av relationerna mellan extra och intra media data kunna yttra sig med något större säkerhet om vissa aspekter av förhållandet mellan pressen och de politiska partierna.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Massmediaforskningen i Finland

Massmediaforskningens läge i ett samhälle beror framför allt på 1) *massmediernas* och 2) *samhällsvetenskapernas* utvecklingsskede samt på *hur man* i samhället *upplever massmediernas betydelse*. Denna hypotes kan man verifiera genom att granska t.ex. den finska massmediaforskningen.

Så länge man var ense om att dagspressen var det viktigaste massmediet, koncentrerade sig också forskningen mestadels på den. Forskarnas intresse för radion och tv:n ökade väsentligt strax då etermedierna hade blivit omdiskuterade och omstridda faktorer i samhället. Veckopressen och tidskrifterna har man i inget skede — åtminstone inte hitills — ansett vara speciellt viktiga påverkare och delvis därför har de intresserat forskningen i iögonenfallande liten mån.

På samma sätt kan man påvisa det intima sammanhanget mellan massmediaforskningen och samhällsvetenskaperna i allmänhet. Så länge historievetenskaperna, som undersöker först och främst händelsernas unika drag, var mycket mera utvecklade än de s.k. socialvetenskaperna, som syftar till att påvisa allmänna lagbundenheter, svarade historikerna för praktiskt taget all massmediaforskning i Finland. Situationen förändrades efter det att de positivistiska mätande socialvetenskaperna hade introducerats i Finland: då var det i första rummet statsvetarna, sociologerna och vissa specialiserade massmediaforskare, som började föra forskningen framåt. I det nyaste skedet, som karakteriseras av kritiken mot positivismens ensidigheter, har massmediaforskningen i någon mån börjat intressera t.o.m. filosofer och vetenskapsteoretiker.

På den institutionella nivån har stora tidningsföretag under många decennier varit och är fortfarande viktiga sponsorer och finansiärer av forskningen. I ett senare skede blev också Rundradions roll i det här avseendet mycket central. En icke obetydlig del av forskningen har utträttats inom universiteten och högskolorna fullständigt oberoende av själva massmediainstitutionerna. En viss roll har spelat det, att man redan på 20-talet började ge undervisning i journalistik i den s.k. Medborgarhögskolan, senare Socialhögskolan, som sedermera »akademiserades» och på 40-talet fick en professur i tidningslära. I dag heter högskolan Tammerfors universitet och har två parallella professurer inom massmediernas område: en i press- och kommunikationslära och en i radio- och tv-lära. Dessutom har det vid Helsingfors universitet i år grundats en biträdande professur i informationslära. På

den akademiska nivån har man alltså i Finland ägnat massmediaforskningen en uppmärksamhet, som vanligtvis överraskar t.ex. utländska besökare.

I det följande försöker jag att schematiskt avgränsa massmediaforskningens utvecklingskedan i Finland. Som utgångspunkt tar jag det tankesätt beträffande massmediernas roll och betydelse, som har varit rådande under de skilda skedena och som återspeglas i de gängse problemställningarna i forskningen samt i fråga om vilka institutioner etc. som har sponsorerat forskningsarbetet.

<i>Det rådande tankesättet</i>	<i>De gängse problemställningarna och intresseinriktningen</i>	<i>Institutionerna etc. som sponsorerat forskningen</i>
1. Teorin om dagspressen som statsmakt.	Hur dagspressen i bestämda historiska fall använde sin statsmakt.	Dagstidningsföretag samt universiteten och högskolorna.
2. Den liberalistisk-positivistiska teorin om massmediernas relativt begränsade påverkan.	Lösryckta frågor beträffande vissa punkter i masskommunikationsprocessen (innehållet, påverkan). Experiment med måttinstrument (innehållsanalys, påverkningsundersökningar).	Tidningsföretag, Rundradion samt universiteten och högskolorna.
3. Teorin om massmedierna som en del av hela det ekonomiska och politiska systemet och deras icke ringa betydelse.	Masskommunikationsprocessens förhållande till det ekonomiska och politiska systemet. Ägande- och maktförhållandena inom massmedierna. Analys av begreppet information samt andra grundbegrepp mot den samhälleliga bakgrunden.	Tidningsföretag, Rundradion, universiteten och högskolorna samt intellektuella kretsarna i allmänhet.

Härefter tar jag till uppgift att skede efter skede karakterisera den finska massmediaforskningen, dess natur och mål samt för exempls skull några centrala resultat. Jag kommer att åskådliggöra min artikel med exempel på flera bestämda undersökningar utan att dock försöka ge någon uttömmande förteckning över publikationerna inom massmediaforskningens område.

»Statsmaktsskedet»

En väsentlig del av finsk massmediaforskning i dess första skede utgjordes av de s.k. tidningshistorikerna, som finansierades av tidningsföretag, som regel med anledning av att tidningen fyllde ett visst antal år. Man kan tänka sig, att det beroendeförhållande historieförfattarna hade till sina finansiärer utgjorde en risk för deras intellektuella självständighet: det frestade dem att använda överord om den ifrågavarande tidningens betydelse och att akta sig för kritiska synpunkter. Å andra sidan kan man säga, att de nämnda historieförfattarna alldeles uppriktigt följde

det rådande tankesättet om dagspressens roll och betydelse och att det den tiden inte existerade några andra, motstridiga teorier. I alla fall samlade författarna till tidningshistorikerna värdefull kunskap om dagstidningarnas innehåll och verksamhet — kunskap som ännu i dag är oundgänglig för t.ex. en forskare som med tillhjälp av en avancerad teoretisk referensram vill skriva historien om den finska tidningspressen eller de finska massmedierna i allmänhet.¹

Tidningshistorikerna har oftast inte varit medvetna anhängare av teorin om dagspressen som statsmakt.² Däremot spelade den nämnda teorin implicit en viss roll i deras alster. Den kom till synes i framför allt två former: 1) de behandlade *ledaravdelningen* i tidningen speciellt *mycket jämfört med nyheterna*, och 2) de *tolkade påverkan* av ledarnas opinioner i någon mån *mekanistiskt*, i tron att läsaren tämligen lätt godtar de ställningstaganden som tidningen målmedvetet rekommenderar honom.

Rytkönen, författarinnan till historiken om Päivälehti — den största finska dagstidningen Helsingin Sanomats företrädare — skrev om sitt objekt (1946, 107): »I en sådan 'dagens röst' som var grundad i rent ideellt oppositionssyfte betydde ledaren det viktigaste journalistiska vapnet.» Om många betydande finska tidningar kan man säga på motsvarande sätt, att de var grundade i ideellt syfte. Det här är en delförklaring till att tidningshistorikerna i det första skedet har varit t.o.m. mycket intresserade av ledarinnehållet. Då redaktionen inte själv hade uppfattat nyheterna som »det viktigaste journalistiska vapnet», såg historikerna inget skäl att göra det heller. Men på det sättet har man onekligen försummat många relevanta och intressanta frågeställningar om nyhetsjournalistiken under olika tidsperioder, dess utvecklingsskeden och dessas förhållande till samhällets utvecklingsskeden.

Om Päivälehtis betydelse skrev Rytkönen (1949, 272—275) bl.a.: »Trots följelsen som hade drabbat Päivälehti hårdare än någon annan tidning — den hade rekord i indragningar både beträffande tid och antal — hade den genom sitt orädda och målmedvetna uppträdande avgörande inverkat på den passiva (antitsaristiska) moståndsrörelsens uppkomst och utveckling.» Värderingar av den här typen kan vara hur sanna som helst, men tidningshistorikerna har i regel inte haft möjlighet att påvisa de ifrågasvarande orsakssammanhangen på ett bindande sätt. Trots det har de mycket flitigt opererat med sådana värderingar, som bottnar i ett visst mekanistiskt tankesätt och kanske också en brist på förmåga att göra skillnad mellan massmediernas påverkan och den påverkan som är möjlig att åstadkomma under vissa samhälleliga utvecklingsskeden även utan massmedier.

¹ Den finska tidningspressens historia är ännu oskriven. Det finns endast några kortfattade uppsatser i ämnet, t.ex. Steinby (1963) och en del av boken "Joukkotiedotus yhteiskunnassa" (1971).

² Ett undantag utgjordes av Kontio (1957), men han hörde inte till den nämnda kategorin författare: han skrev inte några enskilda tidningars historia utan beskrev tidningspressens utveckling till politisk maktfaktor i stormakterna. Som referensram — vilket framgår av bokens namn — hade han en explicit teori om pressen som statsmakt. Men Kontio var i någon mån kritiskt inställd till pressens roll som statsmakt numera: han hävdade (s. 6) att dagspressen knappats mera hade samma omedelbara inflytande som t.ex. på 1800-talet.

Oaktat sin grundsyn gav tidningshistorikerna också kunskap om nyheterna, redaktionens arbetsmetoder samt tidningsekonomi. Jämte Rytönen gäller detta t.ex. Louhivuori (1940). Allt det här hjälper till i rekonstrueringen av masskommunikationsprocessen ur sändarens synvinkel i det förflutna. Vissa historiker fäste speciell uppmärksamhet vid nyheterna — t.ex. Axel E. Danielsson i boken »Genom ett sekel» där han beskrev det 100-åriga Åbo Underrättelsers redigeringsprinciper.

Karakteristiskt för tidningshistorikerna av typen Kauppinen (1952 och 1955) — vars forskningsarbete var akademiskt till naturen och inte finansierat av några företag — var relativt sett större intresse för nyheterna jämfört med ledarna samt en mera kritisk attityd till påståenden om pressens påverkan och mekanistiska förklaringar i allmänhet.

Ett specialfall i det första utvecklingskedet var Suova, den första professorn i tidningslära vid Socialhögskolan. Sin grundsyn på massmediaforskning presenterade han systematiserad i en artikel, där han under intryck av tysk *Zeitungswissenschaft* kom till följande definition: »Tidningsvetenskap är en vetenskap som undersöker tidningens arbetsmetoder och innehållets sammansättning samt deras påverkan» (Suova 1956, 7). Typiskt för Suova var att han var ytterst intresserad av nyheterna och föga av ledarna. Och fast han inrymde också påverkan av tidningen i sin definition av tidningsvetenskap, ansåg han det ingalunda vara acceptabelt att dra direkta slutsatser via tidningens innehåll om dess påverkan enligt mekanistisk modell, utan påverkan måste utforskas med andra metoder. Sin grundsyn tillämpade Suova först och främst i sin mycket detaljerade avhandling om nyheterna och deras bakgrund i den första finska tidningen (1952) samt i vissa mindre arbeten, bl.a. om tidningsillustrationernas historia (1944).

»Det positivistiska skedet»

Det liberalistisk-positivistiska skedet inom den finska massmediaforskningen är ett typiskt 60-talsfenomen, fast vissa symptom var synbara redan i slutet av 50-talet. Litet efter det att amerikansk statskunskap och sociologi hade introducerats i Finland, stod massmediaforskningen i tur. Föredömet var klart: amerikansk *mass communication research*.

Gränserna mellan de olika skedena kan förstås inte vara klara och entydiga: allting inom massmediaforskningen förändrades inte sedan de empiriska kvantitativa metoderna hade blivit kända i Finland. Speciellt tidningshistoriska undersökningar gjordes fortfarande med i princip samma metod som tidigare, som både jubileumsskrifter och akademiska avhandlingar, och det här stämmer ännu i dag. Men utan tvivel har författarna till dessa alster tagit intryck av det positivistiska tankesättet: de har framför allt blivit mera försiktiga i sina slutsatser, och påståenden om tidningens påverkan enligt mekanistisk modell framför man i dag mindre ofta.

Denna försiktighet stämplade t.ex. Nuutinens monografi om köpmännens facktidsskrift (1966) samt Salmelins undersökning om den socialdemokratiska partipressens uppkomstskede (1967). Salmelin använde historieforskningens icke-kvantitativa metoder, men hans tankesätt var sociologiskt, och med dess tillhjälp klarlade han objektet arbetarpressens funktioner för hela arbetarrörelsen. De båda nämnda

arbetena var avhandlingar i tidnings- och kommunikationslära vid Tammerfors universitet.

Samtidigt syntes vissa spår av det modernare tankesättet också i historiska icke-kvantitativa akademiska avhandlingar beträffande tidningspressen. Eskola (1965) behandlade den svenska tidningspressens reaktioner på Finlands-frågan från första världskriget till oktober-revolutionen, medan Kulha (1969) undersökte pressdiskussionen om den evakuerade befolkningens placering efter andra världskriget, och karakteristiskt för dem båda var en mera kritisk och realistisk attityd till begreppet den allmänna opinionen än som var vanlig hos de äldre historikerna. Tommila (1963) igen undersökte realistiskt och utan överord den gamla tidningspressens upplagor och förutsättningarna för dem.

Den första kvantitativa innehållsanalysen beträffande massmedierna var Nousiainens (1958) skrift om välpropagandan i vissa tidningar i 1956 års presidentval, där han systematiskt kartlade det propagandistiska materialets grundläggande drag. Vehmas, Suovas efterträdare som professor, undersökte utrikesnyheterna i dagspressen och deras indelning i vissa kategorier (1964). Till samma typ hör min egen avhandling i tidnings- och kommunikationslära om kriminalstoffet i Helsingfors dagspress (1966): med kriminalstoffets funktioner som referensram försökte jag påvisa bl.a. den redaktionella rutinens följder i innehållet på s.k. normalnivå och konkurrensens följder på sensationsnivå.³ Wiio igen undersökte i sin avhandling i tidnings- och kommunikationslära veckotidnings- och tidskriftstextens läsbarhet (1968 a) och presenterade en metod genom vilken den kan mätas. I sin lärobok (1968 b) bl.a. populariserade han den amerikanska massmediaforskningens resultat för den finska läsarkretsen. Pesonen kartlade i sitt stora verk om den finska valkampanjen också tidningspressens roll ur kampanjens synvinkel (1965).

Redan innan de akademiska forskarna hade börjat syssla med statistiska uppgifter beträffande massmedierna, hade de stora dags- och veckotidningsföretagen börjat samlar data om konsumtionen av massmedia. Den här typen av forskning syftar självfallet till praktiska, t.o.m. kommersiella ändamål: man vill känna till konsumenterna och deras vanor för att så gott och effektivt som möjligt kunna redigera tidningarna samt marknadsföra dem, också för annonsörerna.⁴ Allt det här gäller också det kommersiella tv-bolagets Mainos-TV-Reklam undersökningsverksamhet. Trots att Rundradion inte är ett affärsföretag, hade dess undersökningsarbete under en längre tid precis samma karaktär: man mätte varje radio- och tv-programs publik, dess storlek och egenskaper.

Ett nytt skede i Rundradions forskningsverksamhet inleddes år 1965, då bolaget började i intimt samarbete med de finska universiteten finansiera en viss grund-

³ De finska massmediaforskarna har gjort ytterst få innehållsanalyser i större omfattning, kanske på grund av den stora arbetsbörda de kräver, kanske på grund av den uppfattningen att endast exceptionellt väl planerade innehållsanalyser har förutsättningar att bli fruktbara. Kartläggningar av olika tidningars reaktioner på vissa uppseendeväckande händelser eller samhällsproblem har dock blivit tämligen populära som akademiska trebetygsuppsatser i flera ämnen.

⁴ Alla av finska dags- och veckotidningsföretag insamlade data om tidningskonsumtionen skulle erbjuda ett rikt material för mera djupgående analyser. En hel del av de nämnda uppgifterna är dock affärshemligheter till naturen.

forskning inom området. Målsättningarna för denna grundforskning var i början tämligen obestämda men blev klarare och mera målmedvetna med åren — efter det att forskningsplaneringen hade blivit en väsentlig del av bolagets nya avdelning för långsiktplanering (LSP). Till en början syftade man till att få en så realistisk bild som möjligt av etermediernas publik, dess sätt att konsumera medierna och reagera på dem och av mediernas inverkan på den. Typiskt för det nya tankesättet var att man inom Rundradion upphörde med mätningarna av varje radio- och tv-programs publik, emedan man nu var intresserad av allmänna lagbundenheter, inte längre av enstaka programs popularitet. De ifrågakvarande lagbundenheternas natur åskådliggörs av Nordenstrengs — forskningsexpert i LSP, numera professor i radio- och tv-lära — och Wiios undersökning om kandidat- och parti-images i valdebatten i radion och tv:n (1967). De utgick från teorin att massmedierna under en valkampanj mestadels förstärker opinionerna, inte skapar eller förändrar dem, och de framhöll att deras främsta uppgift var att experimentera med metoden, den semantiska differentialen.

De centrala resultaten av LSP-forskningsarbetet publicerades i boken »Joukkotiedotus ja yleisö», redigerad av Nordenstreng. Boken innehöll mycket noggranna uppgifter om mediakonsumtionen och -värderingarna i Finland samt en del information om mediernas funktion och betydelse för mottagarna och deras världsbild. Vissa artiklar i boken öppnade intressanta samhällsvetenskapliga vyer.⁵

Tiihonen skrev i boken om tidningspressens regionala differentiering och visade hur olika de informationsströmmar är som genom dags- och veckopress kommer å ena sidan till utvecklade delar av Finland och städerna i u-områdena samt å andra sidan till landskommunerna i u-områdena. » Det tycks — — — vara så, att de områden som redan av gammalt är de fattigaste i landet, alltmera förlorar sina kontakter med andra på informationens nivå.»

Pietilä behandlade alienationen och massmediakonsumtionen och kom genom sina empiriska data till den uppfattningen att »man kanske inte borde se aliena-

⁵ Atta av bokens 14 artiklar är tillgängliga också på engelska. I serien "Research Reports from the Section for Long-Range Planning, the Finnish Broadcasting Company" har som stenciler publicerats:

3/1968, Hagfors, Carl: A Multivariate Analysis of Mean Audience Reactions to Finnish TV-Programs, Preliminary Report.

4/1968, Pietilä, Veikko, Tiihonen, Pertti and Nordenstreng, Kaarle: Use and Evaluation of Mass Media in Finland.

5/1968, Nurminen, Anna-Marja: Choice of Radio and Television Programs.

6/1968, Minkkinen, Sirkka: Experiments on Comprehension and Impact of Movies among Children and Young People.

7/1968, Tiihonen, Pertti: Influence of Television on the Use of Libraries.

11/1 1968, Nordenstreng, Kaarle: The Extension of Television to Finnish Lapland.

Yrjö Littunens artikel "Cultural Efficiency of the Mass Media: An International Comparison" har publicerats i "Three Papers on Mass Media and Integration at International and National Level" (Forskningsinstitutionen i Tammerfors Universitet, stencilserie 57/1968).

Veikko Pietiläs artikel "Alienation and Use of the Mass Media" har publicerats i Acta Sociologica, vol. 13, 1970.

tionen som ett statiskt och varaktigt läge utan hellre som en process». I processens första skede försöker individen eventuellt enligt Pietilä att hålla sig i nivå med händelserna och t.o.m. att kompensativt hitta sig ny information om situationen genom att noggrannare följa aktuella händelser, men om denna anpassningsreaktion visar sig vara otillräcklig, blir nästa steg en uppgiven anpassningsreaktion eller en inskränkning i mottagningen av sådan information som väcker en känsla av hjälplöshet.

Till samma utvecklingskedde hörde en undersökning om tv:ns genombrott och samhällseliga betydelse i Lappland. Till dess centrala resultat hör enligt Nordenstreng (1969 b, 259) det följande: »På förhand kunde man vänta att tv:ns genombrott skulle ha lett till en radikal förändring av en världsbild — i fråga om kunskaper, attityder till livet och intresseinriktningen. Sådana förändringar verkar dock inte ha skett, åtminstone inte på basen av ett års erfarenheter. Resultaten är ganska överraskande och påvisar att majoriteten av folket i sin intresseinriktning här vänt sig mer och mer från resten av världen till angelägenheterna i omgivningen, samtidigt som tv:n har öppnat en livlig daglig kontakt med nationella och internationella frågor. I skenet av detta undersökningsmaterial verkar det sannolikt att fenomenet kan förklaras med det faktum att en känsla av missnöje med den egna situationen har väckts: när man varje dag kan se på resten av världen i tv:n, öppnas ögonen på ett annorlunda sätt för missförhållandena i omgivningen (relative deprivation).»⁶

Det nyaste skedet

Det arbete som gjordes i Rundradions LSP-avdelning ledde småningom till problemställningar, som inte kunde besvaras genom det andra skedets positivistiska metoder. En orsak till de nya tankegångarna var det intima samarbetet mellan programpolitisk planering och publik- och programforskning inom LSP. I LSP-bokserien »Rundradions riktlinjer» (Repo et al. 1967—70) försökte man för första gången i Finland kombinera vissa resultat av massmediaforskningen med mediernas målsättningar. Det här visade sig vara ett viktigt framsteg, men samtidigt blev det klart, att forskningsresultaten i alla fall var mycket otillräckliga. Konsumtionsiffrorna och uppgifterna om konsumtionsprocessen är nödvändiga, men de duger inte som utgångspunkt för någon målmedveten och genomtänkt verksamhetspolitik, inte heller innehållsanalyserna om radio- och tv-programmen — som dessutom nästan totalt saknades — eller enskilda spridda laboratorieresultat om påverkan. Den enda utvägen visade sig vara att börja analysera *massmediernas målsättningar ur samhällets synvinkel* och med hänsyn till samhällets ekonomiska och politiska struktur.

På sätt och vis kan man säga, att det nya skedet inleddes med Ahmavaaras — han är fysiker, statistiker, psykolog, filosof och metodolog och var under tre års tid anknuten till LSP — bok om *informationen* (1969) och dess förhållande till samhället. T.ex. Ahmavaaras resonemang om nyhetsvärdet och de s.k. inre och

⁶ Flera rapporter kommer i fortsättningen att publiceras om Lapplandsprojektet.

yttre eller objektiva och subjektiva nyhetskriterierna kommer att institutionaliseras som officiella nyhetskriterier i Rundradions programregler.⁷

I LSP-undersökningsrapporten om tidningspressen, Rundradion och den allmänna opinionen granskades pressens ställningstagande visavi Rundradion mot hela samhällets bakgrund, och en viss korrelation mellan den regionala pressituationen och opinionsklimatet i samma område kunde påvisas.

En del av de nyaste idéerna har hittills förts fram utan vetenskapliga anspråk. Ahmavaaras et al. lärobok »Joukkotiedotus yhteiskunnassa» innehåller ny information både om massmediernas historiska bakgrund samt deras nära samband med produktionsformernas utveckling och om den finska dags- och veckopressens ägandeförhållanden. Harms et al., f.d. programobservatörer vid Rundradions LSP, har gjort en kvalitativ innehållsanalys om utländska och inhemska seriefilmer och -pjäser i finsk tv och jämfört dem med Rundradions explicita målsättningar samt i någon mån också med den »samhälleliga verkligheten».

I det nyaste skedet har pamfletterna,⁸ tidnings- och tidskriftsartiklarna och de offentliga debatterna om massmedierna börjat spela en allt större roll. Man har fäst avseende vid massmedierna som en form av maktutövning som kanske i varje hittills känt samhälle har varit en elits privilegium. Samhällsvetare också utanför massmediaforskarnas tämligen snäva krets och de s.k. intellektuella kretsarna i allmänhet har under de senaste åren livligt tagit del i den finska massmediadebatten och inom universiteten ser man tecken på att denna debattbölja antagligen kommer att visa sig vara fruktbar för vetenskaplig forskning.

Slutord

Den finska massmediaforskningens olika skeden har vart och ett på sitt sätt haft betydelse för utvecklingen. Historikerna i det första skedet var pionjärer: de fäste avseende vid massmediernas samhälleliga betydelse i allmänhet. Vissa avancerade forskare gjorde redan i det första skedet en värdefull innovation som i det andra skedet ledde till flera undersökningar: man intresserade sig för nyheterna, deras indelning, källor osv. I det tredje skedet slutligen har man på samma sätt tagit även underhållningen till forskningsobjekt. Utvecklingstrenden har varit klar: man har allt mera avstått från den godtyckliga uppfattningen att endast en viss del av massmediernas innehåll har samhällelig relevans. Ur t.ex. indoktrineringens, dvs. den fördolda påverkningens synvinkel kan vilket material som helst ha en viss relevans.

Metodologiskt har man inom massmediaforskningen på några decennier gjort stora framsteg. Från det tämligen kritiklösa tankesättet och den mekanistiska uppfattningen om massmediernas påverkan har forskningen tack vare de kvantitativa positivistiska metoderna kommit till större realism. Men på den här vägen kom-

⁷ Ahmavaaras resonemang har vidare utvecklats för tillämpning i programreglerna i ett nyhetspolitiskt LSP-betänkande, som är tillgängligt också på svenska på Rundradions LSP-avdelning.

⁸ T.ex. pamfletten av Bruun et al. (1971) om den största finlandssvenska dagstidningen har blivit mycket omdiskuterad bland finlandssvenskarna.

mer man oundvikligen också till en vändpunkt: den kritiska attityden gentemot positivismen har blivit allt allmännare. Det är förstås inte fråga om att man kunde avstå från de kvantitativa metoderna — tvärtom hör de till den gemensamma vetenskapliga arsenal som i dag i vissa sammanhang används av t.o.m. de marxistiska forskarna. Däremot är det fråga om att den kunskap man får genom de kvantitativa metoderna alltför ofta inte gäller de viktigaste problemställningarna — för dem finns det kanske ingen eller nästan ingen metodologi. Ett typiskt exempel på det här är svårigheterna att kartlägga massmediernas långvariga påverkningar som ingalunda kan utforskas i laboratorier.

Massmediaforskningen är väl åtminstone i Finland en relativt sett utvecklade vetenskapsgren i den meningen, att den hittills i ganska liten utsträckning har producerat kumulativ information som leder till generaliseringar, lagbundenheter och teorier. I det första skedet var kumulationen på grund av forskningens historiska inriktning speciellt liten, och i det andra skedet fördröjdes kumulationen av frågeställningarnas lösryckthet och många undersökningars karaktär av metodexperiment. Å andra sidan kan man påstå att även icke-kumulativ information i alla fall har ökat massmediaforskarnas erfarenheter och på det sättet fört dem vidare.

I massmediaforskningens utvecklingskedan är det i vissa avseenden fråga om en dialektisk process, där man genom teser och antiteser kommer närmare synteser. Man kan t.ex. säga att om massmediaforskarna i det första skedet överdrev mediernas politiska inflytande gick de sedan till den andra ytterligheten och började anse detta inflytande orimligt litet. I det tredje skedet har forskarna dock ingalunda gått tillbaka till någon statsmaktsteori, emedan de vet exakt hur liten motsvarighet det råder mellan den politiska dagspressens upplagesiffror och valresultat. I stället ser en del av forskarna i dag att det är fråga om ett inflytande i en annan mening än man trodde för decennier sedan: det är fråga om tidningspressens och i allmänhet massmediernas förmåga att för sin del påverka det allmänna opinionsklimatet där alla partier måste operera och som är en väsentlig del av hela samhället.

Massmediaforskningens fortsatta utveckling beror framför allt på massmediernas och samhällsvetenskapernas utveckling. I dag verkar det ytterst sannolikt, att det inom de finska massmedierna kommer att fortgå en viss koncentrerings- och kommersialiseringsprocess. En av de viktigaste uppgifterna för forskningen är att klargöra hur denna process påverkar mediernas innehåll, mottagarnas tanke- och beteende och till sist hela samhället. Undersökningar av vissa enstaka och lösryckta problem räcker inte till för att klargöra så stora frågor, utan det behövs ett nytt mera helhetsbetonat grepp på uppgiften.⁹ Inom samhällsvetenskaperna igen verkar den sannolika utvecklingen leda till att gränsen mellan massmediaforskarna och samhällsvetarna i allmänhet blir diffusare, emedan man i allt högre grad kommer att uppfatta massmedierna som en av de sociala institutionerna, där de gemen-

⁹ Ett exempel på de problem som i dag intresserar många av de finska massmediaforskarna är Yrjö Ahmavaaras och hans arbetsgrupps projekt som syftar till en all-round-klassificering, med vilken man kunde kartlägga alla radio- och tv-programmens öppna och fördolda värderingar och "ideologiska färg".

samma dragen är åtminstone lika viktiga och intressanta som varje institutions speciella egenskaper.

Pertti Hemánus

Litteratur

- Ahmavaara, Yrjö: Informaatio, Tutkimus tiedotuksen logiikasta (Information, En undersökning om informationens logik), Hagalund 1969.
- Ahmavaara, Yrjö; Minkkinen, Sirkka; Nordenstreng, Kaarle; Rand, Max och Starck, Margaretha: Joukkotiedotus yhteiskunnassa, Johdatus joukkotiedotuskasvatukseen (Masskommunikationen i samhället, En inledning till masskommunikationsfostran), Helsingfors 1971.
- Bruun, Kettli; Knekt, Ove och Rotkirch, Kristina (red.): Hufvudstadsbladet — partilös partitidning, Helsingfors 1971.
- Danielsson, Axel E.: Redigeringsprinciper under 100 år, i verket Genom ett sekel, Profiler och anteckningar, Åbo 1924.
- Eskola, Seikko: Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide, Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen (Finlands-frågan och den svenska opinionen, Från utbrottet av det första världskriget till oktober-revolutionen i Ryssland), Borgå 1965.
- Harms, Joan; Rand, Max och Savolainen, Keijo: Sarjafilmien maailmat, Yleisradion ja Mainos-Television sarjafilmiohjelmisto 2.2.1969—17.5.1969 (Seriefilmernas värld, Rundradions och Reklam-Tv:s seriefilmrepertoar 2.2.1969—17.5.1969), Helsingfors 1970.
- Hemánus, Pertti: Helsingin sanomalehtien rikosaineisto, Tutkimus rikosaineiston funktionaalisesti merkitsevistä piirteistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä (Kriminalstoffet i Helsingfors dagstidningar, En undersökning om kriminalstoffets funktionellt relevanta drag och faktorer som påverkar dem), Keuruu 1966.
- Kauppinen, Eino: Kirjallinen Kuukauslehti, Vaiheet, sisältö, merkitys (Kirjallinen Kuukauslehti, Skeden, innehåll, betydelse), Helsingfors 1952.
- Kauppinen, Eino: Taisteleva sanomalehti, Morgonbladets (1872—1884) syntyminen ja asema lehdistössämme (En kämpande tidning, Morgonbladets, 1872—1884, uppkomst och ställning i vår press), Helsingfors 1955.
- Kontio, Matti: Neljäs valtiomahti, Suurvaltain sanomalehdistön nousu poliittiseksi valtatekijäksi (Den fjärde statsmakten, Tidningspressens utveckling till politisk maktfaktor i stormakterna), Borgå 1956.
- Kulha, Keijo K.: Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944—1948 (Den offentliga diskussionen 1944—1948 om den evakuerade karelska befolkningens placering), Jyväskylä 1969.
- Lehdistö, Yleisradio ja »yleinen mielipide», Katsaus sanomalehdistön rakenteeseen, Yleisradiota koskevaan lehdistökirjoitteluun sekä yleisön käsityksiin radiosta ja televisiosta 1965—1970 (Tidningspressen, Rundradion och »den allmänna opinionen», En översikt av den finska dagspressens struktur, pressdebatten om Rundradion samt allmänhetens uppfattningar om radion och tv:n 1965—1970), Yleisradion PTS-tutkimuksia 5/1970 (Rundradions LSP-undersökningar 5/1970, stencil).
- Louhivuori, O. W.: Suometar 1, Perustaminen ja ensimmäiset vaiheet 1847—1852 (Suometar 1, Grundandet och de första tiderna 1847—1852), Helsingfors 1940.
- Nordenstreng, Kaarle (red.): Joukkotiedotus ja yleisö (Masskommunikationen och allmänheten), Hagalund 1969 (a).

- Nordenstreng, Kaarle: Consumption of Mass Media in Finland, *Gazette* vol. XV, 1969 (b).
- Nordenstreng, Kaarle and Wiio, Osmo A.: Some Effects of Radio and Television on Candidate and Party Images, *Scandinavian Political Studies*, vol. 2, 1967.
- Nousiainen, Jaakko: Tutkimus eräiden sanomalehtien vaalipropagandasta vuoden 1956 presidentinvaaleissa (En undersökning av valpropagandan i vissa tidningar inför presidentvalet år 1956), Vammala 1958.
- Nuutinen, Heikki: Maakauppias 1907—1920, *Lehdistöhistoriallinen monografia (Maakauppias 1907—1920, En presshistorisk monografi)*, Helsingfors 1966.
- Pesonen, Pertti: Valtuutus kansalta, Tutkimus Tampereen vaalioikeutetuista, vaalikampanjasta ja äänestyskäyttäytymisestä (Fullmakt av folket, En undersökning av röstberättigade, valkampanj och röstningsbeteende i Tammerfors), Vammala 1965.
- Repo, Eino S.; Ilmonen, Kari; Tamminen, Mauno; Zilliacus, Ville och Stormbom, Nils-Börje: Rundradions riktlinjer 1, Uppgifter och målsättning, Borgå 1967.
- Repo, Eino S.; Ilmonen, Kari; Tamminen, Mauno; Zilliacus, Ville och Stormbom, Nils-Börje: Rundradions riktlinjer 2, Programverksamheten, Helsingfors 1968.
- Repo, Eino S.; Ilmonen, Kari; Tamminen, Mauno; Zilliacus, Ville och Stormbom, Nils-Börje: Rundradions riktlinjer 3, Förutsättningarna för verksamheten, Helsingfors 1970.
- Rytkönen, Alli: Päivälehdens historia I, 1880-luvun »nuoret» ja Päivälehdens perustaminen (Päivälehtis historia I, 1880-talets »unga» och grundandet av Päivälehti), Helsingfors 1940.
- Rytkönen, Alli: Päivälehdens historia II, Ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit (Päivälehtis historia II, Yttre drag och skriftliga profiler), Helsingfors 1946.
- Rytkönen, Alli: Poliittinen Päivälehti, Päivälehdens historia III (Det politiska Päivälehti, Päivälehtis historia III), Helsingfors 1949.
- Salmelin, Pentti: Järjestölehdessä puoluelehdistöön, Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedotuskentässä ennen vuoden 1901 puoluekokousta (Från organisationspress till partipress, Den finska arbetarpressens uppkomst och ställning inom arbetarrörelsens informationsfält före 1901 års partikongress), Vammala 1967.
- Steinby, Torsten: Finlands tidningspress, *Historisk översikt*, Stockholm 1963.
- Suova, Eino: Aurora-seuran sanomalehti 1771—78, *Sanomalehtiopillinen tutkimus (Aurora-sällskapets tidning 1771—78, En tidningsvetenskaplig undersökning)*, Åbo 1952.
- Suova, Eino: Sanomalehtien kuvituksen historiaa (Pressillustrationernas historia), Helsingfors 1944.
- Suova, Eino: Sanomalehtitiede valinkauhassa (Tidningsvetenskapen i stöpsleven), Helsingfors 1956.
- Tommila, Päiviö: Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860 (Den finländska pressens utbredning före år 1860), Borgå 1963.
- Vehmas, Raino: Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto (Utrikesmaterialet i våra dagstidningar), Åbo 1964.
- Wiio, Osmo A.: Readability, Comprehension and Readership, An experimental study on the readability of Finnish magazine articles, with special reference to readership, Vammala 1968 (a).
- Wiio, Osmo A.: Ymmärretäänkö sanomasi? Viestintä — tiedonvälitys. (Förstår man dig? Kommunikation — informationsförmedling). Hagalund 1968 (b).

Regjeringskrise i Norge — bare etter politiske skandaler?

I februar/mars 1971 opplevde Norge en sjelden politisk begivenhet, en regjeringskrise. Bortsett fra to raske regjeringskifter i 1963 fra Arbeiderpartiet over til en borgerlig fireparti-koalisjon og tilbake til Arbeiderpartiet igjen, har Norge i etterkrigstiden ikke hatt regjeringskriser. Arbeiderpartiet hadde regjeringmakten sammenhengende fra 1945 til 1965, da Høyre, Venstre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti dannet en koalisjonsregjering etter valget. De fire partiene fikk til sammen 80 av Stortingets 150 representanter bak seg og regjeringen var således basert på et meget solid parlamentarisk grunnlag. I perioden 1961—65 hadde Arbeiderpartiet i likhet med de borgerlige 74 representanter som det parlamentariske grunnlag, og Sosialistisk Folkepartis to representanter ble tungen på vektskålen i regjeringsspørsmålet. Omstendighetene omkring Industridepartementets disposisjoner i forbindelse med Kings Bay-gruvene på Svalbard førte til at SF stemte sammen med de borgerlige og felte Einar Gerhardsens Arbeiderparti-regjering i 1963. I tre uker ble landet styrt av en koalisjonsregjering av de fire borgerlige partiene under ledelse av Høyres leder John Lyng, inntil SF kastet sine to stemmer sammen med Arbeiderpartiet og brakte Einar Gerhardsen tilbake i regjeringssposisjon.

Den norske grunnloven inneholder ingen bestemmelse som gjør det mulig å oppløse nasjonalforsamlingen og skrive ut nyvalg. Valg holdes regelmessig hvert fjerde år i september måned. Veksling i regjeringmakten kan i fireårsperioden bare skje ved at et flertall i Stortinget stemmer regjeringen ned eller ved at regjeringen selv bestemmer seg for å avgå. Med utgangspunkt i vårens regjeringskrise og krisen i 1963 har det vært sagt at en regjeringskrise i Norge bare inntreffer etter politiske skandaler.

Det som særpreget den borgerlige regjeringens avgang i 1971, var at statsminister Per Bortens handlemåte utløste det hele. Senterpartiets ledende regjeringsmedlem hadde på en flytur til Nordisk Råds 19. sesjon i København overlevert en fortrolig rapport fra Norges Brussel-ambassadør til to av lederne for «Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet», en tverrpolitisk bevegelse med nei til EEC på sitt program. Få dager etter ble hovedinnholdet i denne rapporten, som inneholdt synspunkter fra en samtale mellom EEC-kommisjonens Jean-François Deniau og ambassadør Jahn Halvorsen, gjengitt i Oslo-avisen Dagbladet. I flere aviser ble det nå insinuert at statsminister Borten var Dagbladets kilde. Regjeringspartienes parlamentariske leder Helge Seip, Venstre, bad regjeringen overveie en politietterforskning for å finne avisens kilde. Avisene som drev jakt på Dagbladets kilde mente at det var begått en klart straffbar handling, og det ble hevdet at riksrett-tiltale kunne komme på tale dersom den skyldige var en regjeringsmedlem eller en politiker.

På bakgrunn av den mistanke som var kastet fram mot statsministeren, sendte han ut et kategorisk dementi hvor det kort het at verken han eller hans medarbeidere ved statsministerens kontor var Dagbladets kilde. Erklæringen utelot imidlertid å nevne den befattning han hadde hatt med Folkebevegelsens ledere da han viste dem rapporten om bord i København-flyet. Regjeringen drøftet lekkasjeaffæren i et par møter uten at statsministeren gav noen opplysninger om hva som var hendt under flyturen til Nordisk Råd. Torsdag den 25. februar ble regjeringens

drøftelse av lekkasjen ledet av Kristelig Folkepartis Kirke- og undervisningsminister Kjell Bondevik. Borten var fraværende på grunn av sykdom, men kjente vel til hva regjeringen skulle drøfte. Den videre behandling ble utsatt slik at statsministeren selv kunne delta i diskusjonene.

I løpet av uken etter at Dagbladets artikkel om ambassadørrapporten stod på trykk, sivet det langsomt ut at statsministeren hadde vist den fortrolige rapporten til Folkebevegelsens ledere. Flere aviser stod klar til å trykke denne historien da statsministeren selv i en dramatisk erklæring natt til den 27. februar innrømmet at han hadde begått den indiskresjon å vise rapporten fram til to uvedkommende. Denne erklæringen kom etter at statsministeren var blitt kjent med at flere aviser ville berette om flyturen den følgende dag. I et stort oppslag i Dagbladet fortalte de to fra Folkebevegelsen hva som var skjedd, samtidig som avisen erklærte at ingen av de to var kilde til artikkelen om diplomatrapporten.

Da regjeringen og de parlamentariske ledere for regjeringspartiene kom sammen i krisemøter den påfølgende week-end, ble det klart at regjeringen måtte avgå. Regjeringsmedlemmene fra Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti mente at det var umulig å fortsette etter det som var skjedd. Særlig alvorlig mente de det var at statsministeren hadde forsøkt å holde sin indiskresjon skjult, og at han først var kommet med sin innrømmelse etter at det var klart at affæren ville bli rullet opp i avisene. Senterpartiet solidarisererte seg imidlertid med sin statsminister og hevdet at lekkasje-affæren ikke var tilstrekkelig grunn til at regjeringen skulle avgå. Partiet hevdet at det måtte være andre grunner som lå bak, og at de øvrige partier hadde ventet på denne anledning til å fjerne statsministeren. Partiet hevdet også at statsministeren måtte få gi en redegjørelse for Stortinget om hele saken, og at Stortinget skulle få avgjøre regjeringens skjebne.

Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti var ikke enig i en slik framgangsmåte. Det som forelå mente de tre partiene var en intern koalisjons-sak som måtte gjøres opp på kammerset uten at Stortinget ble blandet inn. Dersom statsministeren skulle gi en åpen redegjørelse i nasjonalforsamlingen, ville opposisjonen etter alt å dømme komme med et mistillitsforslag, som uten tvil ville få stort flertall. En slik votering ville straks åpne veien for en mindretallsregjering fra Arbeiderpartiet. De tre partiene hevdet at så lenge de fire koalisjonspartiene hadde flertallet i Stortinget bak seg, kunne koalisjonen rekonstrueres med en annen statsminister.

Dette stridsspørsmålet var ikke endelig avgjort da statsminister Borten gav en personlig redegjørelse for Stortinget den 2. mars. Redegjørelsen konkluderte med at regjeringen ville søke avskjed ettersom et flertall i regjeringen mente dette var den eneste mulige utgang på lekkasje-saken. Senterpartiet kom umiddelbart etterpå med en erklæring om at de tre andre partiene i regjeringen i og med kravet om Bortens avgang hadde fjernet grunnlaget for en fortsatt flertallsregjering og åpnet veien for en mindretallsregjering.

Etter at statsminister Borten den 2. mars hadde levert sin regjerings avskjedssøknad, fikk Stortingets president Bernt Ingvaldsen (Høyre) oppdrag fra Hans Majestet å sondere mulighetene for en flertallsregjering. Stortingspresidenten tok ingen notis av at Senterpartiet nå utelukket flertallsalternativet. I likhet med de borgerlige ledere avventet Ingvaldsen utfallet av behandlingen av regjeringspørsmålet

på Senterpartiets landsstyremøte, som var innkallet til den 4. mars. Stortingspresidenten måtte tåle atskillig kritikk for dette fra Arbeiderpartiets side. Opposisjonen hevdet at stortingspresidenten ikke hadde opptrådt som noen upartisk sonderer, slik Kongens oppdrag måtte være å oppfatte, men som deltaker i de interne borgerlige forhandlingene.

Etter en grundlig behandling av det politiske stridsspørsmål som i det siste år hadde voldt størst bry for regjeringen, EEC-spørsmålet, kom Senterpartiets landsstyre ut med et ja til nye regjeringsforhandlinger. Partiet hadde mottatt et brev fra de tre øvrige regjeringspartiers ledere med innstendig oppfordring om å delta i slike forhandlinger. Men Senterpartiet satte sine betingelser for å delta i en ny regjering. De øvrige partiene måtte respektere at partiet var motstander av EECs politiske framtidsplaner slik disse kom til uttrykk i Werner-gruppens forslag om etappevis gjennomføring av en økonomisk og monetær union. Partiet forlangte også at en ny regjering måtte bringe EECs framtidsplaner fram for Stortinget med en avstemning som kunne få konsekvenser for landets forhandlinger om medlemskap, som Borten-regjeringen hadde innledet i sommeren 1970.

Det var nå bare forhandlinger mellom regjeringspartiene som kunne avklare spørsmålet om det skulle noen ny regjering. Et hovedpunkt i disse forhandlingene måtte bli hvilken EEC-politikk den nye regjeringen skulle føre, siden Senterpartiet hadde satt betingelser på dette punkt som var nye i forhold til den politikk Borten-regjeringen hadde ført. Før man kunne gå i gang med slike forhandlinger, måtte det utpekes en statsministerkandidat som skulle lede rekonstruksjonsforsøkene. Det var Kristelig Folkepartis nær 70-årige kirkeminister Kjell Bondevik som til slutt fikk dette oppdraget. Bondeviks eget parti støttet selvsagt dette forslaget, men det var Senterpartiet som satte det fram. Høyre foreslo John Lyng, mens Venstre ville foretrekke sin landbruksminister Hallvard Eika som regjeringsdanner. Eikas kandidatur fikk ikke oppslutning fra andre partier, og Venstres 13 representanter delte seg så i 10 som holdt på Lyng og 3 på Bondevik. Til sammen innebar dette at 39 av koalisjonens 76 representanter i Stortinget foretrakk Lyng som ny statsminister, mens de øvrige 37 holdt på Bondevik. Senterpartiet kunne imidlertid ikke gå med i en regjering som ble ledet av en statsminister fra Høyre, og ville heller ikke ha noen høyremann som utenriksminister, dette som en følge av den EEC-politikk partiet krevde av den nye regjering. Etter dette ultimatum fra Senterpartiet bøyde Høyre av, forsaket sin egen kandidat og kastet sine stemmer på Bondevik. Partiet ville ikke la regjeringsspørsmålet strande på et personspørsmål. Når Senterpartiet bare ville godta Bondevik, hang det sammen med den EEC-skepsis man mente Bondevik stod for. I 1962 hadde han sammen med et samlet Senterparti stemt for assosieringsalternativet og mot forhandlinger om medlemskap i EEC.

Forhandlingene om dannelsen av ny regjering pågikk i to dager. Det var i hovedsak EEC som var diskusjonstema. Bondevik oppnådde enighet, også med Høyres tilslutning, om at EEC-politikken skulle nyanseres i betydelig grad i forhold til det som hadde vært Borten-regjeringens politikk. Det skulle settes i verk utredning av alternative tilknytningsformer ved siden av forhandlingene om medlemskap, det skulle tas initiativ for å få i stand en samlet nordisk politikk overfor EEC, og det var enighet om at EECs politiske framtidsplaner (Werner-rapporten, Davignon-rapporten, osv.) skulle legges fram til diskusjon i Stortinget. Alle disse tre punktene

var direkte imøtekommelse av de krav Senterpartiet hadde stilt som betingelse for å gå med i en ny regjering.

Under forhandlingene varslet Senterpartiet om at når disse politiske framtidspanene kom opp til stortingsbehandling, ville partiet stemme mot, med de følger dette kunne få for de pågående medlemskapsforhandlinger i Brussel. Senterpartiets representanter i den nye regjeringen ville da dissentere, under henvisning til det vedtak partiets landsstyre hadde gjort, at disse framtidspaner var i strid med partiets grunnsyn og prinsipper. De andre partiene reagerte på dette standpunktet. Det ble innvendt at et regjeringsparti ikke kunne dissentere i en så viktig sak, hvor landet var i forhandlinger med fremmede stater. Bondevik anmodet Senterpartiet om å vente med å innta et slikt standpunkt inntil regjeringen hadde fått utarbeidet sin hvitbok med en vurdering av EECs planer. Han mente partiet ikke burde gå mot en konklusjon som den ikke kjente. Senterpartiets forhandlere var imidlertid ikke tilfreds med dette. Partiet var alt nå i stand til å si klart fra om at det vil gå mot EECs planer for den økonomiske og monetære union og mot planene om en samordning av utenrikspolitikken som ledd i arbeidet for politisk samling i Vest-Europa.

På dette motsetningsforhold kom det endelige borgerlige sammenbrudd den 9. mars. Kjell Bondevik uttalte seg meget skarpt om den måte Senterpartiet hadde opptrådt på under hans rekonstruksjonsforsøk. Partiet hadde ført ham bak lyset da det satte ultimatum for at han skulle ta oppgaven som regjeringsdanner og ikke samtidig sagt klart fra om sitt syn på EECs framtidspaner. Bondevik var ikke villig til å danne en regjering som likevel ville bryte sammen etter et par måneders tid, når hvitboken om EEC skulle utarbeides. Fra Senterpartiets side ble det svart at partiets landsstyrevedtak måtte være klart nok, og at dessuten partiets ledere hadde forklart Bondevik hva dette vedtak gikk ut på allerede før han fikk regjeringsoppdraget. I offentlige uttalelser før forhandlinger uttalte Senterpartiets ledere seg imidlertid så uklart at det ble skapt en optimisme i de øvrige partiene som det viste seg ikke å være grunnlag for.

Regjeringen Bortens fall kom etter en langvarig tilstand av økte indre motsetninger og minskende handlekraft. Det var i første rekke EEC-spørsmålet som var den store veiskiller. Senterpartiets motstand mot EEC økte etter hvert som resultatene av Haag-møtet i 1969 ble omsatt i praktisk politikk, og disse resultater ble tatt opp i den hjemlige norske debatt. Den aktivisering av EEC-debatten som Folkebevegelsen mot EEC stod for, var en medvirkende faktor til dette. Bevegelsen fikk også inntrede på Senterpartiets tradisjonelle områder. Den hadde sterk økonomisk støtte fra landbrukets økonomiske samvirkeorganisasjoner, og framtrepende tillitsmenn i Senterpartiet var også aktivt med i bevegelsens arbeid. Etter at Borten-regjeringen hadde innledet medlemskapsforhandlingene, var det åpenbart at partiet var i ferd med å bli splittet. Stortingsgruppen inntok et standpunkt i forhold til Romatraktaten som i realiteten umuliggjorde forhandlinger om medlemskap, mens partiets tre statsråder, med statsminister Borten i spissen, var med på disse forhandlinger.

På motsatt side i regjeringen stod Høyre, som mente at sterke politiske grunner talte for at Norge burde gå med som EEC-medlem, forutsatt at visse unntaksord-

ninger for norsk jordbruk og fiske kunne oppnås gjennom forhandlingene. Høyre hadde hånd om utenriksministerposten, som hadde hovedansvaret for de daglige forhandlinger i Brussel. Da regjeringen falt på lekkasje-saken, stod den midt oppe i arbeidet med utformningen av de krav man burde stille overfor Brussel når det gjaldt jordbruk og fiske. Senterpartiet ville ha forhandlingskrav som Høyre fryktet ville bli avvist i Brussel som uforenlige med Romatraktatens ånd og bokstav. De øvrige partiene arbeidet for at man skulle finne et kompromiss mellom ytterlighetene i regjeringen, men man nådde aldri noe resultat før demningen brast.

De fire partiene Høyre, Kristelig Folkeparti, Venstre og Senterpartiet beholder til sammen flertallet i det norske Storting til nyvalg finner sted i september i 1973. Rent tallmessig kan de når som helst velte Arbeiderpartiets mindretallsregjering, med bare 74 representanter. Men det er ikke realistisk å regne med noe slikt regjeringsskifte så lenge EEC-saken er uløst i norsk politikk. De fire partiene er fortsatt uenige på dette punkt.

Vel så viktig er at de fortsatt er uenige om årsakene til regjeringen Bortens fall. Senterpartiets solidarisering med sin tidligere statsminister er fortsatt total, — hans forseelse var ikke tilstrekkelig grunn til at regjeringen burde avgå, blir det hevdet, under henvisning til at Borten ikke var tilstrekkelig EEC-entusiastisk i manges øyne, og at dette var krisens årsak. Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre hevder på sin side at det utelukkende var statsministerens indiskresjon som gjorde regjeringens demisjon nødvendig. Ingen annen sak, heller ikke EEC, hadde inntil da skapt situasjoner i regjeringen som skulle tilsi regjeringsskifte.

Så lenge debatten om krisens årsak og forløp ikke kan saneres gjennom en mindre situasjonsbetinget forklaring enn den man gav under selve krisen, kan man ikke regne med at de fire partiene vil være i stand til å enes om en ny regjeringdannelse. Kanskje kan Norges og Arbeiderpartiets andre mindretallsregjering i etterkrigstiden (den første var Gerhardsens 1961—65) bli sittende til velgerne får si sin mening i 1973.

Per Vassbotn

Partipolitisk annonsering inför 1970 års val

I en tvåbetygsuppsats vid Stockholms universitet har de politiska partiernas rikspolitiska annonsering i dagspressen inför 1970 års val kartlagts. Av arbetsmässiga skäl medtogs endast de tidningar, som utges i städer med över 50.000 invånare, kompletterade med Norrländska Socialdemokraten, Barometern och Nordvästra Skånes Tidningar, vilka alla har en upplaga om över 40.000 ex. Totalt erhöles då 41 tidningar: moderata 10, oberoende liberala 2, folkpartistiska 14, centerpartistiska 1, socialdemokratiska 12 samt vpk 1 och kds 1. De undersökta tidningarna hade ungefär 92 procent av den samlade dagstidningsupplagan i landet.

Undersökningen avsåg tiden 12 augusti (då cp inledde valannonseringen) till valdagen 20 september. Varje nummer av tidningarna genomgicks, och alla rikspolitiska annonser noterades i spaltcm med angivande av parti. Förutom riks-

Tabell 1. Spaltcm procentfördelade per parti

Press	Vpk	Kristl.	A-press	Cp	Fp	M	ober. lib.	Spalt cm
Parti								
Vpk			50		.50			1.040
kds		0	11		77	12		1.021
LO			78		16	3	3	108.840
S			76		14	5	5	618.838
Cp		0	38	1	34	23	4	119.855
Fp		0	3		79	14	4	266.983
M					22	76	2	284.099
Totalt		0	44	0	30	23	3	1.400.676

Tabell 2. *Upplagespaltcm fördelade per parti. Samtliga siffror $\times 10^6$*

Press Parti	Vpk	Kristl.	A-press	Cp	Fp	M	ober. lib.	Upplage- spaltcm (miljoner)
Vpk			46		54			582
kds		0	13		82	5		432
LO			44		53	1	2	16.694
S			44		47	3	6	53.814
Cp		0	30	0	61	6	3	21.103
Fp		0	3		92	3	2	64.528
M					78	20	2	36.351
Totalt		0	21	0	70	6	3	193.503

partierna medtogs även LO, då det visade sig att LO till skillnad från alla andra intresseorganisationer annonserade regelbundet inför valet.

Antalet annonser antecknades liksom annonsvolymen i spaltcm, med redovisning på dels annonserande parti (inklusive LO), dels annonsbärande tidningars partifärg. Resultaten redovisas i de två bifogade tabellerna. I den senare har spaltcm från den förra tabellen multiplicerats med tidningarnas upplaga, varvid man erhåller det teoretiska måttet upplagespaltcm. Som synes slår de stora skillnaderna i upplagestorlek för olika partiers press kraftigt igenom: jämför särskilt fördelningen av moderata samlingspartiets annonsering i F- och M-press i de båda tabellerna!

De viktigaste resultaten är följande. Tre av partierna, socialdemokraterna (med LO), folkpartiet och moderata samlingspartiet annonserar till största delen — mellan 75 och 80 procent — i den egna pressen. Genom spridningseffekten når dock hälften av S-LO-annonseringen läsare av F-press, medan nära 80 procent av M-annonserna når F-press-läsare. Centerpartiet fördelar däremot sina annonser jämnare men utnyttjar nästan inte alls sin egen press (läs: Skånska Dagbladet), och motsvarande gäller om vpk och kds. Inga annonser för kfml har antecknats. De undersökta tidningarnas upplaga fördelar sig som följer: M 16, ober. lib. 6, F 52, C 1, S 23, övriga 1 procent. Jämför man dessa siffror med den relevanta tabellen, alltså upplagespaltcm, kan man formulera resultatet så att M- och C-pressen är klart underutnyttjad för valannonsering (vad C gäller, även av det egna partiet) medan F-pressen är överutnyttjad.

Det är bekant att S-pressen är inomspridd (dvs. läses till allra största delen av trogna sympatisörer) medan särskilt F-pressen är överspridd (dvs. läses till större delen av icke F-väljare). Om fördelningen av den kostnadskrävande valannonseringen kan ses som en strategi, frågar man sig onekligen i första hand hur S-LO-strategin är tänkt. Vad anser man sig vinna med att i så hög grad vända sig till de redan övertygade? Men då uppträder två frågor, som författaren inte haft några möjligheter att besvara, frågor om det ekonomiska förhållandet mellan parti och partipress: (1) I vilken utsträckning lämnar vilka tidningar rabatt på annonsering av det egna eller närstående partiet? (2) I vilken utsträckning används valannonsering som ett sätt att ekonomiskt stödja den egna eller närstående pressen?

Christina Svensson

LITTERATURGRANSKNINGAR

KJELL GOLDMANN: *International Norms and War between States. Three Studies in International Politics*. Swedish Studies in International Relations: 1. Läromedelsförlagen, Stockholm 1971.

Presentation

Kjell Goldmanns avhandling handlar om regeringars försök att motivera och rättfärdiga krig mellan stater — om sådana motiveringars orsaker och effekter, om de konventioner eller normer, som man kan utläsa på grundval av motiveringarna, om likheter och skillnader mellan olika typer av stater i valet av motiveringar.

Boken är uppdelad i tre delar.

I. Internationella normer och regeringars beteende. En modell för social kontroll, tillämpad på det internationella systemet.

I denna del behandlas fr.a. tre olika problem: 1) relationen mellan internationella normer och internationell politik; 2) användandet av s.k. »belief systems» för historiska förklaringar och för förutsägelser; 3) användbarheten av offentliga uttalanden för analys av aktörers motiv. — Författaren beskriver själv sin framställning i denna del som en teoretisk spekulering över politiskt beslutsfattande.

II. Internationella normer angående krig mellan stater. En predikativt orienterad studie av »rättfärdigande omdömen» (»justifying statements»).

Denna del av avhandlingen är ett försök att beskriva och analysera aktuella internationella normer angående krig mellan stater på grundval av en studie av »rättfärdigande omdömen». Författarens primära intresse gäller vad han kallar »sedvanenormer», att skilja från »formaliserade» resp. »verbaliserade» normer. Sedvanenormerna utläses på grundval av aktörernas beteende, fr.a. deras användning av »rättfärdigande omdömen». I samma studie behandlas vidare tre andra företeelser, nämligen

— a) applikationsproblem (A-problem), som kan vara av två typer, dels informationsproblem (hur skall en viss situation beskrivas, är situationen sådan att en viss norm — eller flera normer — äger tillämpning i situationen?), dels »precisionsproblem» (där svårigheten att sammankoppla en viss norm med en viss situation beror på vaghet eller mångtydighet — alltså bristande precision — hos själva normen).

— b) det andra problem, som diskuteras i del II, är normers »grad av existens», ett begrepp, som inrymmer tre operationella komponenter: frekvens, konsistens (eller grad av kontroversalitet), spridning (omfånget av det auditorium, till vilket det rättfärdigande omdömet riktas).

— c) det tredje problemet gäller frågan om »prioritets-skapande normer» — författaren försöker att fastställa de regler, som bestämmer vilken av två eller flera normer som skall äga prioritet, ifall normerna kommer i konflikt med varandra, då de appliceras på en konkret situation.

III. Några karakteristika hos stater och krig mellan stater. Ett experiment i asymmetri.

Författaren använder här data från sina studier av »rättfärdigande omdömen» för att med hjälp av fr.a. kvantitativa metoder testa vissa gängse hypoteser om beteendet hos olika typer av stater i utrikespolitiska konflikter.

Som författaren själv framhåller är dessa tre delar relativt löst sammanfogade. Del III bör således snarast ses som ett appendix eller en efterskrift till resten av boken. Jag kommer i den följande granskningen att nästan uteslutande uppehålla mig vid delarna I och II.

Allmänt omdöme

Det bör redan från början sägas, att Kjell Goldmann har skrivit en utmärkt avhandling, otvivelaktigt en av de bästa som ventilerats i svensk statskunskap under senare år. Han har angripit ett väsentligt ämne av intresse för flertalet områden av statsvetenskaplig forskning — att fastställa vilka normer, som åberopas inom ett visst politiskt beteend område, hur sådana normer skall klassificeras samt vilket inflytande de kan antas ha på handlandet. Han har behandlat sitt problem med största noggrannhet och med en närmast extrem medvetenhet om alla de metodologiska och forskningstekniska problem, som är förknippade med en sådan analys.

Jag kommer i det följande, enligt fakultetsopponenters sed, att i stor utsträckning uppehålla mig vid sådana drag i avhandlingen som jag finner mindre tillfredsställande. Även om dessa anmärkningar skulle vara vägande (och jag är på vissa punkter osäker), så fördunklar detta emellertid inte mitt mycket positiva helhetsintryck. Jag tror att avhandlingen, fr.a. till följd av sina metodologiska förtjänster, kommer att ha ett stort och välgörande inflytande på svensk statsvetenskap.¹ Den vore också förtjänt av att väcka internationell uppmärksamhet.

Formalia

Boken är mycket välskriven och komponerad med stor omsorg. Att den likväl ingalunda är lättläst beror dels på att författaren behandlar komplicerade problem, men dels också på att han genomgående tar upp och diskuterar tänkbara invändningar mot sitt eget resonemang. Detta senare drag är så påfallande, att man frestas att beteckna författaren som sin egen bästa opponent. Han är i eminent grad »metodmedveten» (för att nu begagna ett av de vanligaste honnorsorden i

¹ Ett visst hinder för detta är att förlaget åsatt boken ett *oförskämt* pris.

senare års svenska statsvetenskapliga debatt). Detta, bl.a., gör boken till en synnerligen lärorik läsning för alla statsvetare, oberoende av specialinriktning.

På några punkter anser jag formella anmärkningar vara befogade. Trots att boken alltså är välkomponerad, är den svår att hitta i. Många begrepp, resonemang och datasammanställningar återkommer eller hänvisas till på många skilda ställen i texten; läsaren skulle därför haft stor nytta av ett sakregister, i all synnerhet som innehållsförteckningen inte är särskilt detaljerad. Olägenheterna i detta avseende förstärks av att talrika korshänvisningar förekommer utan att exakta sidhänvisningar alltid ges — endast hänvisningar till hela textavsnitt, tabeller och figurer. För att hitta i boken måste man därför gå till innehållsförteckningen, för att därefter leta i de olika avsnitten och/eller till förteckningen över tabeller och figurer. Sådana tvåstegsoperationer borde inte vara erforderliga. Vidare är fotnoterna samlade i slutet av boken, ett numera vanligt oskick (som brukar kunna skyllas på förläggarna). Fotnoterna är emellertid i detta fall ofta tämligen utförliga och inte sällan av väsentlig betydelse för förståelsen av texten. Vidare avslutas boken med tre appendixes. Den väsentliga frågan att ställa inför ett appendix är naturligtvis huruvida det utgör en nödvändig läsning eller inte för att förstå en bok. I Goldmanns bok måste man läsa dem, och de är t.o.m. av den arten, att de inte kan läsas till sist utan måste läsas före det man påbörjar avhandlingens del II. Enligt min uppfattning borde de därför dragits in i huvudtexten, vilket också skulle tillåtit ett strykande av vissa dubbleringar i texten.

Författaren använder sig av ett stort antal förkortningar. I den mån dessa anknyter till hans grundläggande modell i del I av avhandlingen torde inga problem uppstå; värre är det med beteckningarna för de 23 olika krig som studerats och för de 26 olika teman, som identifierats vid genomgången av rättfärdigande omdömen för påbörjande av mellanstatliga krig. Visserligen ger författaren ibland korta karakteristiker av dessa krig resp. av dessa teman för att underlätta läsarens identifiering av dem, men detta sker långtifrån genomgående. — Sammantaget medför detta, att läsaren mycket ofta tvingas bläddra fram och tillbaka i boken för att kunna förstå texten. Detta är ganska irriterande, eftersom texten genomgående kräver — och förtjänar — full uppmärksamhet.

»Värdepremisser»

På avhandlingens första sida deklarerar författaren: »There is no such thing as a value-free social science. Value premises influence every part of every project; they should be made explicit and their influence should be made clear. Yet, this is not always an easy thing to do. It may sometimes be difficult to determine one's own values by introspection, to verbalize them without falsifying them, and to understand their relationship to one's research.» (1—2 f.)²

Trots dessa angivna svårigheter gör författaren ett försök att ange några av sina grundläggande värderingar, vilka enligt hans uppfattning påverkat avhandlingens

² Den första siffran anger sida i avhandlingen, den andra siffran anger spalt (där så erfordras). Denna exakthet bör ses som en reaktion mot det som påtalats i föregående avsnitt.

utformning. Värderingsproblemet har ju varit föremål för en stor, tyvärr oftast förvirrad debatt inom fr.a. samhällsvetenskaperna under fr.a. senare år. Det är förklarligt att en forskare med Goldmanns allmänna attityd tar upp problemet — det ligger helt i linje med hans ambition att genomgående granska sina egna förutsättningar för analysen och att diskutera de olika stegen i dess genomförande.

Syftet med att en författare anger sina värderingar måste självfallet vara att de kan vara informativa för läsaren, i den bemärkelsen att de hjälper denne att bedöma forskningsprodukten sådan den föreligger — läsaren skall t.ex. lättare kunna upptäcka huruvida författaren tar ställning i kontroversiella värdefrågor, lättare kunna bedöma analysens begränsningar, etc. För att detta skall kunna ske tror jag att operationen måste uppfylla åtminstone vissa minimivillkor, kortfattat och löst skisserade som följer:

1. författaren måste ange vissa precisa värderingar av relevans för forskningsarbetets genomförande; att endast allmänt tala om att egna värderingar (ospecificerade) kan spela in, är överflödigt.

2. dessa värderingar måste vara av relevans för bedömningen av forskningsprodukten som sådan, dvs. sådan den föreligger; naturligtvis står det varje författare fritt att spekulera över hur andra människor till äventyrs kan komma att använda forskningsresultaten, men detta är en annan sak, där författarens insikter inte a priori är större än läsarens.

3. en författare bör vara försiktig med terminologin i sammanhanget; jag är exempelvis mycket tveksam inför användningen av termen »värdepremiss», vilken lätt kan ge läsaren felaktiga associationer till sammanhängande politiska värderingssystem, relativt lätta att explicitgöra. I den mån problemet är svårt beror det knappast på sådana företeelser utan på svårfångade preferenser och attityder och till »bias» (något som Goldmann också antyder i det tidigare återgivna citatet).³

4. i anknytning till det nyss sagda: en grundläggande distinktion måste göras mellan åtminstone två olika betydelser av »värdeomdöme»: dels »the sense in which a value judgment expresses *approval* or *disapproval* either of some moral (or social) ideal, or of some action (or institution) because of a commitment to such an ideal»; och dels »the sense in which a value judgment expresses *an estimate* to the degree to which some commonly recognized (and more or less clearly defined) type of action, object, or institution is embodied in a given instance».⁴

Goldmann presenterar fyra »värdepremisser», vilka enligt hans uppfattning kan

³ Oerhört mycket intressantare att diskutera i sammanhanget än »värdepremisser» vore inflytandet från en forskares mer eller mindre implicita kognitiva föreställningar av så generell natur, att deras sanningshalt svårligen kan bedömas. — Jfr t.ex. debatterna mellan s.k. »konsensus-teoretiker» och »konflikt-teoretiker». Deras meningskiljaktigheter behöver inte nödvändigtvis ha sin grund i skilda värderingar. Naturligtvis är resp. perspektiv medvetet ensidigt, men mycket talar för att det kan vara teoretiskt mera fruktbart att utforska ett sådan perspektivs möjligheter än att försöka åstadkomma några förståndiga kompromisser. Om detta sista, se J. Asplund: Om undran inför samhället (Argos, Uppsala 1970), s. 121 ff.

⁴ E. Nagel: *The Structure of Science* (Routledge & Kegan Paul, London 1961), ss. 491 f.

ha påverkat hans avhandling. Enligt min uppfattning är ingen av dem informativ för läsaren i den meningen att de skulle underlätta en bedömning av avhandlingen.

1. Författaren diskuterar för det första »values on war and peace». Ett grundläggande skäl för honom att studera motiveringar för krig (del II) var hans egen osäkerhet om och hur krig och våld kunde motiveras. Han hoppades att en ingående studie av sådan motiveringar skulle ge honom en klarare uppfattning.⁵ — Ingen har någonsin bestridit, att »värderingar» i någon mening spelar in vid valet av forskningsobjekt. Författarens första värdepremiss upplyser bara om att han är intresserad av sitt ämne, vilket de flesta författare brukar vara. (Skulle motsatsen gälla, kan det möjligen vara av informativt värde för en läsare att få veta detta från början, med hänsyn till böckernas antal och livets korthet.) Vad som är väsentligt är däremot att en författare motiverar sitt val av forskningsobjekt, bl.a. genom att sätta det i relation till annan forskning. Detta gör Goldmann också, men klokt nog inte i avsnittet om »Värdepremisser».

2. Författarens andra värdepremiss är att han lägger stor vikt vid möjligheterna att utöva demokratisk kontroll av de makt-havande inom alla typer av politiska system. Del II i avhandlingen är fr.a. en detaljerad studie av hur krigförande staters regeringar rättfärdigar påbörjandet av sin krigföring; »... an underlying assumption is that their persuasive techniques should be 'revealed' in the interest of democratic control» (3—1). — Denna värdepremiss motsvarar varken det första eller det andra villkor jag tidigare angett. Författaren underlåter att omtala hur hans värdering i detta avseende påverkat avhandlingen som sådan. Att forskningsresultat på grundval av (t.ex.) statsvetenskapliga studier kan underlätta demokratisk kontroll kan vara sant, liksom att de ev. kan föranleda de makt-havande till åtgärder, som leder till försvärandet av en sådan kontroll (t.ex. genom att föranleda mera svåravslöjade persuasiva tekniker). Värdepremissen är inte informativ för läsaren, därför att den förbiser den gamla insikten, att »kunskapens träd är på gott och ont».⁶

3. I del II av sin avhandling bygger Goldmann upp en typologi över de 26 olika teman han funnit komma till användning i de krigförande staternas rättfärdiganden av sina krig. Typologin är baserad på 7 olika distinktioner, av vilka 4 sägs vara gjorda »a posteriori» (»they would not have been made without knowledge about the substantive contents of the justifications» — s. 74—1). De övriga tre sägs emellertid vara gjorda »a priori», såsom varande intressanta från såväl normativ som teoretisk synpunkt (revisionist/nonrevisionist justifications, altruistic/egoistic justifications, defensive/nondefensive justifications). Goldmann skriver, att »That typology has certainly been influenced by my personal Utopia, . . .», tyvärr

⁵ Det är ju f.ö. långtifrån säkert, att den som ingående studerar en moraliskt komplicerad fråga därigenom kommer fram till en klarare uppfattning (i bemärkelsen entydigt ställningstagande). Många moraliskt starkt engagerande personer har till sin överraskning och besvikelse funnit att effekten av sådana studier lätt kan bli den motsatta, även om trösten brukar vara att man är visserligen »still confused, but at a higher level». Detta uttryck tycks kunna karakterisera Goldmanns sammanfattande diskussion av normativ karaktär på s. 221—223.

⁶ Jfr 1. Mos. 3: 5.

med tillägget »which cannot be analyzed in a meaningful way here»; det enda man får veta, är att han inte betraktar »nationellt oberoende» eller »territoriell integritet» såsom värden *per se* samt att han i hög grad är engagerad i frågan om vissa länders överflöd och andras fattigdom; dessa åsikter sägs ha kunnat påverka typologins utformning (3—1 f).⁷ — Jag väntar med kommentar till dess att den fjärde »värdepremissen» redovisats.

4. Författaren har så långt möjligt försökt göra sin analys prediktivt inriktad i syfte att den allmänt skall kunna bidra till att göra nationell säkerhetsplanering mera välgrundad än vad som nu är fallet; det gör han genom att behandla problem i samband med förutsägelser om »auktoritativt beteende» på grundval av existerande normer. »This of course implies a basic political choice: that of working 'within the system' to try to prevent major wars, prohibit unnecessary military spending, and facilitate necessary social change.» (3—2.)⁸

Låt mig för enkelhetens skull tala om »värdepremisser» även i detta tredje och fjärde fall, även om termen här ter sig ännu mera malplacerad än i de båda första fallen. Goldmanns motiveringar gör mig rätt förbryllad. Låt oss utgå från det allmänna och triviala påståendet, att vetenskaplig aktivitet syftar till beskrivning, förklaring och prediktion inom ett visst erfarenhetsområde, varvid deskription kan ses som en nödvändig men preliminär aktivitet i relation till de »teoretiskt intressanta» aktiviteterna förklaring och prediktion. I varje fall om vi arbetar inom en nomotetiskt orienterad vetenskap är det våra föreställningar om vad som kan användas till förklaringar och/eller prediktion som ger oss antydningar om urvalsgrunderna för deskription. Typologisering är en (förhoppningsvis) kvalificerad form av deskription. Typologier är ett hjälpmedel för formulerandet av generella hypoteser, vilka försöksvis kan användas som (mer eller mindre sannolika) förklaringar till specifika fall eller som bas för prediktioner. — Emellertid kan man också utforma typologier i andra syften än vetenskapliga, t.ex. i normativa syften.

⁷ Min skepsis mot författarens resonemang förstärks av att han tillgriper ett typiskt »straw-man»-argument: en av distinktionerna i typologin, skriver han, skulle förmodligen inte gjorts »by a researcher more inclined to postulate 'national' and 'individual' freedom to be identical» (3—1).

⁸ Att frambringa forskningsresultat, som ev. kan praktiskt tillämpas, innebär inte med nödvändighet att man valt att arbeta »within the system»; och vem vill inte förhindra »unnecessary military spending» resp. underlätta »necessary social change»? Att Goldman anser att det faktiskt, i nuläget, förekommer ett slöseri med militära utgifter framgår på några ställen i boken. Jag antar dock att han betraktar detta som ett resultat av sin analys, inte som en förutsättning. Det förefaller inte uteslutet att andra personer ev. kan komma till motsatt slutsats på grundval av Goldmanns analys i den mån hans resultat överhuvudtaget tillåter några slutsatser av det slaget. Skulle hans åsikt vara en förutsättning för analysen, återstår för honom att klarlägga hur detta har påverkat hans teoretiska förutsättningar och hans urval och behandling av empiriskt material. — Goldmann framför ett »understatement»: »it is an important question whether nations are planning to defend themselves against nonexistent threats» (4—1). Förvisso. Ett annat understatement vore, att »it is an important question whether nations are not planning to defend themselves against existing threats».

Det intressanta fallet uppstår naturligtvis, ifall en typologi på en gång avses tjäna både ett vetenskapligt och ett normativt syfte — kan en och samma typologi vara optimal för båda syftena? Har de påstådda normativa inslagen i Goldmanns typologi försvårat möjligheterna att använda den som bas för förklaringar och (fr.a.) prediktioner? Har någon distinktion tillagts eller borttagits, som försvårar en sådan användning, eller föreligger ev. någon distinktion, som är irrelevant för sådana syften?

Jag är medveten om att sådana frågor är synnerligen svårbesvarade, men de utgör endast ett fullföljande av mitt grundläggande påstående: om man talar om att någon form av värdepremisser eller normativa föreställningar påverkar genomförandet av en vetenskaplig analys, så tjänar det ingenting till att bara säga att det förhåller sig så i största allmänhet (punkt, slut), man måste, för att informera läsaren, säga på vad sätt. Goldmann syftar till att hans studie skall kunna vara till åtminstone någon nytta vid säkerhetspolitisk planering, dvs. man skall med hjälp av den kunna göra någon form av prediktioner. Detta kan naturligtvis komma i konflikt med ett deskriptivt syfte liksom med ett förklarande syfte; t.ex. om man hittar en indikator, som visar sig ha ett mycket högt prediktivt värde utan att man med dess hjälp kan förklara mekanismen (inte ovanligt, förmodar jag, i exempelvis medicinska sammanhang) eller som utelämnar en mängd omständigheter, som vi velat ha med för en detaljerad deskription av en företeelse.

Jag har inte med detta sagt någonting i stil med att Goldmanns bok skulle vara »värderingsfri»; jag har endast sagt, att hans redovisning av värdepremisser inte förefaller att vara informativ för läsarens möjligheter att bedöma bokens värde som vetenskaplig produkt. Jag vill däremot starkt understryka vad jag tidigare sagt, att avhandlingen som få andra böcker i svensk statsvetenskap är informativ när det gäller författarens diskussion av sina teoretiska förutsättningar och av de olika stegen, »valen» och »besluten» i hans analys.⁹

I samband med diskussionen om svårigheterna att klarlägga det inflytande värderingarna har på det vetenskapliga arbetet skriver författaren: »... it may even be difficult to find a suitable compromise between writing a political manifesto and presenting a set of trivialities» (2—1). Det första har förvisso inte skett, det andra är väl inte så avlägset; men man bör nog avstå från att använda skalor med sådana ytterpunkter. Avsnittet »Value premises» kunde således enligt min mening utgått. Det är endast informativt på ett sätt, som författaren inte avsett: att om en så noggrann och reflekterad forskare som Kjell Goldmann misslyckas med en sådan uppgift, lär de flesta statsvetare också komma att göra det.

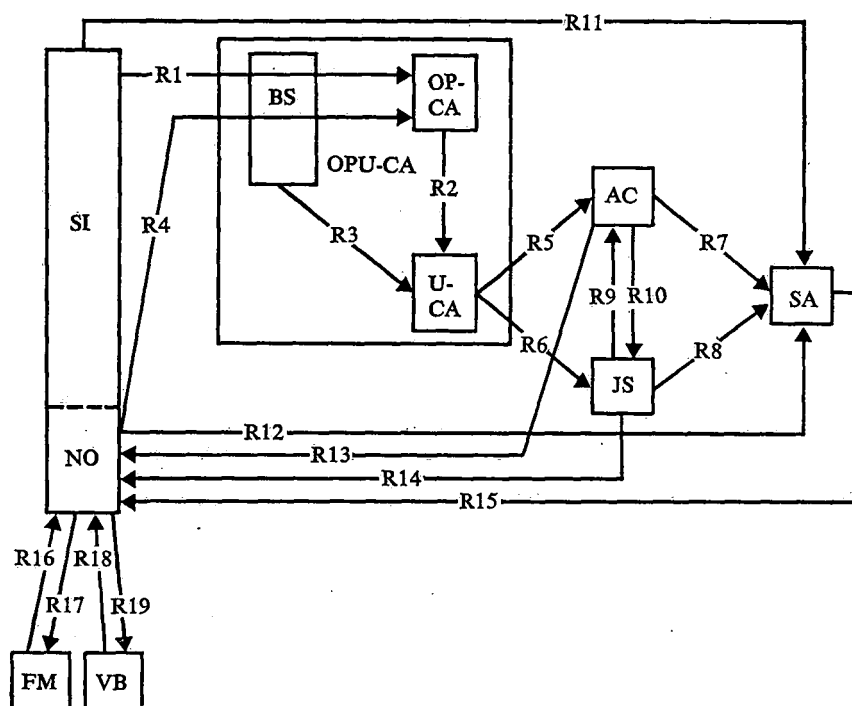
Modellen

Avhandlingen del I bär alltså titeln »International Norms and Governmental Behavior. A Model of Social Control, Applied to the International System». Den modell som där presenteras kommer jag i det följande att diskutera ganska ingående, eftersom den innehåller författarens grundläggande begreppsapparat och teoretiska antaganden och således mer eller mindre »styr» den fortsatta analysen.

⁹ Vi rör oss här med den andra typen av omdömen, enligt indelningen i det tidigare återgivna citatet från Nagel (not 4 ovan).

Författaren presenterar inledningsvis tre utgångspunkter för sin modell (14 ff). Den kan väsentligen (men, som kommer att framgå, inte enbart) betraktas som en beslutsmodell. Författaren anknuter till Herbert Simons välkända resonemang om »bounded rationality», innebärande att aktören betraktas som en »intendedly rational man»; den rationalitet, som avses, är m.a.o. den som Simon kallar »subjective rationality». Vidare refereras till Ole Holstis (och andras) begrepp »belief system»; ett sådant består dels av vissa »empirical beliefs» (facts»), dels av vissa »normative beliefs» (»values»), och genom detta system »filtreras» inkommande information. Slutligen diskuterar författaren normer och social kontroll. I varje socialt system föreligger normer för beteende, tänkande och värdering. »Social kontroll» är de processer, som leder till konformitet med detta normsystem och som motverkar avvikelser från det. Socialisation är en sådan process, sanktioner är en annan. Det internationella systemet kan ses som ett socialt system av hög komplexitet men med låg integration.

Författarens modell ser ut på följande sätt (19):



AC = action
 BS = belief system
 FM = formalization
 JS = justifying statement
 NO = norm
 OP-CA = calculation of outcomes and probabilities

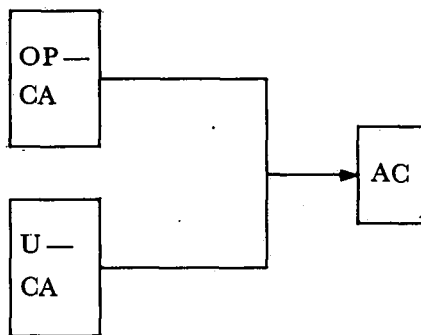
OPU-CA = calculation of outcomes, probabilities and utilities
 SA = sanction
 SI = situation
 U-CA = calculation of utilities
 VB = verbalization
 Rn = relationship no. n

I den följande texten kommer jag att i stor utsträckning använda mig av författarens förkortningar.

Pilarna mellan de olika boxarna anger relationer och bör enligt författarens anvisningar utläsas »om x förändras, påverkas y». Syftet med modellen är att ange utgångspunkter för studiet av »the influence of norms upon the behavior of top-level 'authorities'» (begreppet authorities använt i den eastonska bemärkelsen). — Jag antar att uttrycket »ange utgångspunkter för studiet av» är korrekt, dvs. att modellen fr.a. kan ses som en presentation av de teoretiska utgångspunkterna för författarens forskningsprogram (jfr 8—2). Härvid bör dock beaktas, att relationerna i modellen förefaller att vara av varierande typ. Vissa relationer bör snarast betraktas som definitoriska (t.ex. relationerna inom OPU-CA, så även R 1 och R 5), medan andra förefaller att beteckna hypotetiska empiriska samband (t.ex. R 8, R 9, och »feedback-relationerna» R 13, R 14 och R 15).

En del av de antagna relationerna är oklara, t.ex. R 9 ($JS \rightarrow AC$), R 10 ($AC \rightarrow JS$) och R 8 ($JS \rightarrow SA$). De båda första relationerna är begreppsmässigt oklara. Att möjligheterna att rättfärdiga olika handlingsalternativ är en väsentlig determinant för valet av handlingsalternativ förefaller givetvis rimligt att antaga; sådana överväganden borde emellertid inrymmas inom fältet OPU-CA i modellen, och R 9 resp. R 10 kan inte avse detta. Författaren har inte kommenterat saken och det är svårt att se att pilarna här skulle kunna utläsas enligt anvisningarna. Vad menas med att »om JS förändras, påverkas AC»? (R 9). — Relationen 8 ($JS \rightarrow SA$) är av en något annan karaktär. Författarens uttryckssätt tyder på att han vill betrakta sambandet som nödvändigt: »... JS can be regarded as one of the determinants of sanctions» (29—1). Det förefaller rimligare att säga, att detta alltid är aktörens syfte med sina »rättfärdigande omdömen», och att dessa kan men inte behöver tillhöra sanktionsdeterminanterna för dem som utövar (eller avstår från) sanktioner.

Vidare är sättet att ange sambandet mellan aktörens P-kalkyl (OP-CA) och U-kalkyl (U-CA) formellt oelegant: R 2 kan inte utläsas enligt författarens allmänna anvisningar.¹⁰ Författaren kommenterar själv detta (23—2) men kunde undgått svårigheten genom att teckna sambandet på det sätt som är vanligt vid denna typ av analys:



¹⁰ Naturligtvis kan man ange relationerna ömsesidigt mellan OPCA och UCA och utläsa pilarna enligt författarens anvisningar, men man får då en typ av relationer,

dvs. beslut (handling) är ett resultat av aktörens *sammanvägning* av sin P- och U-kalkyl (alt.: beslut /handling/ kan ses som *produkten* av aktörens P- och U-kalkyler).

Jag nämnde tidigare, att modellen väsentligen kan ses som en beslutsmodell, dock inte uteslutande. Skälet till detta sista är placeringen i modellen av SA (sanction). Normalt brukar man låta en modell mynna ut i den beroende variabeln, vilket i detta fall är AC (action). Att så inte skett här beror tydligen på att författaren inte enbart är intresserad av den auktoritativa beslutsprocessen utan också av den allmänna frågan hur normer uppstår, förstärks, försvagas, försvinner; därför bl.a. R 15 (SA → NO). I själva verket tangerar placeringen av SA i modellen ett av författarens grundläggande (och, som jag tror, tvivelaktiga) antaganden, nämligen att SA kommer in i beslutskalkylen (OPU-CA) endast via NO (R 15, R 4). SA förutsätts ha samband (förutom med AC och JS — R 7, R 8) dels med SI (R 11), dels med NO (R 12); det senare sambandet är alltså reciprokt (R 15) men inte det förra: någon pil från SA till SI förekommer inte. Förklaringen till detta kan vara vad författaren säger om förhållandet norm/situation: »One aspect of the situation is some single, non-internalized norm (NO), existing as a property of a social system of which the decision-maker is a member; . . .» (18—2). Emellertid borde det vara rimligt att säga, att verkställandet av en sanktion har återverkningar på situationen även ur andra aspekter än de normmässiga. Risken är annars, att man har »definierat bort» ett problem av vikt.

Action, behavior och sanction

Författarens definitioner av »action» och »behavior» lyder på följande sätt: »The concept of 'action' . . . is a subcategory of 'behavior'. *Behavior* includes all responses to stimuli, not only responses that are self-conscious and judged to be purposeful; *action* is behavior that is consciously purposeful; that is, pointed or directed towards some state of affairs, consciously envisaged by the person whose activities are under observation» (20—2).

Dessa definitioner torde överensstämma med det gängse språkbruket inom aktuell samhällsvetenskap. Jag återkommer längre fram till frågan, huruvida författaren faktiskt använder sig av resp. bör använda sig av det trängre eller det vidare begreppet.¹¹

»Action» i modellen täcker såväl beslut som implementationen av beslutet (343—2, not 11). Författaren ger en utförlig motivering för att avstå från att införa distinktionen i modellen, men hans motivering förefaller ofullständig. Han behandlar nämligen inte det intressanta fall, då implementationen av ett beslut inte är i enlighet med beslutsfattarens intentioner, men denne likväl ser sig tvungen att solidarisera sig med implementationen via »rättfärdigande omdömen» — t.ex. i

som inte kan vara relevanta för hans analys. (UCA → OPCA) kan exempelvis beteckna »önsketänkande». Ang. denna typ av relationer, se t.ex. min avhandling »Party Strategies in a Multiparty System» (Studentlitteratur, Lund 1968), s. 36 f.
¹¹ Författaren tycks ibland vackla mellan de båda termerna. Jfr rubriken s. 18 och modellen s. 19, vidare 175—1.

de fall, då ett lands militärstyrkor vidtar åtgärder av annan typ eller annat format än vad landets regering avsett. Exemplet torde också illustrera svårigheterna att hålla isär rättfärdigande omdömen ang. »påbörjandet av krig» resp. »metoder för förändring av krig»; Goldmanns syfte är endast att studera den första typen av uttalanden.

»Sanction» definieras i avhandlingen såsom »... those consequences of action that a) leads to an addition of value to, or a deprivation of value from the actor; and depend upon human behavior. I shall use the customary concepts *positive sanctions* or *rewards* and *negative sanctions* or *punishment* to denote the addition or deprivation of value respectively.» (24—2.) Vidare: »As sanctions are carried out by human beings, I would like to suggest the concept *sanctioner* to denote any individual or group that carries out sanctions» (25—1).

Det är uppenbart, att denna definition av sanktion är synnerligen vid. Jag skall här diskutera två av bestämmningarna i definitionen, dels att sanktion avser såväl positiva som negativa sanktioner, dels att de sägs »depend on human *behavior*» (kurs här).

Det är inte någon stor idé att hålla på att diskutera vad som är normalt språkbruk i sådan här sammanhang. För mig personligen, och troligen för många läsare, betecknar emellertid »sanktion» väsentligen »negativ sanktion». ¹² Frågan är om inte författaren själv ibland glider över i detta språkbruk, trots sin definition. Naturligtvis följer han sin definition i det övervägande antalet fall, men då så inte sker tycks »sanktion» alltid beteckna »negativ sanktion» (42—1: »blame»; 42—2: »heavy sanctions»; 48—1 o. 49—1: »severity of sanctions»).

Riskerna med att använda så vida begrepp är åtminstone två. Den första är att författaren lätt blir missförstådd av läsaren. Den andra — långt viktigare — är att användandet av mycket vida begrepp lätt resulterar i oförmåga att ställa upp empiriska generaliseringar eller att sådana blir av trivial, i värsta fall tautologisk natur. Det förefaller mig således mycket rimligt att antaga, att man kan ställa upp hypoteser om beteende i samband med förväntningar om negativa sanktioner, utan att samma hypoteser kan hänföra sig till beteende vid förväntningar om positiva sanktioner, och vice versa. ¹³ Och om »belöning» och »straff» endast är relaterade till aktörens egna preferenser, ingår det då inte i definitionen av »intended rationality» att aktören eftersträvar belöningar och försöker undvika straff?

Goldmann har naturligtvis ökat det informativa värdet genom införandet av andra begrepp, typ applikationsproblem, normers varierande »grad av existens», förekomsten av normkonflikter. Å andra sidan är modellen generell — gäller »the influence of norms upon the behavior of top-level 'authorities' ...» i alla typer av politiska system, samtidigt som den empiriska analysen avser handlandet inom det

¹² Peter Wallenstein låter i sin bok »Ekonomiska sanktioner» (Prisma, Halmstad 1971, s. 15 f) också termen »sanktion» beteckna såväl positiva som negativa sanktioner. Det torde dock vara symptomatiskt att studien helt avser negativa sanktioner.

¹³ Termer av denna typ, som egentligen hänför sig till en skala, vållar ofta missförstånd — jfr termen »support» hos Easton, som om den förekommer utan närmare bestämmning betecknar såväl positiv som negativ support. Därtill måste man naturligtvis också föreställa sig en nollpunkt.

internationella systemet — dvs. ett högst inklusivt system, till vilket ett stort antal politiska system kan betecknas som subsystem; de normer författaren vill försöka kartlägga är därför »de internationella normerna». Om man inte på motsvarande sätt avgränsar sanktioner till att avse »internationella sanktioner», riskerar man naturligtvis återigen väsentliga informationsförluster till följd av användningen av alltför vida och imprecisa begrepp. Förutom att det kan tänkas, att vissa sanktioner inte är förknippade med normer och vissa normer inte med sanktioner (både sanktion och norm här använda i enlighet med författarens definitioner), så kvarstår givetvis, att aktörerna i det internationella systemet (hos Goldmann regeringarna i stater eller koalitioner av stater) är medlemmar av olika typer av politiska och sociala system, vilka var för sig kan ha olika normer, potentiellt i konflikt med varandra (t.ex. nationella, regionala, internationella normer, jfr 217—2). Det går således inte att säga något bestämt om det inflytande ett visst systems normer utövar på aktörernas beteende utan att ha klarlagt relationerna mellan normerna i detta system och normerna i de övriga system aktören tillhör. Jag begär inte att Goldmann skall försöka lösa så gigantiska forskningsproblem av »linkage»-karaktär, men hans mycket vida definition av »sanktion» tenderar att undanskymma svårigheterna.

Den andra komponenten i definitionen av sanktion, som här skall diskuteras, är »depend on human *behavior*» (kurs. här). Borde det inte hellre vara »depend on human *action*» (i enlighet med Goldmanns tidigare refererade distinktion mellan *behavior* och *action*)? Antag, att spritskatterna höjs i ett land i syfte att öka skatteinkomsterna, men att detta leder till ett sådant köpmotstånd, att dessa skatteintäkter i stället minskar, och antag vidare, att motståndet s.a.s. är »spontant», dvs. inte organiserat av något »Riksförbund mot spritprisernas höjande» (el.dyl.). Denna konsekvens passar in under Goldmanns definitioner av »*behavior*» resp. »negativ sanktion». Exemplet tycks mig antyda lämpligheten av att definitionen av sanktion görs snävare genom att »*behavior*» ersätts med »*action*». Samma sak indikeras enligt min uppfattning ännu mycket tydligare av följande besynnerliga resonemang hos författaren: »To let 'sanctions' include feelings of satisfaction and dissatisfaction with oneself is useful for my purposes. Sociologists do not seem to use the concept in this broad sense /.../. Moreover, because of the way in which 'sanctions' was defined in section 3.4.1. it may be more accurate to say that the reactions of the actor's conscience *perform the same function as* sanctions.» (344—2, not 17, kurs. i original.) Det sista kan naturligtvis sägas och bör kanske också sägas, *ifall* analysen förutsätter att normerna är internaliserade hos aktören — men detta är precis vad Goldmann *inte* förutsätter (se rubriken s. 18; även s. 33—1 o. passim). Hur det under sådana omständigheter kan tjäna författarens syften att låta sanktioner inkludera aktörens inre känslor av tillfredsställelse och otillfredsställelse förstår jag inte.¹⁴

¹⁴ Problemet behandlas mera detaljerat nedan under rubriken »Internalisering». — Ännu ett exempel på besvärligheter med en vid definition av sanktion finner man i författarens försvar för att inte särskilja »beslut» och »implementation» (343—2, fn. 11): »If a decision is not implemented because the orders of the authorities are not obeyed by their subordinates, this is covered by the 'box' for sanctions.»

För att exemplifiera olika typer av sanktioner anger författaren följande distinktioner: internal/external, authoritative/nonauthoritative, symmetric/asymmetric, direct/indirect, individual/collective (distinktionerna illustreras i fig. I: 7, s. 26). Denna uppräkningsbeskrivning endast som en exemplifiering, men jag tror likväl att vissa andra distinktioner (som samtliga på något sätt har stöd i texten) kunde ha tillfogats, t.ex. immediate/postponed,¹⁵ probable/improbable,¹⁶ positive/negative,¹⁷ pure/mixed.¹⁸ — Och till illustrationerna skulle jag vilja foga åtminstone följande utrikespolitiskt intressanta fall: $A_1 \rightarrow A_2 \rightarrow A_3$; dvs. det fall, då regeringen A_1 :s sanktion mot regeringen A_2 föranleder den senare att rikta sanktioner mot regeringen A_3 . (Relationen skulle med Goldmanns termer beskrivas som external — authoritative — asymmetric — indirect — individual.)

Normer och »justifying statements»

Författaren beskriver normer såsom en underklass till en mera omfattande klass av företeelser, »normativa idéer», dvs. »ideas about values, goals, objectives, preferences, etc. . . .»; dessa idéer kan vara men behöver inte bara förknippade med explicita handlingsalternativ (20—2). »... normative ideas are norms (1) when they are universal with respect to situation or outcome, and (2) when obedience and disobedience may lead to sanctions. Norms may be situation-oriented or outcome-oriented, prescriptive or prohibitive» (22—1).

I avsnittet »The existence of norms» (34 ff) heter det vidare: »... a norm will be said to exist as a property of a social system SS (a) if NO is actor-universal with respect to SS; and (b) to the extent that there is evidence of NO's existence as customary, formalized, and/or verbalized in SS.» (34—2.)¹⁹

De tre sist angivna typerna av normer karakteriseras på följande sätt: »Customary norms are inferred from patterns of behavior in specific situations. The behavior being observed can be sanctions, actions, and/or justifying statements. Formalized norms are rules which are 'legally binding' (...) Verbalized norms are identified on the basis of statements (other than legal rules) according to which NO exists or should exist within SS.» (35—1.) — En viss norm kan ha ett, två eller samtliga av dessa kännetecken (ibid.).

»A justifying statement is a statement made by an actor in order to demonstrate the compatibility of an action with certain norms. Justifying statements may

¹⁵ Jfr 29—2, 43—1.

¹⁶ Jfr 30—1.

¹⁷ Jfr ovan, samt 42—1.

¹⁸ Om A och B är två »sanktionärer» och (+) resp. (—) betecknar positiv resp. negativ sanktion, då är (A+, B+) och (A—, B—) »rena» sanktioner, medan (A+, B—) och (A—, B+) är »blandade» sanktioner. Jfr även Benthams 7 kriterier för bedömningen av en handlings »nytta», återgivna t.ex. i Sabine, A History of Political Philosophy, s. 334 (The Bruce Publishing Company, Milwaukee 1960).

¹⁹ En norm är »actor-universal» om den är riktad till alla medlemmar av ett socialt system eller till medlemmar med vissa egenskaper, dvs. medlemmar av en viss typ. Den är inte »actor-universal» om den endast är riktad till vissa namngivna medlemmar.

contain four types of information, namely (1) information about *intended outcome* (the actor's intentions, goals, objectives, aspirations, etc.); (2) information about the *action*; (3) information about the *situation*; and (4) information about the *norms* with which the action is compatible (according to the actor). (22—1.)²⁰

Författaren understryker, att »justifying statements» är utomordentligt vanliga i flertalet sociala system: »'Politics' to a very large extent consists of making statements justifying past and future decisions, and of criticizing justifying statements made by others.» (22—2.) Detta är självfallet ett riktigt påpekande, men det förefaller lika klart att den information som står att utvinna ur sådana omdömen är högst varierande inom olika typer av system med hänsyn till deras varierande grad av integration (avseende t.ex. regelsystem för påverkan, spridning av kommunikationskanaler och därmed »access» till olika påverkningsobjekt, påverkningsobjektens homogenitet/heterogenitet i olika avseenden, systemmedlemmarnas relativa andel av gemensam information, — etc.) »Justifying statements» kan förmodas spela en relativt sett mindre roll såsom påverkningsmedel och vara mindre informativa i det internationella systemet än i flertalet andra sociala (eller politiska) system, med hänsyn till spridningen inom det internationella systemet vad gäller här exemplifierade egenskaper.

Med det »internationella systemet» avses uppenbarligen det »globala» internationella systemet. Detta system betraktas som ett socialt system. Eftersom författaren ansluter sig till Eastons definition av politiskt system blir det däremot svårt att beskriva det internationella systemet som ett politiskt system, eftersom ett sådant innebär en arbetsfördelning mellan »the authorities» (vilka är de som fattar besluten om auktoritativa fördelningar av värden) och de övriga systemmedlemmarna.²¹ Det är denna arbetsfördelning som enligt definitionen särskiljer politiska system från övriga sociala system. Alla politiska system är således sociala system, men den omvända satsen gäller inte. Naturligtvis är denna omständighet relevant för en bedömning av den grad av inflytande det internationella systemets normer kan antas ha på de olika aktörer, som verkar inom detta system.

Valet av indikator

Som delvis antytts i den föregående redogörelsen anser författaren att det kan finnas fem olika indikatorer på (eller sätt att operationellt definiera) »existerande normer» (19):

²⁰ Till denna uppräknning borde man i vissa fall kunna foga en femte kategori, nämligen »*actual outcome*» — i den mån denna av aktören beskrivs som förenlig med en viss norm, oberoende av vad aktören sagt (eller inte sagt) om »*intended outcome*».

²¹ För en diskussion hos Easton av det internationella systemet, se t.ex. A Systems Analysis of Political Life (Wiley, New York 1965, pp. 284—285, 484—488). Jfr även M. B. Nicholson—P. A. Reynolds; General Systems, The International System and The Eastonian Analysis. Political Studies, vol. 15: 1967: 12—31; C. F. Alger: Comparison of Intranational and International Politics. American Political Science Review vol. 57: 1963: 406—419; R. D. Masters: World Politics as a Primitive Political System. World Politics vol. 16: 1964: 595—619.

- 1) existing law
- 2) non-legal normative statements
- 3) patterns of action
- 4) patterns of sanctions
- 5) patterns of justifying statements

Med hjälp av 1) kan vi identifiera »*formalized norms*», med hjälp av 2) *verbalized norms*, med hjälp av 3) och/eller 4) och/eller 5) *customary norms*. De fyra första metoderna beskrivs som »quite conventional», men författaren har valt 5), »patterns of justifying statements», för att identifiera »customary» international norms. Varför?

Hans huvudargument förefaller att vara det följande: »Whereas it is questionable to postulate that patterns of actions and sanctions are determined by norms, such a postulate is quite reasonable with respect to justifying statements.» (Detta sista påstående följer ur författarens definition av JS, tidigare refererad.) Vidare: »Therefore the study of justifying statements appears to be particularly useful for the identification of customary norms. We need fewer observations of JS than of AC and SA in order to identify NO, because JS can be regarded as not only leading to but also as determined by norms; and uniformities with respect to JS may be interpreted as indicating the existence of NO during the *whole* of the observed period, whereas this cannot be postulated concerning AC and SA.» (37—1 f.)²²

Ett subsidiärt argument för valet av JS i stället för AC eller SA för att identifiera NO är att »consistency and dispersion seem easier to operationalize with respect to JS than with regard to SA and AC (35—3, jfr även 58—1). »Consistency» och »dispersion» är komponenter i författarens begrepp »degree of existence», som jag strax skall återkomma till. — Ett tredje argument är att detta val tillåter en »objektiv identifiering av applikationsproblem» (51—1), dvs. identifieringen av dessa problem kan ske på grundval av faktiska debatter mellan aktören och dennes kritiker med avseende på huruvida en i och för sig icke-kontroversiell men vag norm är tillämplig i en viss situation samt hur själva situationen skall karakteriseras (precisionsproblem resp. informationsproblem, de båda typerna av applikationsproblem enligt författarens begreppsapparat).

»Degree of existence»

Som framgått av det föregående referatet anknyter en av Goldmanns motiveringar för valet av JS som indikator på NO till hans begrepp »degree of existence» (hädanefter förkortat DoE); sedvanenormer och verbaliserade normer kan ha varierande »grader av existens». I mina öron låter själva termen egendomlig. Värre är emellertid att författaren, så vitt jag kan finna, inte någonstans i texten preciserat vilket begrepp termen betecknar, trots att den används flitigt. I stället går författaren direkt till det som skulle varit det andra steget i analysen, till att operationalisera begreppet. Med hänsyn till begreppets nyckelkaraktär i författarens analys är denna brist på klarläggande bekymmersam.

²² Ingenting i författarens fortsatta resonemang antyder att skiftningen i denna sats från »interpreted as» till »postulated» avser att markera någon analytisk skillnad.

Jag kan tänka mig åtminstone två olika tolkningar av begreppets innebörd, men båda leder till avsevärda analytiska svårigheter.

Den ena tolkningen vore att DoE är ett direkt mått på en norms inflytande på handlandet: ju högre DoE, desto större inflytande utövar normen på handlandet. Detta vore såtillvida en rimlig tolkning av begreppet som att det då anknyt till det som är författarens huvudfrågeställning. Tolkningen motsägs dock dels av vad författaren har att säga om formaliserade normers »existens», dels av ett antal uttalanden där han talar om en »*kausal relation*» mellan en norms DoE och norminflytandet på handlandet — en företeelse kan naturligtvis inte stå i en direkt kausal relation till sig själv.

Enligt den andra tolkningen är begreppet betydligt mera sammansatt, samtidigt som dess analytiska värde enligt min uppfattning blir högst problematiskt. Jag har tidigare återgivit det citat, där författaren talar om att en norm kan betecknas som en egenskap hos ett socialt system: dels om den är aktörs-universell (se fn. 19), dels om och i *den grad* »that there is evidence of NO's existence as *customary, formalized and/or verbalized in SS*» (=det sociala systemet ifråga).

De formaliserade normernas existens är enligt författaren enkel att avgöra: i detta fall föreligger en klar kvalitativ skillnad mellan »existerande» och »icke-existerande» normer. De existerar, om de är »legally binding», vilket de är om de har tillkommit enligt vedertagna regler för skapandet av lagar. »Gällande internationell lag» har således en otvetydig existens, och det vore meningslöst, enligt författaren, att tala om »degree of existence» i detta fall (35—2, 39—2).

När det gäller de båda andra typerna av normer — de verbaliserade resp. de sedvanemässiga — saknar vi emellertid enkla, objektiva regler för att fastställa deras existens eller icke-existens. Vi kan tala om att de har »grader av existens». Deras grad av existens kan ses som en funktion av

- »the *amount* of evidence (i.e. the number of cases forming a pattern),
- the *consistency* of the evidence (i.e. the ratio of the number of cases that conform to the pattern to the number of cases that do not),
- the *dispersion* of the evidence (i.e. the number of sub-systems in which the pattern is manifested). (35—2.)²³

Dessa tre mått gäller för vilken indikator (eller kombination av indikatorer) på sedvanenormer vi än väljer: actions, sanctions, justifying statements. De gäller också som mått på verbaliserade normers »degree of existence» om vi låter »pattern» betyda »statements supporting the NO», samt tillägger följande mått:

- the *authority* of the evidence (i.e. the 'significance' of those who are verbalizing NO). (36—1.)

I sin empiriska undersökning av de olika teman, som kommer till användning i de krigförande staternas justifying statements, går författaren ännu ett steg i operationaliseringen. »Amount of evidence» betyder då helt enkelt »frekvens»: »the more often a given theme has been used the larger our amount of evidence of the existence of a corresponding norm» (175—2). »Consistency of the evidence» betyder den utsträckning i vilken ett visst tema (och motsvarande norm) varit okontroversiellt (med bortseende från applikationsproblem — jfr 182—1 ff).

²³ Jfr även 36—1, 2, 39—2, 51—2, samt fig. I: 9, s. 38.

»Dispersion of the evidence» avser det antal subsystem till vilka JS riktas; »an attempt was made to make the degree of existence high in terms of dispersion for all norms to be identified by selecting statements that were intended for an audience comprising the whole international system» (190—1) — fr.a. genom att om möjligt välja sådana JS som framförts inom FN:s generalförsamling eller säkerhetsråd.

Författaren har alltså underlåtit att ge en teoretisk definition av sitt uppenbarligen centrala begrepp »degree of existence» eller snarare »normers existens» — allt vi får veta är hur han operationaliserar begreppet. Men man kan givetvis aldrig göra en precis operationalisering av ett oprecist begrepp, en operationalisering måste alltid vara en operationalisering av något, ett mått måste vara ett mått på något. Skulle vi verkligen kunna acceptera, att »degree of existence» endast är en samlingsbeteckning på tre olika mått, relaterade till customary norms? Enligt min uppfattning vore detta omöjligt. (Den extrema operationalismen är ju för länge sedan övergiven såsom varande en ohållbar doktrin.) Ett begrepps teoretiska mening och innebörd kan aldrig fullt fastställas enbart med hjälp av dess operationella komponenter, i all synnerhet inte då dessa komponenter eller »mått» kan variera oberoende av varandra — vilket de kan i föreliggande fall.

Goldmann ställs också mycket snabbt inför teoretiska svårigheter när han väljer att komplicera sin frågeställning: han vill nämligen inte bara studera norminflytandet på handlandet, han vill också studera hur normer skapas. »Behavior», »formalization» och »verbalization» är inte bara effekter av redan existerande normer, de kan också ses som »creators of norms», skriver Goldmann och menar sig på detta sätt ha ställt upp en rudimentär modell för hur normer skapas: »Every statement made to the effect that a certain norm exists or should exist tends to confirm its existence. Similarly, every action, sanction, or justifying statement that is compatible with a certain norm tends to have this effect. Conversely, every statement made to the effect that a certain norm does *not* exist or *should not* exist tends to contribute to its death; so does every action, sanction, or justifying statement that is incompatible with it.» (37—2.)

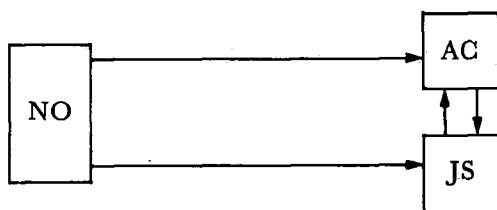
Med de givna teoretiska förutsättningarna är dessa satser egendomligt formulerade. Ordet »tend to» ger en antydning om att vi här skulle stå inför en serie empiriska hypoteser, men så är ingalunda fallet, eftersom Goldmann endast med nya ord upprepar sin operationalisering av begreppet »degree of existence», vilket aldrig getts någon annan definition än just den operationella. Det korrekta uttrycksättet vore: så som DoE stipulativt har operationaliserats, så är varje påstående om att en norm gäller *liktydigt med* att normen har en viss DoE — varje ytterligare sådant påstående ökar »the amount of the evidence», *definitionsenligt*. Jag har följaktligen mycket svårt att förstå att här skulle föreligga ens *implicit* ens en *rudimentär* modell för hur normer skapas. Det är möjligt att man kan uppställa en modell, som »förklarar» skapandet av normer med hjälp av bl.a. den frekvens med vilken normer åberopas — men då måste man införa någon ytterligare förutsättning, t.ex. att aktörerna tenderar till konformt beteende, eller något liknande (empiriskt hållbart eller ohållbart) antagande — varvid tendensen till konformism i sin tur måste fastställas med hjälp av något annat kriterium än den utsträckning i vilken aktörerna åberopar samma normer.

Jag har tidigare avvisat tolkningen, att Goldmanns term »degree of existence» skulle beteckna begreppet »norminflytande på handlandet»; avvisandet baseras bl.a. på följande citat: »The 'degree of existence' of a norm . . . can be thought of as a variable that is causally related to the amount of influence the norm has upon behavior (175—1, kurs. här). Enligt uttryckssättet måste detta ju vara en empirisk hypotes, inte en definition. (Jfr även 39—2: »... I shall suggest the hypothesis, . . . that the extent of influence upon AC and JS is a function of NO's degree of existence»; jfr även 175—1: »By estimating the degree of existence of a norm we learn something about the usefulness of information about the substance of that norm for predictive purposes» — observera, att det som skall förutsägas är framtida handlande (AC), naturligtvis inte framtida justifying statements (JS)).

Denna hypotes är naturligtvis inte särskilt lätt att pröva empiriskt, och författaren gör inte heller det (jfr 212—2). Ter den sig på allmänt rationella grunder rimlig? För det första får vi konstatera, att formaliserade normer måste hållas utanför prövningen: såsom författaren definierar »existens» i det sammanhanget är denna antingen (1) eller (0). För det andra kan vi konstatera, att t.ex. »amount» och »consistency» mycket väl kan vara negativt korrelerade — en norm åberopas kanske ofta just därför att den är kontroversiell (Goldmann påpekar själv detta). För det tredje behöver »intended audience» (relaterat till det tredje måttet, »dispersion») ingalunda vara detsamma som den församling, i vilken ett visst uttalande görs — många FN-deklarationer torde t.ex. primärt vara avsedda för »hemma-publiken». För det fjärde kan man tänka sig förekomsten av »obsoleta normer» (mera om detta senare). För det femte är de olika indikatorerna naturligtvis av högst varierande vikt för prediktiva syften — kan vi identifiera normer på grundval av regelmässigheter i beteende i form av AC och SA är detta uppenbarligen mycket starkare indikatorer än regelmässigheter i verbaliserade normer och/eller JS. För det sjätte är de olika indikatorernas fördelning på olika aktörer av utslagsgivande betydelse (och därmed naturligtvis också urvalet av aktörer). Etc.

De här exemplifierade svårigheterna innebär självfallet inte någon »vederläggning» av Goldmanns hypotes. Mitt syfte har endast varit att påvisa de analytiska problem som blir följderna, då man underlåter att ge en teoretisk definition på vad som avses vara ett centralt begrepp i en analys och endast använder termen som en samlingsbeteckning på ett antal relativt disparata empiriska indikatorer, utan att veta vad de är indikatorer på.

Om vi ur modellen »lyfter ut» de för undersökningen centrala variablerna och relationerna mellan dem får vi följande (20—1):



Den empiriska undersökningen tillgår så, att författaren genom att undersöka ett antal JS drar slutsatser om NO's existens (eller DoE), för att sedan med dessa normer som utgångspunkt försöka göra prediktioner om AC. Som författaren mycket riktigt understryker måste vi här vara på vår vakt mot tautologiska slutsatser: »It is of little value to observe behavior over time, infer the existence of a certain norm, and treat the behavior as *explanandum* and the norm so identified as *explanans*.» (49—2.) Om de JS som undersöks härstammar från perioden T_1 till T_2 måste förklaringen och/eller prediktionen av AC med NO som bas avse en senare tidsperiod, och vidare måste NO antas vara i huvudsak konstant för de båda perioderna. Frågan är: kan verkligen JS fylla en sådan funktion? Kan vi anta att det föreligger sådana klara samband JS/NO, JS/AC och NO/AC att operationen kan lyckas? För min del tror jag att osäkerheten i detta avseenden är synnerligen stor, och att författaren, trots sin medvetenhet om problemet, har en tendens att underskatta det.

Låt oss återvända till de fem tänkbara indikatorerna på normers existens: 1) att de är formaliserade (=internationell lag); 2) att de är verbaliserade; att de är sedvanenormer, dvs. framtolkade på grundval av 3) AC och/eller 4) SA, och/eller 5) JS.

Att undersöka formaliserade resp. verbaliserade normer ingår inte i författarens problemställning. I förbigående kan påpekas, att författarens framställning förmodligen skulle blivit mera informativ och lättbedömd för läsaren om han givit en kort översikt över formaliserade normer angående påbörjandet av mellanstatliga krig, i all synnerhet som han beskriver de sedvanenormer han identifierat såsom präglade av »traditional international law» (211—1, jfr även 209—2 f), och vidare hävdar: »the rules of international law seem to have priority over other international norms» (210—2, jfr även 134—1). — Eftersom författaren valt JS som indikator på sedvanenormer vore det vidare förvånansvärt ifall han lyckats att strikt hålla isär sedvanenormer och verbaliserade normer — naturligtvis ingår hänvisningar till verbaliserade normer ofta i JS.²⁴

Denna sista invändning är inte särskilt väsentlig, med hänsyn till att en norm på en och samma gång kan vara formaliserad, verbaliserad och vara en sedvanenorm (eller ha endast två av dessa egenskaper); däremot är omständigheten inte särskilt väl förenlig med författarens ofta upprepade påstående att han endast studerar sedvanenormer (se t.ex. 57—1, 134—1, 135—2). Fr.a. blir saken bekymmersam när författaren, tydligen med instämmande, refererar en tänkbar invändning mot idén att använda verbaliserade normer för sina syften: »The suggestion to use information about verbalized norms for predictions would, no doubt, be met by the argument that there is a great difference between the way governments say they will or ought to behave and the way they actually do behave; *that objection is, of course, meaningless with respect to customary norms.*» (57—2, kurs. här.)

Det sista påståendet förefaller mig utomordentligt förrädiskt. Det ser ut som en självklarhet, men det är en självklarhet endast under en förutsättning: att sedvanenormerna identifierats på grundval av »patterns of actions» och/eller »patterns of sanctions». Däremot är det fullt möjligt att sambandet AC/JS är mycket svagt

²⁴ Jfr även 67—1, 2, 134—1, 336 f.

och därmed också sambandet NO/AC, *ifall* NO identifierats på grundval av JS.

Enligt min uppfattning är det fullt rimligt att säga, att »justifying statements» står mycket närmare kategorin »verbaliserade normer» än kategorin »sedvane-normer». Att författaren klassificerat dem såsom indikatorer på de senare tycks leda honom till att underskatta deras problematiska värde såsom indikatorer. Naturligtvis förekommer det flera resonemang i hans bok där han understryker denna osäkerhet, men ett citat som det nyss återgivna visar ändå att en klassificering, gjord i ett inledande skede av analysen, kan ha en mycket stark makt över tanken; i detta fall har ett av de centrala problemen för undersökningen »definierats bort».

Internaliseringsproblemet

Goldmann har naturligt nog också behandlat det mångomdiskuterade problemet om normers internalisering och vilken betydelse denna internalisering har för en analys av normers inflytande på handlandet. För en viss given aktör i ett visst givet system kan tre typer av normer vara relevanta: a) normer, som existerar i systemet utan att vara internaliserade av aktören; b) av aktören internaliserade normer, som inte är »system-normer»; c) hos aktören internaliserade system-normer (17—1). Goldmann framhåller, enligt min mening helt övertygande, att för studier med prediktiv inriktning är fastställandet av system-normer det väsentliga, och hans studie gäller alltså sådana, alltså i princip normerna under kategorin a); naturligtvis kan sådana normer också tillhöra kategorin c), men internaliseringen spelar i ett sådant fall ingen roll för analysen.

Författarens resonemang ang. internalisering är mycket koncisa och förefaller mig gjorda med utomordentlig skicklighet (fr.a. 16—2 ff, 33 f). Med hänsyn till att problemet föranlett så mycket grumligt tänkande, bl.a. i svensk statskunskap, är det att hoppas att avhandlingen kommer att föranleda en välbehövlig sanering i detta avseende.

Däremot tycker jag inte att Goldmann själv tillräckligt klart drar slutsatserna av sin uppfattning. Följande resonemang förefaller mig att vara konsekvent: *eftersom* vi har utgått från förutsättningen, att systemnormerna inte är internaliserade (eller i varje fall inte behöver vara det), och *eftersom* uppgiften är att förklara och förutsäga en viss typ av auktoritativa handlingar i internationella sammanhang och *eftersom* vi förutsätter »intended rationality» hos aktörerna, så är vi intresserade av aktörernas föreställningar om sannolikheten för positiva och negativa sanktioner och av deras beräkningar av dessa sanktioners »net utility». Under dessa givna förutsättningar är normer inte primärt utan på sin höjd sekundärt intressanta, och då endast under förutsättning att en aktörs åberopande av en viss norm kan betraktas som en någorlunda säker indikator på sambandet mellan hans handling och hans föreställning om sannolikheten för positiva eller negativa sanktioner. Kort sagt: som oberoende variabel för att förklara och/eller förutsäga handlandet (som är den beroende variabeln) bör väljas mönstret av sanktioner.

Författaren har själv diskuterat detta alternativ men avvisat det: »... the sanctions of the international system are so informal, so varied, and, to a large extent, so inaccessible to empirical observation that the net advantage of using justifying

statements seem decisive, if a choice has to be made» (58—1). Detta argument förefaller att vara av väl rationaliserande karaktär och delvis hejdlöst överdrivet («inaccessible to empirical observation!»). Så långt författarens iakttagelser om svårigheterna att empiriskt studera dessa internationella sanktioner är korrekta, bestyrker de emellertid mina tvivel på lämpligheten att ge »sanktion» en mycket vid definition. Om ett antal av de tidigare diskuterade inskränkningarna i begreppets omfång genomfördes, skulle detta givetvis markant underlätta en operationalisering.

Möjligheten av obsoleta normer

En av komponenterna i författarens definition av norm var att »obedience and disobedience may lead to sanctions.» (kurs. här); huruvida sanktioner faktiskt inträffar eller inte blir då en speciell sak att undersöka. Ingenting utesluter således att det kan föreligga (åberopas) allmänna krav på ett visst beteende, uttryckta i form av preskriptiva eller prohibitiva utsagor, utan att ett efterföljande eller en överträdelse av dessa krav faktiskt leder till sanktioner. Detta innebär m a.o. att »verbaliserade normer» troligen utgör den svagaste indikator vi kan välja, om vi eftersträvar att finna ett samband mellan (icke-internaliserade) normer och faktiskt handlande. Som jag tidigare sagt, anser jag justifying statements ligga betydligt närmare dessa verbaliserade normer än de ligger sedvanenormer, baserade på mönster av handling och/eller sanktion.

Det är med utgångspunkt från författarens normdefinition således inte motsägelsefullt eller meningslöst att tala om »obsoleta normer», att skilja från vad vi kan kalla »operativa normer» (df. normer, uttolkade på grundval av beteendelikformighet och/eller fungerande sanktionsmekanismer). Det är därför inte heller orimligt att säga, att hänvisandet till »obsoleta normer» snarast fungerar som »verbala ornament» (för att använda ett av författaren själv begagnat uttryck, 236—1).

Som framhållits har författaren vidare gett »sanktion» en mycket vid definition, som strängt taget inte utesluter någon positiv eller negativ konsekvens för aktören av hans handlande. Med utgångspunkt från denna definition kan det således mycket väl finnas sanktioner, som inte är förknippade med normer — i alla händelser inte med den speciella typ av normer, som författaren syftar till att identifiera, de internationella sedvanenormerna. Om man accepterar möjligheten av att »obsoleta» eller »icke-operativa» normer kan förekomma, dvs. normer som om de inte internaliseras inte heller påverkar beteendet, därför att de regelmässigt inte följs av sanktioner eller att sanktioner ter sig högst osannolika — då är det fullt möjligt att tänka sig ett tema (från vilket en norm härleds), som åberopas med hög frekvens, som är okontroversiellt och som har hög spridning (t.ex. används flitigt i FN-sammanhang) men som likväl hänförs till en obsolet norm. Trots att sådana teman (normer) enligt författarens analys har hög »degree of existence», utövar de inte något inflytande på AC.

Detta innebär inte, att det skulle vara ointressant att studera sådana utsagor: det har alltid sitt intresse att studera politisk retorik som en persuasiv teknik, att studera »symbolisk output». Men analysen måste då i hög grad inriktas på vilka funktioner sådana utsagor fyller, till vilka auditorier de speciellt är riktade, etc.

Att med dem som utgångspunkt göra prediktioner om auktoritativt handlande i form av påbörjande av mellanstatliga krig torde däremot vara ytterst vanskligt.

Författaren skriver inledningsvis att de tre studierna i avhandlingen är relativt löst förknippade. Vad gäller relationerna mellan del I och del II förefaller mig detta allvarligt endast med hänsyn till vad som nyss påpekats, nämligen valet av indikator för den empiriska undersökningen i del II. Granskar man texten noga i del I är det nämligen påtagligt att författaren fr.a. har sanktioner i tankarna när han talar om »handlingars determinanter». I avsnittet »Towards a confrontation with 'reality'» (41 ff) diskuterar han således begränsningar i sin modell, fr.a. att modellen har föga att säga om i vilken utsträckning normer faktiskt påverkar det auktoritativa beteendet (fr.a. 42—1). I sitt resonemang om detta diskuterar han väsentligen »possible sanctions associated with NO» (42—2): »In order to make the examination of identifiable norms worthwhile we do not have to assume that possible *sanctions* are very heavy. We only have to assume that they are not regarded by actors to be completely trivial. That assumption will be made from now on. The larger the utility of *sanctions*, the more useful the information of NO—but information about NO is useless only if the utility of *sanctions* is close to zero» (42—2, kurs. här). Samma tonvikt på sanktioner läggs i de 13 olika antaganden, varmed författaren summerar sitt teoretiska resonemang (42—2 f). I elva av dessa antaganden omtalas »sanctions» direkt eller åsyftas. »Norms» omtalas endast tre gånger och då i samband med sanktioner. Likväl är författarens kommentar till denna lista: »If these assumptions are approximately true, there follow important consequences for the explanatory and predictive use of information about existing *norms*.» (43—2, kurs. här.) Ersätt »norms» med »sanctions» och uttalandet följer från förutsättningarna.

Författaren diskuterar på flera ställen i avhandlingen vilken information av prediktivt intresse som kan utvinnas från ett studium av JS. Jag skall återge tre citat, vilka direkt eller indirekt stödjer mina tvivel på lämpligheten av att välja JS såsom indikator på internationella sedvanenormer:

a) »... justifications are determined by the desire to make an action appear compatible with existing norms; they may tell us little about other types of motives and they are obviously unreliable as sources of information about the situation» (277—2)²⁵ — Om JS säger oss föga om andra motiv, är deras prediktiva värde uppenbarligen begränsat.

b) »... to a very large extent the use of these two themes /T 17: altruistic anticipation, T 26: universalist long-range benefits/ seemed to be little more than verbal ornaments, devices that any actor might use if he so wished irrespective of the particular circumstances at hand» (236—1). Emellertid använder författaren likväl dessa båda teman i sina beräkningar av »degree of existence» (tabellerna II: 6—10, 192—2—197—2), varvid båda två visar sig ha hög DoE (193—1)

²⁵ Det bör i rättvisans namn sägas, att författaren här refererar vissa tänkbara invändningar mot sitt eget resonemang; emellertid instämmer han väsentligen i dessa invändningar.

²⁶ Jfr även 148—2: »... international norms in terms of freedom and welfare are unlikely to restrain governments very much.» Jfr även 222—2.

och hög »predictability» (197—2). Vad värre är, många läsare torde vara benägna att använda beteckningen »verbala ornament» om åtskilliga av de 26 teman, som Goldmann identifierat.²⁶

c) »How... are we to explain the mixture of traditional law and vaguely Wilsonian ideals that has emerged from this study? The values or biases of the researcher may have played their part, but there are other possible explanations. When reading justifying statements of the type examined here, it is hard to avoid getting the impression that they are frequently intended for a Western, and particularly American audience, *whoever makes them ...* /... current customary international norms look like a manifestation of an American, or Western, credo.» (211, kurs. i original.)²⁷

Jag har tidigare sagt, att författaren själv är sin egen bäste opponent; ingenstans i boken framstår detta klarare än i det här återgivna citatet. En hårdare kritik kan knappast framföras beträffande valet av JS såsom indikator. Jag repeterar hur Goldmanns forskningsprocedur försiggått. På grundval av ett antal JS, gjorda i anknytning till ett antal handlingar (påbörjande av mellanstatliga krig, eISW), identifieras ett antal normer, vilka skall kunna användas för förutsägelser om framtida handlingar av samma typ. Förutsättningen för att detta skall vara möjligt är naturligtvis dels att vi antar, att normerna äger en viss giltighet framåt i tiden, dels — och fr.a. — att vi har anledning att tro, att sådana JS ger en i rimlig grad korrekt information om handlingens karaktär (typen av krig, avsedd konsekvens, etc.). Saknas ett någotsånär bestämt samband mellan JS och AC är operationen uppenbarligen omöjlig. — Om vi nu emellertid, i anknytning till det återgivna citatet, antar att JS utformas i syfte att behaga en mycket speciell publik, då kan operationen lyckas endast under förutsättning att också själva handlingarna som sådana överensstämmer med denna strävan — och detta sista är ett uppenbart orimligt antagande.

Från JS till NO — forskningsproceduren

Jag övergår så till en annan sak, nämligen författarens teknik för att identifiera existerande internationella normer angående påbörjandet av mellanstatliga krig.²⁸ Denna procedur äger rum i fyra steg:

— »First, documents were collected containing *justifying statements* made by actors,

— Second, the motives communicated by each actor in the statements were summarized. The summaries will be referred to as *justifications*; a 'justification' can be defined as a message or set of messages communicated by an actor to sanctioners... in one or more justifying statements.

²⁷ Denna ospecificerade hänvisning till »the values and biases of the researcher» är för mig ett exempel på en meningslös syndabekännelse, fungerande som ett »verbalt ornament», i ett försök att klarlägga »värdepremisser».

²⁸ Tillvägagångssättet behandlas dels i avsnitt 1.3., ss. 65—69, dels i appendix 2, ss. 306—329. Citatet från s. 65—1.

— Third, the justifications were typologized; the types will be called *themes*,

— Fourth, on the basis of information about which themes were used by the actors, the controversies following of their use, and the way in which the actor combined them with each other, conclusions about *norms* were made.»

Låt mig först säga, att jag har funnit det fascinerande att följa författarens arbete i detta avseende. Det torde inte finnas många verk inom svensk statskunskap, om ens något, som är så instruktiva och öppna med avseende på redovisning av material, angivande av definitioner och deras operationaliseringar, angivande av metoder för behandling av materialet; fr.a. förs av en ständig diskussion om fördelar och nackdelar med de olika »beslut» eller »val», som författaren kommer fram till under denna process. Det ligger i sakens natur, att ett arbete av detta slag måste innefatta ett antal stipuleringar, och att man alltid kan ha delade meningar om hur sådana skall se ut. I allt väsentligt förefaller mig emellertid författarens beslut i dessa avseenden rimliga och väl motiverade.

På några punkter har jag reservationer, dock av väsentlig karaktär. Författaren konstruerar en typologi med 26 olika teman och menar att denna är »reasonably exhaustive» — med ett eller möjligen två undantag: »I decided against making a theme out of an idea that is present in almost every justification: the opponent, but not the actor, has violated international law or some specific agreement . . .» (74—2.) I samband med detta åberopas ofta *pacta sunt servanda*-temat, »a crucial part of current international norm . . . almost no actor abstains from justifying warfare in terms of that norm, whatever else he has to say. It is equally clear, however, that such statements are insufficient to create an acceptable justification . . .» (75—1.) Den läsare som så vill kan emellertid betrakta detta som ett tjugosjunde tema, heter det. — Detta är ett av de få ställen i avhandlingen, där författaren verkar en smula lättsinnig. Temat måste synnerligen ofta komma i konflikt med andra teman, och sådana konflikter analyserar författaren ingående med avseende på sina övriga 26 teman. Vilken grad av prioritet skulle det utlämnade temat ges i sådana sammanhang?

En annan reservation är något mera långtgående, utan att vara alltför betydelsefull. Trots att syftet med del II är att kartlägga internationella *normer* angående mellanstatliga krig, diskuterar författaren vanligen i termer av *teman* och inte i termer av *normer*: liksom sanktioner dominerar över *normer* i avhandlingens del I, dominerar *teman* över *normer* i del II. I själva verket presenterar författaren inte någon slutgiltig lista över existerande *normer* som ett resultat av sin undersökning. Den lista, som förekommer, beskrivs uttryckligen som ofullständig och preliminär, medan läsaren hänvisas till förteckningen över *teman* (tabell II: 3, 76 ff) för en mera tillfredsställande redovisning av resultaten (137—2). *Normerna* skulle enligt den presenterade proceduren följa som slutsatser av behandlingen av *teman*. Hur övergången från *teman* till *normer* enligt den ofullständiga listan (138 f) görs får läsaren inte veta förrän ca 50 sidor senare (192 ff), och då endast ytterst kortfattat. I hela det långa avsnittet om *normer* (ca 70 sidor) diskuteras till övervägande delen *teman*, så även väsentligen i återstoden av del II; samma sak gäller i avhandlingens del III, i den utsträckning denna typ av material där kommer till användning. — Jag har svårt att undgå intrycket, att detta måste tyda på en viss begreppsmässig oklarhet med avseende på skillnaderna mellan

teman och normer; i varje fall kunde författaren ha presenterat denna relation på ett tydligare sätt.

Materialavgränsningar och prediktiv inriktning

Som framgått av det föregående har Kjell Goldmanns avhandling en prediktiv orientering. Detta är givetvis en mycket ambitiös strävan på statsvetenskapens nuvarande nivå. Goldmann framträder inte med några långtgående pretentioner i detta avseende; han diskuterar mycket omsorgsfullt och mycket klokt de begränsningar som måste föreligga vad gäller möjligheterna att göra prediktioner på grundval av studier av den typ han utfört. Själva ambitionen som sådan förefaller dock att vara mycket fruktbar ur teoriutvecklingssynpunkt, eftersom en prediktiv orientering bidrar till att göra oss medvetna om begränsningar i våra teoretiska förutsättningar och konsekvenserna av begränsningar i vårt materialurval.

De teoretiska problemen i samband med en prediktiv orientering har jag något berört i det föregående. Här skall behandlas de effekter på de prediktiva möjligheterna, som de (givetvis ofrånkomliga) begränsningarna i materialurval medför.

Den *period* författaren studerar är 1945—1967 (58 f).

De *handlingar* (AC) studien avser är »inledande av mellanstatliga krig (59—2, 337—1).

Antalet krig, som studerats, är 23.

De *rättfärdigande omdömen* (JS) som ligger till grund för den empiriska studien, är hämtade från 553 olika dokument (306 ff, 330).

Dessa härstammar från 60 olika *aktörer och sanktionärer* (representerande 31 olika stater), vilka deltagit i de 23 studerade krigen (309—1, 346).

De *normer* författaren vill identifiera är (fr.a.) de *preskriptiva internationella normerna* angående påbörjandet av mellanstatliga krig.

Vilken betydelse för studiens prediktiva orientering har dessa materialbegränsningar?

Perioden 1945—1967 är i och för sig avsevärd som underlag för undersökningen — materialet är omfattande. Dock måste det konstateras, att inget verkligt storkrig förekom under perioden. Vidare var antalet krigskoalitioner rätt begränsat (7 st.). Kanske skulle författaren haft lättare att bedöma betydelsen av dessa och andra begränsningar ifall han försökt utforma (eller hade refererat) någon typologi över krig.

Författaren studerar normer (eller teman) i anknytning till »påbörjande av mellanstatliga krig». Han studerar således inte andra normer av relevans för krig, t.ex. avseende metoder för krigföring, för avslutande av krig, för utövande av sanktioner, för förändring av inbördeskrig. De uttalanden han behandlar är gjorda i nära anslutning till krigsutbrottet. Frågan är dock om inte de normer, som gäller påbörjandet av mellanstatliga krig, i hög grad färgas av bedömningar av huruvida vissa stridsmetoder skall komma till användning, t.ex. atomvapen eller biologiska och kemiska stridsmedel. (Jag har hela tiden vid läsningen av avhandlingen förvånat mig över att atomvapenfrågan knappast ens blir omnämnd.) Antag att en presumtiv sanktionär finner en aktörs åberopande av en norm för påbörjande av

krig befogad men befarar att aktören skall använda oacceptabla stridsmedel — hur påverkar detta sanktionärens ställningstagande?

Författaren har gjort sig stor möda med att ingående diskutera vilka konflikter under den studerade perioden, som skall betecknas som »mellanstatliga krig» (59 f, 62 f, 284 f). Bestämningen måste dock i ett stort antal fall ske *ex post*. Eftersom författarens huvudsyfte är att identifiera internationella normer ang. mellanstatliga krig kan naturligtvis sådana normer komma att åberopas av parterna i en konflikt, som avbryts innan den når upp till författarens kriterier för att beteckna en konflikt som ett »mellanstatligt krig» (jfr 350—1, fn. 27).

Materialet i form av JS härstammar endast från de aktörer, som under perioden varit inblandade i mellanstatliga krig; det innefattar motiveringar för påbörjandet av sådana krig och kritik av dessa motiveringar från motparten i konflikten. Skälet till detta urval var att författaren bl.a. ville utröna huruvida åberopade normer såsom sådana var kontroversiella, och »it is hard to conceive of a more critical sanctioner than an opponent in a war» (66—2). Det sista påståendet tycks dock blanda samman två olika saker. Att motparterna i ett krig alltid kritiserar varandra hårt är självklart, men det är ingalunda självklart att kritiken gäller giltigheten av en viss norm som sådan och att de skulle representera markant skiljaktiga ståndpunkter just i denna fråga. Däremot kan man naturligtvis anta, att de alltid är starkt oense om t.ex. applikationsproblemet i sammanhanget.

Det är naturligtvis lätt att inse de arbetsekonomiska skälen för författarens urval av »debattörer», men om man bortser från detta förefaller mig avgränsningen inte helt välmotiverad. Det kan t.ex. mycket väl tänkas, att de stater, som inte varit involverade i mellanstatliga krig under perioden, tenderar att åberopa delvis andra normer än de krigförande staterna för när påbörjandet av mellanstatliga krig skall anses acceptabla eller inte. I detta sammanhang hade jag gärna sett att författaren redan i samband med del II tagit upp frågan *vem säger vad*; den behandlas nu först i del III, och då med utgångspunkt från en annan frågeställning. Ty spridningen (dispersion) är naturligtvis av intresse att studera inte bara när det gäller de avsedda mottagarna av meddelandena utan också när det gäller kommunikatorerna. Jag tror att författarens underlåtenhet i detta avseende bidrar till att skapa en bild av det internationella systemet såsom varande mera enhetligt vad gäller normer än vad som faktiskt är fallet. Allmänt sett är detta som bekant en effekt som lätt (men ingalunda nödvändigtvis) uppstår, då en författare koncentrerar sig på att beskriva systemegenskaper medan egenskaperna i själva verket hänförs till de olika delkomponenterna inom systemet.²⁹ — Goldmann har som sagt inte underlåtit en sådan analys, men eftersom den sker först i den relativt fristående

²⁹ Jfr även not 3 ovan. — Allmänt tangerar detta ett av de fundamentala problemen i all samhällsvetenskap, problemet hur man skall kunna kombinera en »systeminriktning» med en »aktörsinriktning», t.ex. hur man utifrån en allmän karakteristik av ett »system» (bestående av ett antal aktörers eller komponenters interaktioner) skall kunna sluta sig till — t.ex. göra prediktioner om — de i systemet ingående enskilda aktörernas handlande — och vice versa. Ett problem i detta sammanhang är naturligtvis »the ecological fallacy» (se t.ex. J. Galtung: *Theory and methods of social reserach*. Universitetsforlaget, Oslo, rev. ed. 1969, s. 46 ff, 79 f. o. passim).

del III av avhandlingen är det inte helt lätt att se dess betydelse i samband med huvudundersökningen i del II.

Författaren diskuterar mycket omsorgsfullt faktiska och potentiella konflikter mellan de olika internationella normer han studerar. Som jag tidigare nämnt tror jag det hade underlättat en bedömning av studiens prediktiva möjligheter ifall han diskuterat de teoretiska problemen att avgränsa det internationella system han studerar från regionala och nationella system. Väl så väsentligt är emellertid att han fr.a. är inriktad på de preskriptiva normer som faktiskt åberopats i samband med krigsfall, medan de »prohibitiva normerna» endast studeras i förbigående.³⁰ Han studerar inte de normer, som s.a.s. varit effektiva för att »förhindra» krig under perioden. För en studie med prediktiv orientering förefaller detta att vara en ganska allvarlig begränsning.

Avslutning

Trots att denna recension blivit onormalt lång har jag endast kunnat ta upp vissa av de grundläggande dragen i Goldmanns analys; hans avhandling är m.a.o. synnerligen innehållsrik. Även vad gäller de avsnitt som refererats och diskuterats här har min framställning inte kunnat göra full rättvisa åt Goldmanns mycket nyanserade resonemang. Som flera gånger tidigare framhållits, är hans analyser synnerligen omsorgsfullt gjorda, med en ständig diskussion av alternativa analysmöjligheter och av invändningar mot det egna resonemanget. Den är således präglad av stor försiktighet. Samtidigt som detta förhållningssätt är berömvärt, kan det naturligtvis, när det som här drivs mycket långt, också medföra sina kostnader i form av en viss brist på djärvhet. Reservationerna kan bli så talrika och så vägande, att läsaren till sist frestas att fråga sig hur mycket av nya resultat som presenterats. Anlägger man detta perspektiv, blir man troligen benägen att se avhandlingens värde inte primärt i dess framläggande av nya, substantiella resultat utan snarare i dess insiktsfulla och lärorika penetration av alla de svårigheter, som är förknippade med en analys av normers inflytande på det politiska handlandet, och i dess framhållande av alla de reservationer, som måste göras i anknytning till påståenden om sådana samband.

Två saker måste emellertid påpekas i detta sammanhang. För det första är jag, som mitt uttryckssätt också visar, osäker om huruvida detta omdöme innebär en rättvis avvägning. För det andra: även ifall omdömet skulle vara rimligt, innebär det inte på något sätt någon mindre positiv värdering av avhandlingen, tvärtom. Få insatser kan vara viktigare och på längre sikt mera fruktbara inom statsvetenskapen än att bidra till att öka dess utövers metodologiska medvetenhet och sofis-

³⁰ Jfr 135 ff, fr.a. 139—1. Kombinationen av författarens urval av debattörer och urval av normtyper kan förmodligen leda till avsevärda begränsningar i de prediktiva möjligheterna. Jfr även resonemanget i not 29 samt följande tankeväckande (men, givetvis, djupt osannfärdiga) historia: »In England, everything which is not prohibited, is permitted. In Germany, everything which is not permitted, is prohibited. In France, everything which is prohibited, is permitted. In Russia, everything which is permitted, is prohibited.»

tikering. I detta avseende tror jag att avhandlingen kommer att utöva inflytande långt utanför kretsen av dem som speciellt studerar internationell politik och dem som speciellt intresserar sig för politiska normer och deras effekter.

Till sist vill jag påpeka, att Goldmanns avhandling är lärorik också ur »forskningsmoralisk» synvinkel. Den kanske svåraste »bias» (och jag talar här inte om »värdepremisser») som en enskild forskare har att övervinna är förmodligen tendensen att överdriva betydelsen och hållbarheten av de egna forskningsresultaten. Goldmann är en av de få, som knappast alls fallit för denna frestelse, genom att han kombinerar en stor insikt med en utomordentlig intellektuell ärlighet.

Gunnar Sjöblom

SVERKER GUSTAVSSON: *Debatten om forskningen och samhället. En studie i några teoretiska inlägg under 1900-talet*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. LIV. Uppsala 1971.

Sverker Gustavsson har skrivit en avhandling om ett viktigt ämne, och han har gått igenom ett imponerande omfångsrikt material. Svårigheterna att genomföra en undersökning av detta ämne är ansenliga, och författarens försök att bemästra dem är av stort statsvetenskapligt intresse. Min anmälan består av fem avdelningar, som vardera behandlar en av följande frågor: (1) problemställning, (2) urval, (3) disposition, (4) begreppsapparat och behandlingsmetod och (5) analyser av enskilda teoretiker. (Tyngdpunkten kommer att ligga på de fyra första frågorna.)

1

Gustavsson säger sig vilja undersöka, »hur teoretikerna föreställer sig vetenskapens beroende av samhället», och vilken som är »vederbörande författares uppfattning av vetenskapens inverkan på politiken» (s. 15; jfr ss. 51 och 326). Denna vaga och knapphändig formulering blir föga mer preciserad i andra uttalanden; överhuvudtaget är bristen på explicita ställningstaganden (angående avhandlingens problem, urvalskriterier m.m.) en genomgående svaghet i boken. När Gustavsson här (och i boktiteln) talar om »samhälle» tycks han mena »stat». Vad han behandlar (vilket också framgår av urvalet av författare och ur deras arbeten; jfr nedan, avdelning 2) är föreställningar om statens relationer till forskningen snarare än om allmänna samhällsliga värderingars påverkan på vetenskapen. De senare diskuteras bara indirekt, i den mån de berör de förra (t.ex. i avsnittet om Habermas); boken handlar om forskningspolitik och inte om vetenskapsteori. Den »forskning», resp. »vetenskap», som Gustavsson talar om, omfattar såväl naturvetenskap som samhällsvetenskap och humaniora. (Betydelsen av skillnader mellan olika vetenskapsgrenar för statens ställningstagande till forskningen är dock ett ämne som förf. tyvärr inte tar upp till behandling; jfr nedan, avdelning 4.)

Vad avser Gustavsson då med relationerna mellan forskningen »och» samhället (eller rättare staten)? Trots uttalanden om sitt intresse för relationer i bägge riktningarna tycks förf. snarare vara intresserad av relationen från stat till forskning

än av relationen från forskning till stat.¹ Den senare relationen synes — möjligen med undantag för avsnitten om Etzioni och Habermas — diskuteras mest för att belysa den förra, vilket bestyrker intrycket, att ämnet för avhandlingen är teorier om forskningspolitik.²

Vilken typ av undersökning avser Gustavsson att göra? Två huvudalternativ kan tänkas här: (a) antingen en rent teoretisk problemanalys, som använder vissa faktiskt gjorda »teoretiska inlägg» som hjälpmedel, eller (b) en historisk redogörelse för en faktiskt förd »debatt»; man kan också tänka sig olika kombinationer mellan dessa båda huvudtyper. Det viktiga är, att det klagörs för läsaren, vilken typ av undersökning det är fråga om. Detta tycks inte Gustavsson ha insett. (Det är dock uppenbart, att hans undersökning inte är av den rent teoretiska typen.) Å ena sidan ger han sin bok titeln »debatten» om forskningen och samhället och säger sig ha urskilt »five consecutive phases in modern discussions about science policy» (s. 328; jfr även Gustavssons recension »Forskningspolitik som förvaltning» i den norska publikationen *Forskningsnytt*, nr 4, 1968); å andra sidan talar han i bokens undertitel om »en studie i några teoretiska inlägg» och bestrider han, att han har skrivit »the history of this 'great debate'» (s. 329). Denna oklarhet visar sig inte bara i de (få) explicita uttalandena om undersökningen, den kommer också fram i undersökningen själv, inte minst när man ställer frågan om författarens urvalsprinciper.

2

Den »debatt» som Gustavsson behandlar förs på flera plan: dels (i form av historiskt existerande eller, genom författarens medvetna — och fullt legitima — kontrasteringar, skapade meningsmotsättningar) mellan de personer, vilkas »inlägg» utgör avhandlingens huvudmaterial, dels mellan dessa personer och vissa kommentatorer (i de avsnitt »Till ytterligare belysning», resp. »Till sammanfattande belysning», som förekommer i slutet av vart och ett av bokens fem kapitel). Denna uppläggning ger dock i och för sig inte någon antydning om, hur »debattörerna» har valts ut.³ (Varför t.ex. just Weingart [ss. 264—70]?) Att t.ex. Karl Mannheim, Gunnar Myrdal, C. Wright Mills, Peter Winch eller William Connolly utelämnas beror kanske på att Gustavsson är intresserad av forskningspolitik och inte vetenskapsteori, och kanske är detta också ett skäl till att de viktiga resonemangen kring »Verstehen» (som dock antyds i avsnittet om Habermas, s. 302) inte behandlas i kapitlet om Max Weber. Men varför förs läsaren från Tyskland och (främst) samhällsvetenskap på 1920-talet i kap. I, till England och (främst)

¹ Det betyder, att svagheterna i de begrepp som används för att analysera den senare relationen (diskuterade i tolkningarna T₃, T₄ och T₅ nedan, avdelning 4) vidlåder en mindre väsentlig del av avhandlingen.

² Jag använder här ordet »förforskningspolitik» i dess vanliga betydelse; förf. söker (s. 15, not 9) ge det en vidsträcktare innebörd, omfattande båda de nämnda relationerna.

³ Ingen av de undersökta teoretikerna, möjligen med undantag av Max Weber, är självklart »given», i den mening som t.ex. Platon är »given» i en lärobok i politisk idéhistoria.

naturvetenskap på 1930-talet i kap. II, till England och (främst) naturvetenskap på (1940-,) 1950- och 1960-talen i kap. III, till England och U.S.A. och naturvetenskap på 1960-talet i kap. IV, och slutligen till U.S.A., Västtyskland (och Frankrike) och såväl natur- som samhällsvetenskap (och i viss mån även humaniora) på 1960-talet i kap. V?

Om Gustavssons undersökning vore av (den i avdelning 1 nämnda) typ (a) — vilket inte är fallet — skulle förf. ha stor frihet att välja ut sådana inlägg som han ansåg vara av intresse för det teoretiska problemet; kritik skulle då inte kunna rikta sig mot urvalet av inlägg i och för sig utan mot att vissa relevanta synpunkter (som eventuellt hade framförts i faktiskt existerande inlägg) inte hade kommit fram. Om undersökningen är av typ (b) eller någon kombination av typerna (a) och (b), måste urvalet av »inlägg» helt eller (om den är en kombination av de nämnda typerna) delvis vara i någon mening »representativt» för en historisk verklighet. Det är inte uteslutet, att urvalet faktiskt *är* i någon mening »representativt», men någon formulering som hjälper läsaren att bedöma denna fråga ges inte i avhandlingen. Har förf. använt sig av någon sorts tidsindelning (utöver 1900-talet)? Någon landsindelning (Tyskland, England, U.S.A. och i någon mån Frankrike och Sovjetunionen) och i så fall efter vilka principer? Någon indelning efter vetenskapsgren (naturvetenskap, samhällsvetenskap, humaniora) och i så fall efter vilka principer? (I detta sammanhang kan man fråga, om förf. rent av råkat finna den på s. 337 [jfr ss. 298, 326] nämnda bristen på »sofistikering» i den anglosaxiska vetenskapsdebatten, på grund av att han har valt ut litteratur med ordet »science» i titeln.)

Hade det inte varit bättre, om Gustavsson uttryckligen hade presenterat sin undersökning som en samling relativt fristående monografier kring ett gemensamt tema?

3

Gustavssons avhandling börjar med kap. I och slutar med kap. V (i den svenska texten). Inledning och avslutning saknas.⁴ Visserligen kan man se delar av kap. I såsom en inledning (fast problemställningen kommer först på s. 15), men detta kapitel har väsentligen en annan karaktär. Man kan också se den »Summary», som finns i slutet av boken, såsom en sorts avslutning, men det »dialectically organized pattern», som där (s. 329) skisseras, är starkt förenklat (och när det gäller kap. IV missvisande): det indelar de behandlade teorierna endast i sådana som förordar och sådana som förkastar en åtskillnad mellan politik och vetenskap. Systematiseringen är därför helt otillräcklig; strödda jämförelser mellan olika »debattörer» under framställningens gång kan inte ersätta en sammanfattning av de (av »debattörerna» och förf. själv) framförda argumenten.

4

Vid analysen av de behandlade teorierna använder sig Gustavsson av två begreppsschemata. I det första (introducerat på s. 18), som rör relationen från stat till

⁴ Rubrikerna för de enskilda avsnitten under kapitelnivå finns tyvärr inte i texten utan bara i innehållsförteckningen.

vetenskap, skiljer han å ena sidan mellan sådana teorier som betraktar vetenskapen som oberoende och sådana som ser den som beroende av samhället (riktigare: staten), å andra sidan mellan värderande (vetenskapen bör bedrivas för att den själv är ett värde, resp. för att den främjar andra värden), beskrivande (vetenskapen utvecklas faktiskt oberoende, resp. beroende av staten) och rekommenderande (vetenskapen bör vara autonomt, resp. heteronomt organiserad) nivåer i dessa teorier. I det andra begreppsschemat (introducerat på s. 53 och upprepat på ss. 123, 164, 312, 324 och 328) kombinerar förf. rekommendationsnivån på det första schemat med samma nivå på ett tänkt schema,⁹ som rör relationen från vetenskap till stat, i vilket statens oberoende (i någon mening) av vetenskapen betecknas som »decisionism» och dess beroende (i någon mening) av vetenskapen som »teknokrati». Resultatet blir ett schema med fyra kombinationer: (1) »autonomi» och »decisionism»: »Sakkunskapen bör vara autonomt organiserad och ej fungera praktiskt utslagsgivande»; (2) »heteronomi» och »decisionism»: »Sakkunskapen bör vara heteronomt organiserad och ej fungera praktiskt utslagsgivande»; (3) »autonomi» och »teknokrati»: »Sakkunskapen bör vara autonomt organiserad och fungera praktiskt utslagsgivande»; (4) »heteronomi» och »teknokrati»: »Sakkunskapen bör vara heteronomt organiserad och fungera praktiskt utslagsgivande.»

Att använda vissa givna begreppsschemata för att åstadkomma en sorts enhetlighet i det heterogena materialet genom att så att säga grovsortera de undersökta teorierna förefaller väl motiverat. Gustavssons första begreppsschema synes också vara i stort sett klart, fast förf. kanske borde ha påpekat, att de grundläggande distinktionerna i detta schema (formulerade i vad som i boken, efter Arnold Brecht, kallas den »vetenskapliga värderativismen» [t.ex. s. 16, not 2]) ingalunda är okontroversiella. Hans andra begreppsschema lider dock av flera oklarheter, och jag skall här framlägga några olika, möjliga tolkningar av relationerna mellan de begrepp som ingår i detta schema. (Det bör här understrykas, att termerna »autonomi», »heteronomi», »decisionism» och »teknokrati» primärt syftar på vissa empiriska relationer och sekundärt på teorier, ståndpunkter, argument, m.m. som rekommenderar, att sådana relationer åvägbringas eller upprätthålles.) Relationen mellan »autonomi» och »heteronomi» kan ges följande tolkningar:

T₁: »Autonomi» och »heteronomi» är motsatta extremer på ett kontinuum: ju mindre beroende av staten vetenskapen är, desto närmare »autonomi» är relationen dem emellan, ju mera beroende den är, desto närmare »heteronomi» är denna relation.

För denna tolkning talar vissa uttalanden av förf. (ss. 17, 164 — angående »idealtyp»⁹ —, 202); för den talar också, att begreppen enligt denna tolkning skulle kunna få en betydande analytisk användbarhet. *Mot* denna tolkning talar, att förf.

⁹ Förf. säger, att han på grundval av de behandlade texterna inte kan göra någon analys av relationen från vetenskap till stat på värderings- och beskrivningsnivåerna (ss. 51, 327, not 3).

⁹ Begreppet »idealtyp» (som introduceras på s. 37) borde ha klargjorts, särskilt som Max Weber, vilken spelar en så stor roll i avhandlingen, är »fader» till detta begrepp.

ofta tycks klassificera undersökta teorier såsom antingen »autonoma» eller »heteronoma».

T₂: »Autonomi» och »heteronomi» är absoluta begrepp: »autonomi» föreligger, då vetenskapen är absolut oberoende av staten, »heteronomi» föreligger, då vetenskapen är absolut beroende av staten.

För denna tolkning talar det som talar mot T₁. Mot denna tolkning talar det som talar för T₁.

Relationen mellan »decisionism» och »teknokrati» kan ges följande tolkningar:

T₃: »Decisionism» och »teknokrati» är motsatta extremer på ett kontinuum: ju mera de värderande elementen är avgörande för besluten, desto närmare kommer man »decisionismen», ju mera de vetenskapligt beskrivande elementen är avgörande för besluten, desto närmare kommer man »teknokratin».

För denna tolkning talar vissa uttalanden hos förf. (ss. 51—3, 59, 164—5, 322, 324). För tolkningen talar också, att begreppen genom den kan ges stor analytisk användbarhet och att den är parallell till den av samma skäl lämpliga T₁. Mot denna tolkning talar, att förf. tycks klassificera undersökta teorier såsom antingen »decisionistiska» eller »teknokratiska». Mot tolkningen talar också författarens påstående, att en uppfattning som förefaller ligga åtminstone lika nära den »teknokratiska» som den »decisionistiska» extremen (Habermas') bör karakteriseras som »decisionistisk» (ss. 317—8).

T₄: »Decisionism» är ett system i vilket den värderande, politiska rollen är empiriskt skild från den vetenskapligt beskrivande rollen, medan »teknokrati» är ett system i vilket dessa roller är empiriskt förenade.

Exakt hur man skall tänka sig empirisk skillnad, resp. förening mellan dessa roller är inte klart, men det är inte helt uteslutet, att en och samma person skulle kunna uppträda i empiriskt klart skilda roller (jfr dock s. 126).⁷

För denna tolkning talar vissa uttalanden hos förf. (ss. 52, 71, 283, 317, 328). Mot denna tolkning talar författarens uppfattning, att ett system kan vara »decisionistiskt», fast »kommunikationen mellan de sakkunniga och det praktiska livets män må vara aldrig så livlig» (s. 318), dvs. fast rollskillnaderna möjligen antas

⁷ Om man skulle anta, att det här var fråga om en logisk i stället för empirisk skillnad, skulle detta ha två (ur författarens synpunkt) olyckliga konsekvenser. Dels skulle »teknokrati» inte bara, som förf. påstår, vara oförenlig med »heteronomi» utan också med »autonomi»: kan man inte logiskt skilja den politiska rollen från den vetenskapliga, så kan man varken tala om vetenskapens oberoende eller om dess beroende av staten. Dels skulle begreppet »teknokrati» bli självmotsägande: i beslutsfattande ingår alltid enligt förf. (se nedan, T₅) ett värderande element, vilket då måste kunna logiskt urskiljas.

vara empiriskt utplånade. Mot tolkningen talar också, att det enligt den synes vara svårt att hitta den av förf. hävdade (ss. 53, 123, 125—6, 315, not 9, 322, 333) motsägelsen mellan »teknokrati» och »heteronomi»: en empirisk fusion av den politiska rollen med den vetenskapligt beskrivande rollen i beslutssystemet (»teknokrati») torde vara förenlig med en styrning av vetenskapen genom detta beslutssystem (»heteronomi»); däremot synes det enligt denna tolkning vara svårt att förena »decisionism» med »autonomi».

T₅: »Decisionism» är ett system i vilket de i sista hand utslagsgivande momenten i beslutsfattande är av värderande karaktär, medan »teknokrati» är ett system i vilket de i sista hand utslagsgivande momenten i beslutsfattande är av vetenskapligt beskrivande karaktär.

För denna tolkning talar författarens formuleringar i sitt andra begreppsschema och vissa andra uttalanden av förf. (ss. 77, 287). Denna tolkning torde också vara förutsatt i författarens kritik av Habermas' »pragmatiska modell» av beslutsprocessen (ss. 317—8). Mot denna tolkning talar, att det enligt den inte tycks föreligga någon motsägelse mellan »teknokrati» (om detta begrepp vore teoretiskt acceptabelt; se nedan) och »heteronomi»: att det i sista hand utslagsgivande momentet i beslutsfattande är av vetenskapligt beskrivande karaktär hindrar inte, att vetenskapen styrs genom sådant beslutsfattande. Mot tolkningen talar vidare, att Bernal — trots författarens motsatta påståenden (ss. 123—6, 167, 315, not 9, 322, 333) — enligt den inte bör betecknas som »teknokrat», ty han motsätter sig styrelse av vetenskapsmän (J. D. Bernal, *The Social Function of Science*, s. 398; jfr även *ibid.*, ss. 392, 393, 402—5). Mot tolkningen talar slutligen, att enligt den begreppet »teknokrati» synes bli självmotsägande: om, vilket förf.⁹ tycks anta, det ligger i beslutsfattandets natur (jfr själva termen »decisionism»), att dess sista och avgörande moment är av värderande karaktär (ss. 77, 318), så kan inte dess sista och avgörande moment vara av icke-värderande karaktär.¹⁰

Som ovan (avdelning 1) påpekats, sysselsätter sig Gustavsson främst med relationen från stat till vetenskap, och begreppsparet »autonomi»—»heteronomi» tilldrar sig därför särskilt intresse. Tolkat enligt T₁ skulle (som ovan påpekats) detta begreppspar kunna bli användbart vid analysen. För att med hjälp härav kunna klassificera de undersökta teorierna måste förf. dock ange någon metod genom vilken de skulle kunna lokaliseras på kontinuet från »autonomi» till »heteronomi». Någon sådan metod anger förf. inte direkt, men han ger en viss precisering av

⁸ Förf. tycks egendomligt nog mena, att för en »teknokrat», denna expertväldets förespråkare, »heteronomi» skulle innebära en »ignoranternas» styrning av vetenskapen (ss. 125—6).

⁹ Observera, att det begrepp som enligt denna tolkning blir motsägande är det som Gustavsson *själv använder* i sin analys, inte ett begrepp i de teorier som är föremål för denna analys.

¹⁰ Uttrycker författarens tal om det »vällovliga syftet att bekämpa teknokratin» (ss. 76, 318) en sorts politisk värdering eller en föreställning om att »teknokrati» är en teoretisk omöjlighet?

innebörden i begreppen »autonomi» och »heteronomi», när han säger, att »autonomin måste — — — knytas till en institution för att verkligen innebära självstyrelse, även då heteronoma anspråk uppträder med betydande styrka. I forskningspolitisk mening är de intellektuella¹¹ inga intellektuella med mindre de har mod och resurser att trotsa inflytelserika opinioner. För att göra detta fordras en organisation, som inte utlämnar *var och en* till bedömning och försörjning av utanförstående. De intellektuella måste *som grupp* erbjudas skydd bakom ett system av medvetet vårdade regler samt tillförsäkras viss materiell trygghet för att oberoendet i praktiken skall bli mer än en ideologisk illusion» (s. 285; jfr även ss. 124—5, 160, 263). Vad förf. här menar är inte helt klart. Möjligen avser han en organisation av de svenska forskningsrådets typ. De teoretiker som Gustavsson skriver om diskuterar sällan dessa viktiga organisationsproblem, och de blir därför utsatta för författarens ofta berättigade kritik (t.ex. ss. 124, 161—2, 221, 285).

En stor del av den »debatt» som Gustavsson behandlar rör sig emellertid inte primärt om forskningens organisation utan om dess syfte, om frågan varför staten bör finansiera olika typer av forskning. Författarens analyser av »debattörernas» synpunkter på denna fråga är den kanske mest värdefulla delen av hans framställning, och det är synd, att de inte blir föremål för en begreppslogisk systematisering.

Frågorna om forskningens organisation och syfte hänger uppenbarligen samman med dess föremål. Av de i boken undersökta teorierna gäller somliga naturvetenskap, andra samhällsvetenskap, åter andra såväl naturvetenskap som samhällsvetenskap och humaniora. Det kan mycket väl hävdas, att utformningen av forskningens organisatoriska förhållanden till staten bör göras beroende av det område som forskningen sysslar med. Möjligheten att det finns för Gustavssons avhandlingsämne relevanta skillnader mellan teorier om olika slag av vetenskap är därför inte bara — vilket förf. tycks mena (s. 133, not 1) — en fråga om språkligt begripande utan en viktig metodfråga. Denna borde förf. klart ha tagit ställning till.

5

Bortsett från de ovan framförda principiella invändningarna är Gustavssons analyser av de enskilda teorierna ofta väljorda. Särskilt det inledande kapitlet om Max Weber har stora förtjänster (även om det är osäkert, om de resonemang som diskuteras på ss. 24—5 verkligen bör räknas såsom tillhörande den beskrivande nivån i Gustavssons första begreppsschema; jfr även ss. 75, 262). Som redan har antytts (ovan, avdelning 4) gör förf. också i sin diskussion av debatten om forskningens syfte många viktiga distinktioner och påpekanden (t.ex. s. 233). Han visar dock överlag en tendens att pressa materialet¹² (något som är speciellt framträdande i behandlingen av Bernal, vilken kanske också analyseras på ett onödigt indirekt

¹¹ Med de »intellektuella» torde Gustavsson här avse inte bara dem som bedriver forskning utan snarare en vidare grupp, omfattande alla dem som sysslar med »intellektuella överväganden», vilket dock tycks utesluta »expertbedömningar» av t.ex. militär, medicinsk eller ingenjörsteknisk art (s. 285).

¹² Tyvärr har förf. också en benägenhet att behandla de undersökta teoretikerna på ett nedlåtande sätt (se t.ex. ss. 86, 131, 264, 269), och han använder ganska lösligt termen »metafysi(s)k» som ett skällsord (ss. 74, 122, 131, 152).

sätt: via Marx, via Althusser [ss. 98—110]), och han borde oftare ha tagit ad notam sin egen uppmaning till en av de undersökta teoretikerna: att ta hänsyn till »motståndarens bästa formulering av sin ståndpunkt» (s. 96; jfr s. 242). Många av Gustavssons invändningar mot de teorier han behandlar synes mig därför tvivelaktiga. Jag är t.ex. inte övertygad om, att det resonemang av Bernal som beskrivs såsom ett exempel på det »naturalistiska misstaget» (s. 95) verkligen är ett (logiskt) misstag, och inte heller tror jag, att Bernal bestrider, att historieforskning förutsätter urval av fakta (s. 131). Jag anser också, att t.ex. Maddox' forskningspolitiska uttalanden kan tolkas på ett betydligt mera generöst (och plausibelt) sätt än vad förf. gör (ss. 187—8); likaså tycks mig Habermas' — obestridligen svårtolkade — »pragmatistiska modell» kunna ges en rimligare och intressantare innebörd än den förf. tillskriver den (ss. 317—8).

Denna anmälan har fått en övervägande negativ karaktär. Det är därför angeläget att understryka värdet av att forskningspolitiken underkastas en vetenskaplig behandling. Svensk statsvetenskap har alltför länge försummat att ta upp hithörande frågor till kritisk granskning. Redan Gustavssons presentation av så många intressanta forskningspolitiska teorier för en svensk läsekrets utgör följaktligen en betydelsefull insats.

Elias Berg

Kommentar

För ungefär tio år sedan kunde man runt om i världen skönja ett stegrad intresse för forskningspolitik. Behovet att avväga insatser på skilda områden upplevdes som praktiskt påträngande. I den anda av beställsam iver som gärna sprider sig i dylika fall var det många som började plädera för »forskning om forskning». Sådana studier har sedermera kommit att bedrivas från en mångfald utgångspunkter. Allteftersom 1960-talet led mot sitt slut kom därutöver ett delvis nytt slags engagemang med i bilden. Fram trädde de som menade, att forskningen borde vara »kritisk», att den borde vara »fri», att vetenskapsmännen borde känna »ansvar» för de praktiska följderna av sitt arbete. Nära till hands liggande praktiska synpunkter blandades med mera storslaget ideologiska inslag i meningsutbytet. Som följd härav tedde sig den s.k. forskningsdebatten med tiden skäligen kaotisk. Alla var överens om att den handlade om viktiga sammanhang. Men där fanns mycket litet av överblick, stringens och precision.

Mig lockade att laga en framställning av det slag, som jag själv hade saknat, då jag först kom i kontakt med forskningen som politiskt spörsmål. Jag ville presentera den viktigaste litteraturen på området. Vilka distinktioner borde göras, och vad hade de mest framstående teoretikerna haft att säga? Det var frågorna som jag såg dem. Närmast hade jag då i tankarna en genomgång av det slag som vi nu betraktar som självklar, när det gäller utvecklingen från management-teorierna via human relations-forskningen till dagens konkurrerande föreställningar på organisationsteoriernas område. I diskussionen om folkstyret är det på motsvarande sätt

vanligt att urskilja ett antal faser, där klassikernas, revisionisternas och de nyklassiska teoretikernas problemuppfattning avlöser varandra, allt under det att man skiljer mellan sådana teoretiker som understryker participationens betydelse och sådana som finner åsiktsöverensstämmelse och elitkonkurrens vara demokratins viktigaste kännetecken.

Som alternativ till den valda uppgiften skulle jag ha kunnat skjuta den teoretiska debatten i bakgrunden för att i stället börja med en handfast empirisk genomgång av de institutioner och mekanismer, som fungerar i svensk forskningspolitik. En annan möjlighet hade varit att bortse såväl från den praktiska politiken i Sverige som från hur de grundläggande principfrågorna traditionellt har brukat uppfattas. Utan att jag på något samlat sätt hade tagit ställning till vad som tidigare sagts, skulle jag då ha gripit mig an med uppgiften att själv analysera det teoretiska problemet samt i bästa fall även lyckats utarbeta en teori om forskningens plats i det politiska systemet. Huruvida det hade varit bättre att närma sig forskningspolitiken längs någon av dessa båda övriga huvudlinjer kan man givetvis hysa olika meningar om. Men frågan är på något vis alltid överspelad. Man glömmer lätt att resonera utifrån den hypotetiska förutsättningen, att man inte kan orientera sig. Den som förespråkar en annan uppläggning äger genom läsningen av min bok den överblick, varförutan skilda infallsvinklar svårigen låter sig övervägas. I nuläget står valet, som jag bedömer saken, mellan delvis andra alternativ än det gjorde den gången när jag började.

Förutsatt att man finner det angeläget att söka bringa reda i forskningsdebatten, inställer sig frågan hur en sådan studie lämpligen bör genomföras. Till uppläggningsen av min undersökning knyter sig de tre första avsnitten i Elias Bergs anmälan. Hur problemet formuleras, vilka teoretiker man väljer att studera och hur man föredrar att disponera den färdiga framställningen är sällan utan problem. Och så är det minst av allt i detta fall.

Mot bakgrund av det kunskapsläge som här förelåg skulle det, hävdar jag, ha varit mindre givande att närma sig ämnet på annat sätt än vad jag faktiskt kom att göra. Det gällde att utreda vissa ansatser till forskningspolitisk doktrinbildning. För att detta skulle bli möjligt tarvades ett minimum av grundläggande distinktioner; jag behövde ange problematiken i stort för att kunna avgränsa debattens objekt. Elias Berg återger inledningsvis i första avsnittet av sin recension mitt grundläggande resonemang så kortfattat att referatet blir missvisande. Som framgår av de avsnitt där jag diskuterar mina antaganden (s. 14—19 samt 51—53) och av bokens disposition bör mina överväganden framställas som en tankegång i tre led:

1. Idéer om forskningen och samhället kan på satslogiska grunder indelas i sådana som värderar, beskriver och föreskriver. För mig som statsvetare är det naturligt att ställa principiellt motiverade *rekommendationer* i centrum. Värderande och beskrivande element uppfattar jag som argument för de institutionella arrangemang, som teoretikerna förespråkar.

2. Idéer om forskningen och samhället kan på saklogiska grunder indelas i sådana som gäller forskningens *beroende* av samhället och sådana som har med forskning-

ens inverkan på samhället att göra. Sålunda finner jag det naturligt att föreslå två grundläggande dimensioner, vilka jag anger genom att ställa *autonomi* mot *heteronomi* och *decisionism* mot *teknokrati*. Dessa blir för mig de begrepp, med vilkas hjälp en forskningspolitisk rekommendation låter sig karaktäriseras.

3. Med utgångspunkt från en påfallande sinnrik paradox hävdar Max Weber, att en kombination av autonomi och decisionism skänker samhället ett optimum av klarhetssträvan (från ansvarstygda politiker fristående forskning) och ansvarsfullt handlande (från besinningslös forskning fristående politiker). Hur har senare teoretiker, som angripit eller sökt vidareutveckla den klassiska doktrinen, behandlat ifrågavarande problematik?

En mer humanistiskt orienterad kritiker än Elias Berg kan möjligen anse, att jag redan genom dessa inledande tankeoperationer kommit att göra alltför mycket våld på materialet. Själv anser jag givetvis, att min avvägning är den riktiga; annars skulle jag inte ha gjort på detta sätt. Utan egna begrepp skulle det hela ha blivit föga mer än en samling parafraaser; en kvalificerat humanistisk »inlevelse» i alla dessa författares perspektiv kunde det ju inte gärna bli tal om. Om jag å andra sidan mer i detalj hade spaltat upp och i förväg kombinerat mina kategorier, hade inte hela schemat kunnat tillämpas på alla författare. Vidare hade jag då så småningom närmat mig den punkt där just denna typ av undersökning tett sig överflödig. Ty varför skulle man studera ett litet fåtal elitdebattörer för innehållets skull, om man inte vore beredd att registrera hur dessa själva elaborerar de problem som de utger sig för att behandla? Annorlunda hade det varit, om jag hade ansett, att själva debatten som sådan vore ägnad att belysa någon viss aspekt av det politiska systemet — de intellektuellas politiska »frustration» för att ta ett nära till hands liggande exempel — eller om jag av något annat skäl hade varit ute efter att mäta den relativa förekomsten av olika temata i forskningspolitisk agitation. I sådana fall hade analysapparaten förmodligen bort bli föremål för en mer ingående kategorisering för att möjliggöra en mer mekanisk registrering av ett större material.

Urvalet av de teoretiker som man inriktar sig på att studera är på motsvarande sätt en fråga om avvägning. Den ena ytterligheten representeras av en rent teoribyggande undersökning, där man på sin höjd brukar vad andra har skrivit som byggstenar och referenspunkter. Enligt den andra ytterligheten skulle jag ha låtit mig vägledas av den historiska ambitionen att klarlägga vilka idéer som faktiskt har dominerat opinionen från tid till annan i olika länder. För egen del valde jag — vilket jag trodde var tydligt nog — att låta den av mig i grova drag angivna sakfrågan om principiellt motiverade forskningspolitiska rekommendationer samt debattinläggens intellektuella kvalitet fungera som överordnade urvalskriterier. Det historiska kommer in på två sätt. För det första har jag valt att ge framställningen en kronologisk disposition, varvid en viss, inte alltför anspråksfullt presenterad, fasindelning varit vägledande. För det andra har jag — just från innehållslig synpunkt — funnit det angeläget att påpeka, att redan idéhistoriska studier av så måttlig omfattning som de jag har bedrivit synes mig indikera »that whether a theorist defends the institutional autonomy of science or not is not primarily a

question of Marxism or liberalism. It is rather a question of how he conceives the historical situation in which he is living with regard to the social function of an institutionally autonomous science» (s. 329). Jag kan givetvis inte utesluta, att jag har missat några viktiga debattörer. De namn som Elias Berg drar in i diskussionen är i vilket fall av mindre intresse i sammanhanget. Dessa personer uppfyller nämligen inte mitt kriterium att ha uttalat principiellt motiverade forskningspolitiska rekommendationer.

Då det gäller textens arrangemang irriterar det Elias Berg, att jag inte har någon särskild inledning. Visserligen erkänner han själv, att allt väsentligt finns angivet på de sidor där principfrågor avhandlas. Han kunde ha tillagt, att den som läser innehållsförteckningen inte gärna kan sväva i tvivelsmål om hur de båda principiella utredningarna kring mina antaganden är infogade i framställningen. Eftersom det här gällde en förhållandevis svårgripbar teoretisk problematik, bedömde jag det som mest pedagogiskt att steg för steg föra läsaren in i ämnet. Som avslutning fann jag det på motsvarande sätt mest åskådligt att dra samman trådarna i ett avslutande avsnitt om »althusserianernas dilemma». Den engelska sammanfattningen är på vänligt sätt så utformad, att den kan läsas fristående av den som vill bilda sig en översiktlig uppfattning om ämne, problem, metod och resultat. För övrigt hade inget varit lättare, det kan jag försäkra, än att låta boken framträda med mindre omsorg ägnad åt den yttre formen.

Huvudsynpunkten för Elias Berg är att mina nyckelbegrepp och relationerna mellan dem skulle låta sig tolkas och preciseras i flera olika riktningar. Förvisso är det så. Det ligger i sakens natur, att det blir på det sättet, när man ställer sig uppgiften att ordna problemet i grova drag. Det verkar som Elias Berg hade glömt vad Arne Næss skriver i *Empirisk semantik* om att det »när det i logik och metodlära inskräps att formuleringar bör vara precisa, menas med detta oprecisa uttalande inte att man alltid bör precisera varje formulering så mycket som möjligt, utan bara att formuleringar bör vara *tillräckligt precisa för det syfte man har*. Man får räkna med att ju starkare en formulering preciseras, desto mera går det ut över andra önskvärda egenskaper hos formuleringen, t.ex. översiktligheten. Det medför att man i en given situation alltid får räkna med en övre gräns, bortom vilken ytterligare preciseringsarbete inte lönar sig. Problemet att bestämma var man skall dra en sådan gräns inställer sig ständigt, när logiken skall tillämpas . . .» (a.a., s. 40). Problemet huruvida de av mig¹ introducerade begreppen skall fattas som extremer på ett kontinuum eller som absoluta begrepp behöver sålunda inte ställas på sin spets i de sammanhang där jag använder dem. Att man i överskådlighetens intresse benämner ett fenomen eller en ståndpunkt med utgångspunkt från den idealtyp som ligger närmast är ingen okänd företeelse. Därmed inte sagt att Elias Bergs genomgång av olika preciseringar skulle vara utan intresse för fortsatta, empiriska studier på det forskningspolitiska området. Men som kritik av min bok får nog hans semantiska exercis betraktas som skäligen förspild möda.

Den som uppmärksam studerar vad jag skrivit om begreppsparet decisionism—teknokrati (s. 51 f.) och hur jag i praktiken brukat dessa termer, skall finna att de avser att fånga den problematik, som populärt brukar uttryckas så, att det är osäkert i vad mån beslutsfattarna skall betraktas som utvecklingens »herrar» och i vad

mån de snarare är att betrakta som omständigheternas »fångar». »Å ena sidan urskiljer jag . . . det extrema fallet, att politiken inte behöver några värderingar och att sakkunskapen därför anses böra styra; det är den rekommendation som enligt gängse statsvetenskapligt språkbruk kallas *teknokrati*. Å andra sidan urskiljer jag det rakt motsatta förhållandet: styrelsen anses böra vara grundad på ett *decisionistiskt* förhållande mellan vetenskap och politik. I en sådan styrelseform kan man inte styra enbart på vetenskapliga grunder; värderingar krävs också. Det är den politiska princip som värderativismen implicerar och som alla västerländska demokratier har etablerat genom att skilja mellan politiker och experter. I ett teknokratiskt perspektiv är de styrande bundna av experterna och deras uppfattning av situationen och dess logik. Enligt den decisionistiska teorin riktas uppmärksamheten mot politikerna och manöverutrymmet i deras beslutsfattande.» Elias Berg krånglar till det för sig »i förtid», om jag så får uttrycka mig. Då vi skall operationalisera olika aspekter av dessa begrepp för att begagna dem i empirisk forskning, kommer det helt visst att finnas många svårigheter att bemästra. Men låt oss för den skull inte underlåta att se denna viktiga dimension i politiken; den låter sig utan tvivel förankras i nära till hands liggande iakttagelser. Och för att vi teoretiskt skall kunna begripa forskningspolitikens klassiska doktrin är den helt enkelt av grundläggande betydelse.

När det gäller frågan huruvida Bernal skall karaktäriseras som teknokrat eller ej, uppkommer meningsskiljaktigheten därigenom att Elias Berg utgår från Bernal uttryckligen *säger*, att han motsätter sig vetenskapsmännens styrelse. Men denne avser därvid, som jag ser det, blott sådana forskare som arbetar i den »idealistiska» traditionen. För vetenskapsmän och experter av hans egen sort ställer sig saken annorlunda. Dessa ser »the social, economic and political situation as a problem to which a solution must first be found and then applied not as a battle-ground of personalities, careers, and vested interests» (Bernal, a.a., s. 404). För »progressiva» vetenskapsmän finns knappast något mer angeläget än att komma bort från alla dessa »värderingar» och all denna »irrationalitet», som präglar beslutsfattandet i den liberala demokratin. Att detta i praktiken, under en rätt betydande övergångstid, torde komma att innebära ett visst mått av teknokrati förefaller mig svårt att komma förbi.

Varför det för mitt ämne skulle vara en så viktig metodfråga att diskutera huruvida teoretikerna behandlar naturvetenskap eller samhällsvetenskap förstår jag inte. Skillnaden finns där givetvis. Men den spelar knappast någon roll, när man sysslar med så allmänna sammanhang. Den lilla sarkasmen om »science» är också förfelad; varje kännare av internationell forskningsdebatt förstår vad jag menar, då jag skriver att denna i mycket liten mån handlar om humaniora och samhällsforskning och att detta delvis skyllas det engelska ordets makt över tanken. Likaså förvånar det mig att Elias Berg vill skilja mellan stat och samhälle. I det här fallet är det definitivt en fördel att inte göra den distinktionen; därigenom inkluderar jag medvetet ekonomi och religion bland de utomvetenskapliga värderingar, faktorer och institutioner som forskningen inverkar på och låter sig påverkas av. Vidare måste jag värja mig mot den lilla tillstymmelse till erkännande som skyntar i näst sista stycket i det fjärde avsnittet, där Elias Berg beklagar att jag inte ägnat mer uppmärksamhet åt idéer om forskningens värde. De av mig introducerade begreppen avser

förhållandet mellan forskning och samhälle sådant detta gestaltar sig på den rekommenderande nivån. Utsagor på de värderande och beskrivande nivåerna är det i första hand moralfilosofernas och lärdomshistorikernas uppgift att diskutera. I mitt perspektiv framstår de mest av allt som argument för det institutionella arrangemang som förespråkas genom ifrågavarande begrepp. Sålunda har det inte varit någon primär uppgift för mig att systematisera idéer om forskningens syfte.

Men låt oss lämna detaljerna därhän och se till vad som föranlett denna kommentar. Elias Berg skriver genomgående som om han menade, att det mest vore till belysning av vissa allmänna metodsynpunkter som min undersökning förtjänade att uppmärksammas. För mig ter det sig inte på det sättet; det viktigaste jag har att säga gäller samma ämne som teoretikerna behandlar. Min undersökning är minst av allt någon sociologisk eller psykologisk studie av idéer, där dessa studeras för någon annan skull än det tankeinhåll de förmedlar. Ej heller är det någon innehållslig studie av den vanligaste typen. I sådana fall är vissa fundamentala begrepp (demokrati—diktatur, plan—marknad etc.) mestadels givna av den tidigare diskussionen, och den som analyserar kommer in på ett jämförelsevis sent stadium av meningsutbytet om ifrågavarande fenomen. Här gällde det att studera en debatt, där inte ens de mest grundläggande distinktionerna tidigare blivit gjorda. En aldrig så kritisk granskning, som hade sett uppgiften på samma sätt, hade varit inriktad på att avvisa eller vidareutveckla min uppfattning av forskningsdebatten och vad den handlar om.

Sverker Gustavsson

Replik

Sverker Gustavssons »Kommentar» till min anmälan av hans avhandling synes bygga på en rad missförstånd:

1. Min anmälan avser självfallet att behandla Sverker Gustavssons »uppfattning av forskningsdebatten». En del av mina synpunkter på författarens analys av några av de enskilda teoretikerna (Bernal, Maddox, Habermas) framför jag mera antydningvis, då jag anser, att dessa synpunkter har mindre intresse för en läsekrets som kanske inte har läst avhandlingen. Min kritik kommer därför i stor utsträckning att vända sig mot metodiska brister i författarens framställning, vilka tenderar att hindra förståelsen såväl av innehållet i den — enligt min mening ytterst viktiga (se slutmeningarna i min anmälan) — forskningspolitiska debatten som av författarens egen »uppfattning» av denna debatt. En sådan upplägning av kritiken — som ju ingalunda innebär, att jag främst vill belysa »vissa allmänna metodsynpunkter» — torde vara den enda möjliga för de flesta avhandlingsrecensenter. En anmälare kan (vanligen) inte gå igenom allt, eller ens det mesta, av det material som en avhandling bygger på; han måste skriva om avhandlingen och inte om föremålet för den. Om en recensent vore tvungen att gå igenom detta material, skulle flertalet avhandlingar förbli oanmälda. (Sedan kan man naturligtvis diskutera i vilken mån detta skulle vara en förlust för vetenskapen.)

2. En första typ av invändningar går ut på, att författarens resonemang *inte* är

»tillräckligt precisa» för hans syfte. Hit hör t.ex. min kritik av den bristande precisionen i definitionerna av begreppen »autonomi» och »heteronomi», vilken gör det svårt att bestämma, om en viss teoretiker skall räknas som anhängare av »autonomi» eller inte. Hit hör vidare min kritik av författarens användning av ordet »samhälle» i stället för ordet »stat» i problemformuleringen. Han må aldrig så medvetet inkludera »ekonomi och religion bland de utomvetenskapliga värderingar, faktorer och institutioner som forskningen inverkar på och låter sig påverkas av»; det är inte dessa samband som han faktiskt undersöker i sin »forskningspolitiska» avhandling. Hit hör också, min kritik mot, att förf. — i olikhet mot t.ex. Habermas — inte skiljer mellan teorier om olika slag av vetenskap, vilket kan leda till förbiseende av viktiga inslag i dessa teorier; om detta inte spelar någon roll i »så allmänna sammanhang» som förf. behandlar, torde dessa »sammanhang» vara alltför »allmänna» för att tjäna som underlag för en analys av forskningspolitik. (Min anmärkning om ordet »science» är absolut inte avsedd som sarkasm utan som en — kanske felaktig — förmodan om en svaghet i urvalsmetoden.)

3. En andra — och kanske viktigare — typ av invändningar riktar sig, inte mot bristen på precision, mot vaghet och gränsdragningssvårigheter, utan mot *oklarhet*. Denna oklarhet beror ibland på oprecisa uttalanden, ibland på frånvaro av uttalanden överhuvudtaget, men det är oklarheten som sådan jag vänder mig emot (och jag är inte irriterad över »textens arrangemang» i och för sig). Till dessa invändningar hör min kritik av författarens sätt att presentera eller antyda sin problemställning och sina urvalsprinciper. Jag vänder mig här inte mot författarens val av problem eller urval av teoretiker i och för sig (se sista meningen i andra avsnittet av min anmälan) utan mot oklarheten om författarens mening i dessa avseenden. Till dessa invändningar hör också en stor del av min kritik av författarens andra begreppsschema. Begreppen är här oklara (enligt en tolkning, T₅, blir t.ex. Habermas »decisionist», enligt en annan tolkning, T₄, blir han »teknokrat»), och ett av dem, »teknokrati», tycks enligt en tolkning, T₅, bli själv- motsägande och därigenom otjänligt för analysändamål.

4. En tredje typ av invändningar går ut på, att framställningen är *osystematisk*. Jag pekar här på svårigheten att förstå, vad förf. vill säga med sina många utan uppenbart sammanhang framförda synpunkter. Till dessa invändningar hör bl.a. mina uttalanden om bristen på systematisering av författarens ofta värdefulla analyser av några av teoretikernas resonemang om forskningens syfte. Jag beklagar inte här, att förf. »inte ägnat mer uppmärksamhet åt idéer om forskningens värde»; jag beklagar, att han inte systematiserar de i avhandlingen redan förekommande synpunkterna.

Elias Berg

LENNART LUNDQUIST: *Förvaltningen i det politiska systemet*. Studentlitteratur, 1971. 146 sid.

Utan att förringa tidigare insatser i svensk statskunskap vågar man påstå, att det är först under det senaste årtiondet som ett mer omfattande nytänkande präglat

disciplinen i vårt land. Detta beror på en rad faktorer; främst bland dessa är dock det ökade inflytandet från strömningar inom statskunskapen utomlands samt det medvetna sökandet efter en mer samhällsvetenskaplig profil bland disciplinens företrädare inom landet. Alla drag i denna nya profil har dock inte helt fyllts i. Sålunda har t.ex. förvaltningskunskapen som delämne inom statskunskapen nästan helt försumrats.

Det är mot denna bakgrund som Lennart Lundquists nyutkomna bok om förvaltningen i det politiska systemet fyller en stor lucka. Som titeln antyder utgör boken ett försök att se förvaltningsverksamheten i dess politiska sammanhang. Utgångspunkten är en blandform av system- och funktionsteoretiskt betraktelsesätt. Det huvudsakliga innehållet ägnas åt den svenska scenen men jämförande utblickar sker på många ställen, där framställningen så kräver och materialet tillåter det. Ur pedagogisk synvinkel framstår verket som ett mönster. Låt mig inledningsvis behandla bokens förtjänster mer ingående och därefter diskutera de frågeställningar som boken reser för förvaltningsforskningen.

På samma sätt som statskunskapen i vårt land har sina rötter i statsrätten har förvaltningskunskapen ursprungligen vuxit fram ur förvaltningsrätten. Den statliga förvaltningen utgjorde länge juristernas betesmarker. Det första arbetet med mer moderna statsvetenskapliga ingredienser var Gunnar Heckschers studie av den svenska statsförvaltningen i arbete, som utkom 1952.¹ Trots att denna samtidigt lämnade många frågor obesvarade och innehöll nya teoretiska ansatser, var det ingen som genast nappade på kroken; andra statsvetare fortsatte att lämna förvaltningen som forskningsområde utan avseende. Först mot slutet av sextioalet förändrades intresseinriktningen. Såväl inom de statsvetenskapliga institutionerna som utanför dessa har den svenska förvaltningen tilldragit sig ökat forskningsintresse. Ett antal offentliga utredningar, populära böcker och mer akademiska publikationer har nått bokmarknaden under de senaste tre åren; mest överskådlig och uttömmande av dessa är den bok om den offentliga förvaltningen som författats av Björn Molin, Lennart Månsson och Lars Strömberg vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.²

Trots dessa betydelsefulla bidrag på senare tid utgör, som Lundquist påpekar, den svenska förvaltningen ett relativt outforskat område; de slutsatser som kan dras om dess karaktär är mer grundade på intelligenta gissningar än empiriska verifieringar. Hans eget bidrag ligger dock mer på det analytiska och teoretiska än på det empiriska området; den bok som här recenserar syftar i första hand till att relatera studiet av förvaltningen till aktuella teoretiska strömningar inom den internationella statskunskapen. Den försöker skapa »ordning» och systematik i den flora av svenska och utländska publikationer som på senare år behandlat offentlig förvaltning från olika utgångspunkter. Detta syfte tjänas väl av författarens system- och funktionsteoretiska betraktelsesätt; argument från en rad olika publikationer tas upp till behandling och deras inbördes sammanhang inom det politiska systemet analyseras.

¹ Gunnar Heckscher, *Svensk statsförvaltning i arbete*, (Stockholm 1952).

² Björn Molin—Lennart Månsson—Lars Strömberg, *Offentlig förvaltning*, (Stockholm 1970).

Författarens strävan är också att föra samman statsvetenskapliga och organisationsteoretiska synsätt under samma tak. Även om han utelämnat några av de mest inflytelserika organisationsteoretikerna, t.ex. Chester Barnard,³ Peter Blau,⁴ Tom Burns,⁵ Alvin Gouldner⁶ och Philip Selznick,⁷ introducerar Lundquist läsaren i en rad böcker, som länge varit standardverk inom statskunskapen på andra sidan Atlanten men som hittills varit okända för de flesta statsvetarstudenter i Sverige. Denna vidgning av horisonten är en betydelsefull förtjänst hos boken; inte blott ökas den faktiska kunskapen om andra länders förvaltningssystem och deras specifika problem utan även utsträcks gränserna för vad som kan uppfattas som statsvetenskapligt relevanta spörsmål.

Framställningen är hela tiden klar och koncis. Det är förbluffande mycket som författaren får in på 125 sidor text, och detta måste främst tillskrivas hans pedagogiska insikter. Det senare återspeglas också i själva redigeringen samt de lättfattliga grafiska illustrationer som åtföljer texten. Mot denna bakgrund finner jag det onödigt att han fallit för modenycken att systematiskt numrera såväl stora som små mellanrubriker i varje kapitel. Om detta är ett försök att ge framställningen mer »vetenskaplighet» är det falsk varubeteckning; medan sättet att numrera antyder logisk härledning i framställningen är mellanrubrikerna i själva verket godtyckligt utvalda. Ur pedagogisk synvinkel är metoden både missvisande och överflödig; en bra statsvetenskaplig bok — och en sådan är Lundquists — skall ha pedagogiska förtjänster utan att behöva anlita en sådan metod.

Boken har också sitt värde genom att en del teoretiska frågeställningar ställs på sin spets i framställningen. En av dessa gäller värdet av det system- och funktionsteoretiska betraktelsesättet vid studiet av förvaltning. När syftet, såsom i Lundquists bok, är att sätta förvaltningsprocessen i sitt större politiska sammanhang och skapa systematik i diskussionen av de empiriska spörsmål som är av intresse, utgör onekligen detta betraktelsesätt en fördel. När Malinowski introducerade det funktionsteoretiska tänkandet inom socialantropologin vann hans tankar genast gehör bland många av disciplinens företrädare därför att de befriade dem från deras sockenmentalitet. Hans tankar passade också det mer allmänna synsätt som präglade socialantropologer av den gamla skolan; traditionella småsamhällen kunde utan svårighet jämföras i funktionsteoretiska termer, därför att de utgjorde socialt stillastående enheter. Almond vann sin ryktbarhet i början av sextiotalet åtminstone av det första skälet; hans närmande till studiet av politik tillät systematiska jämförelser mellan såväl i-länder som u-länder. Om man betraktade det politiska systemet som en ombesörjare av vissa universella funktioner, kunde den politiska beteendeforskningen utvidgas att omfatta nya hittills orörda samhällen. Sedd i sitt svenska perspektiv har Lundquists bok möjlighet att vinna anseende av liknande skäl; den erbjuder en helhetssyn av ett forskningsområde som till dags dato karakteriserats av isolerade insatser med begränsade utgångspunkter.

³ Chester Barnard, *The Functions of the Executive*, (Cambridge, Mass. 1938).

⁴ Peter Blau, *The Dynamics of Bureaucracy*, (Chicago 1955).

⁵ Tom Burns och G. M. Stalker, *The Management of Innovation*, (London 1961).

⁶ Alvin Gouldner, *Patterns of Industrial Bureaucracy*, (Glencoe, Ill. 1954).

⁷ Philip Selznick, *TVA and the Grass Roots*, (Berkeley 1949).

Det system- och funktionsteoretiska synsättet har dock, liksom alla andra teoretiska modeller, sina bestämda begränsningar. Systematiken och jämförbarheten kan endast åstadkommas genom att framställningen koncentreras på *hur* olika system fungerar. Frågan om *varför* ett politiskt system är demokratiskt och ett annat diktatoriskt eller varför ett byråkratiskt system rekryterar sina medlemmar huvudsakligen från socialgrupp 1 medan ett annat har en mycket bredare rekryteringsbas, skjuts åt sidan. Detta teoretiska närmande utgår också från att politiska aktiviteter präglas av vissa universella regelbundenheter, på vilka den statsvetenskapliga forskningen måste koncentrera sig. Samhället kan studeras med utgångspunkt från samma principer som naturen. Även om inte Lundquist kan anklagas för att använda systemtänkandet på ett överdrivet och oflexibelt sätt måste samtidigt påpekas, att hans närmande till studiet av förvaltningsproblemen endast är ett av många som statsvetaren kan använda sig utav. Det system- och funktionsteoretiska betraktelsesättet lämpar sig för diskussionen av en viss typ av spörsmål, t.ex. hur väl ett bestämt politiskt system tillfredsställer på förhand identifierade samhällsbehov. Om man emellertid främst är intresserad av motiven till vissa politiska handlingar och ser politiken som en kamp om makt och inflytande är detta betraktelsesätt direkt olämpligt. Det faktum att makt, som Lundquist mycket riktigt påpekar, ej går att mäta kan knappast utgöra ett vägande skäl för att statskunskapen inte skulle visa lika stort intresse för detta begrepp som för hur ett politiskt system fyller vissa behov hos samhällsmedlemmarna.

Man får i bokens förord intrycket av att författaren (medvetet eller omedvetet) utgår från att offentlig förvaltning endast — eller åtminstone bäst — kan studeras ur statsvetenskaplig synvinkel med hjälp av en system- och funktionsteori.⁸ Han accepterar den gängse systemteoretiska definitionen av politik som den auktoritativa fördelningen av värden, vilken flertalet av samhällsmedlemmarna uppfattar som bindande.⁹ Hans användning av begreppet är dock mer tvetydig. Liksom många andra systemteoretiker inom statskunskapen tenderar han att jämställa det politiska systemet med den politiska regimen; den bindande värdefördelningen associeras med vad statsapparaten gör. I 1800-talets laissez-faire system menar Lundquist att den auktoritativa värdefördelningen begränsades till ett minimum medan den i 1900-talets totalitära stater är av väldig omfattning.¹⁰ Det är dock tvivelaktigt att all värdefördelning i ett samhälle ombesörjes av regimen eller staten. Om så vore fallet, vad är då den analytiska skillnaden mellan systemet som sådant och regimen? Mycket av vad som en samhällsmedlem uppfattar som bindande är resultatet av oavsiktliga förändringar i det politiska systemet. Inte bara regimavvisande grupper i ett samhälle påverkas i sitt ställningstagande av andra faktorer än de beslut som fattas av de makthavande.

Tanken att vad som är statsvetenskapligt intressant står i förhållande till omfattningen av regimen av avsiktliga värdefördelning är inte särskilt behjälplig om man som Lundquist vill försöka integrera organisationsstudiet med statskunskapen. Den värdefördelning, som försiggår på denna analysnivå, kan inte enbart be-

⁸ Lundquist, sid. 4.

⁹ Ibid., sid. 12—13.

¹⁰ Ibid., sid. 13.

fraktas ur samhällets eller det nationella politiska systemets synvinkel. Vad som händer inom en organisation är också politik och statsvetenskapligt intressant; det bästa beviset härpå är Croziers redan klassiska studie av det byråkratiska fenomenet.¹¹ I de franska förvaltningsorganisationer han studerade undergrävdes hela tiden huvudprincipen bakom en byråkratisk organisation, nämligen att den genom sina regler och förordningar skall utgöra ett pålitligt instrument i de makthavandes händer, till följd av förekomsten av informella grupper, vilkas strävan var att bevara sina maktpositioner och intressen inom organisationen. I stället för ett effektivt verkställande av beslut som fattats av de överordnade inom organisationen ägnade sig tjänstemännen i stor utsträckning åt politiska intriger, som syftade till att gynna den egna gruppens intressen och vilkas effekt på organisationen var ständiga målförskjutningar. Samspelet mellan byråkratiska regler och informella grupphänsyn tar sig dock inte alltid samma negativa uttryck. Blau visar att organisationsmedlemmar som uppfattar reglerna som ett hinder i sin verksamhet också kan finna vägar att kringgå dessa. På detta vis bibehålls organisationens ursprungliga målsättningar och undviks onödiga ineffektiviteter.¹² För att förstå skillnaderna mellan Croziers och Blaus organisationer måste vi veta mer både om medlemmarnas bevekelsegrunder och det sätt på vilket de informellt försöker befordra sina ambitioner och intressen.

I Lundquists makrobetonade närmande till studiet av förvaltningsproblemen ges dessa intraorganisatoriska aspekter ingen särskild uppmärksamhet. Hans framställning fäster liten vikt vid förvaltningsprocessens inre dynamik. Detta intryck befästs av att han ser politiska och administrativa aktiviteter som ett flöde av *inputs* genom ett system i vilket de senare formas till beslut efter påverkan från olika personer och institutioner. Denna tvådimensionella syn på det politiska systemet har dock sina begränsningar. Systemfigurerna i boken illustrerar hur krav och stöd i normala fall förhåller sig till varandra under beslutsprocessen. Den tågordning som presenteras följes dock inte alltid i verkligheten, och den variation som existerar kan inte sopas åt sidan som ointressant. Strukturella olikheter och skillnader i fråga om när och varför olika grupper visar aktivt intresse i en viss fråga har ofta vittgående konsekvenser för t.ex. hur förvaltningen kan styras och kontrolleras.

Det kan synas som en motsägelse, att jag här pläderar för ökad hänsyn till det säregna i olika system och vid olika tidpunkter samtidigt som jag prisat boken för att bringa ordning och systematik inom förvaltningsforskningen i vårt land. Någon motsägelse behöver dock inte nödvändigtvis föreligga. Alla samhällsforskare pendlar någonstans mellan det unika och det generella. Vid olika tidpunkter i forskningens framskridande ligger tonvikten på det generella mer än på det unika. Lundquists bok kommer vid en sådan tidpunkt inom förvaltningsforskningen i vårt land. Den dynamik, som präglar forskningsutvecklingen inom varje vetenskapsgren, kommer dock med all sannolikhet att svänga pendeln tillbaka i riktning mot vidgat intresse för det unika. Detta kan i så fall delvis tillskrivas Lund-

¹¹ Brian Crozier, *The Bureaucratic Phenomenon*, (Chicago 1964).

¹² Blau, *op.cit.*

quists bok. Han har försett förvaltningsforskarna i Sverige med en fastare grund att stå på. Med hans bok har forskningen inom detta område tagit ett bra steg framåt. Samtidigt har Lundquist emellertid ökat aptiten för vad som förklarar likheter och olikheter mellan såväl skilda förvaltningssystem som skilda organisationer i det svenska förvaltningssystemet.

Göran Hydén

Till redaktionen insända skrifter

- Allmänna bostadsräkningen i Stockholm 1965. Redogörelse utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor.
- Andersson, Jan och Furberg, Mats, Moral. Aldus.
- Aronsson, Leif m.fl., Att använda modeller i företagsekonomi. Gleerups.
- Attman, Artur m.fl., Göteborgs stadsfullmäktige. 1863—1962. III. Elanders boktryckeri.
- Ball, Alan R., Modern Politics and Government. Macmillan.
- Barber, William J., De ekonomiska idéernas historia. Aldus.
- Brasher, N. H. (ed.) Studies in British Government, Second Ed. Macmillan.
- Bruzelius, Anders m.fl., Sociallagarna. II—III. Håkan Ohlssons.
- Carter, M. D., An Introduction to Mass Communications. Macmillan.
- Castberg, Frede, Den europeiske konvensjon om menneskerettighetene. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dens., Juridiske stridsspørsmål i Norges politiske historie. Universitetsforlaget, Oslo.
- Coser, Lewis, A., Social konflikt. Aldus.
- Drucker, Peter F., Förändringens tidsålder. Wahlström & Widstrand.
- Fetscher, Iring, Från Marx till sovjetideologin. Studentlitteratur.
- Goldthorpe, John H. m.fl., Arbetaren i överflödssamhället. 1—2. Aldus.
- Gustafsson, Agne, Försvar för folkstyret. Prisma.
- Gyllenstein, Lars, Ur min offentliga sektor. Aldus.
- Holm, Lennart, Strategi för kultur. Aldus.
- Hopkins, M. W., Mass Media in the Soviet Union. Pegasus.
- Jackson, Robert J. and Stein, Michael B., Issues in Comparative Politics. Macmillan.
- Jansson, Jan Owen, Prissättning av gatuutrymme. EFI.
- Koszyk, Kurt, Deutsche Pressepolitik im Ersten Weltkrieg. Droste.
- Küng, Andres, Estland — en studie i imperialism. Aldus.
- Lindgren, Lena, Magnusson, Dan och Stjernquist, Per, Sociala styrningsformer. Almqvist & Wiksell.
- Nilsson, Göran B., En trotsig svensk. Vestmanlands Läns Tidnings förlag.
- Pearson, Lester B., Den internationella utvecklingspolitiken. W&W-serien.
- Schou, August and Brundtland, Arne Olav (eds.), Small States in International Relations. Almqvist & Wiksell.
- Simonsson, Ragnar, Frankrikes författningar. Almqvist & Wiksell.
- Statistisk årsbok för Stockholms stad 1970.
- Strömholm, Stig, Teaterrätt. Norstedts.
- Svårdsby, Per, Samhällets bostadsstöd. Studentlitteratur.
- Sæter, Martin, Det politiske Europa. Universitetsforlaget, Oslo.
- Westwood, J. N., Sovjets historia 1917—1970. W&W-serien.
- Vägledande regler om god advokatsed antagna av Sveriges advokatsamfunds styrelse den 18 juni 1971.
- Zacke, Brita, Kolerapandemien i Stockholm 1834. Monografier utg. av Stockholms kommunalförvaltning.

